Таълимда инновацион технологиялар

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ
«ИСТЕЬДОД» ЖАМҒАРМАСИ

Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А.

ТАЪЛИМДА
ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

(таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар)

Тошкент – 2011

Ишмуҳамедов Р. Абдуқодиров А. Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар).-Т.: Истеъдод, 2011.- 180 б.

Ушбу қўлланма талаба (ёки ўқувчи)ларни ўқитиш жараёнида тренинглар, очиқ мунозаралар, якка, жуфтликда, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлашни ташкил қилишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш ҳамда таълим муассасаларида фаолият курсатаётган профессорўқитувчиларни педагогик жараёнга тайёрлаш масалаларига бағишланган услубий тавсиялар ва маслаҳатларни ўз ичига олган. Шу билан бир қаторда, рисолада ўқитувчилар учун таълим-тарбия жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқув-тарбиявий машғулотларни ўтказиш услубияти бўйича намуналар, дарсга кириш ва уни таҳлил қилиш техникаси ҳамда таълим муассасаларида ўтказиладиган турли тарбиявий машғулотлар орқали миллий маросим ва тадбирларни ўтказиш бўйича услубий тавсиялар, шуниндек, таълим муассасаларида ўтиладиган «Педагогик технологиялар» курсларида фойдаланиш имкониятини берадиган тақдимотлар материаллари берилган. Қўлланмада келтирилган педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўтказиладиган машғулот жараёни услубиятини ҳар бир профессорўқитувчи ўзи ўқитаётган фани ва предметининг мазмуни, мақсади, шунингдек, шароити, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда ўзгартириши ёки ўкитиш жараёнида келтирилган технологиялар асосида ўзининг муаллифлик технологияларини яратиши ва улардан фойдаланиши мумкин. Ушбу кўлланма Узбекистан Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамгармаси хузуридаги Масофали ўқитиш марказининг тингловчилари, таълим муассасаларининг раҳбарлари, ўқув-тарбиявий ишлари бўйича раҳбар муовинлари, мутахассислик йўналишлари бўйича услубчилари ва профессорўқитувчиларига мўлжалланган.

© Ўзбекистан Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамгармаси, 2011

Кириш

Ҳар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва ҳаётий зарурати бўлган таълим тизимининг кай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга илғор педагогик ва ахборот технологияларини жорий қилиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул*қилиниши билан узлуксиз таълим тизими орқали замонавий кадрлар тайёрлашнинг асоси яратилди.

Маълумки, узлуксизлик ва узвийлик таълим тизимда ортиқча такрорийликка чек қўйиб, аввало, жамиятнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтиради, қолаверса, давлатнинг ижтимоий ва илмий - техник тараққиётини такомиллаштириш омили сифатида ишлаб чиқаришнинг барқарор ривожланишини таъминлайди. Педагогик технологияларнинг ривожланиши ва уларнинг ўқув-тарбия жараёнига кириб келиши, шунингдек, ахборот технологияларининг тез алмашинуви ва такомиллашуви жараёнида ҳар бир инсон ўз касбий тайёргарлигини, маҳоратини кучайтириш имконияти яратилади.

Узлуксиз таълим чуқур, ҳар тарафлама асосли таълим-тарбия бериш, мутахассис кадрлар тайёрлашнинг турли шакл, усул, восита, услуб ва йўналишларининг мукаммал уйғунлигидан иборатдир. Узлуксиз таълим сифатини турли компоненталар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, муайян усуллар ва услубларнинг таълим жараёнига оқилона татбиқ этилиши таъминлайди.

Таълимнинг барча босқичларига оид умумий педагогик ва дидактик талаб талаба (ёки ўқувчи)нинг дастурий билим, тасаввур ва кўникмалари асосида ***мустақил ишлаш*** самарадорлигини такомиллаштириш, илмий фикрлашга, ўқув фанига қизиқишини кучайтириш, касбий билимларини чуқурлаштириш, назарий ва амалий машғулот мобайнида уларнинг фаоллигини оширишдан иборатдир. Жаҳон педагогик тажрибаси, замонавий педагогик технологияларининг талаба (ёки ўқувчи)ларни фанларга қизиқтиришга, уларнинг мустақил ишлашда фаолликларини оширишга имконияти чексиз эканлигини тасдиқламоқда.

Таълимнинг бугунги **вазифаси** ўқувчиларни кун сайин ошиб бораётган ахборот - таълим муҳити шароитида **мустақил равишда фаолият кўрсата олишга, ахборот оқимидан оқилона фойдаланишга ўргатишдан** иборатдир. Бунинг учун уларга узлуксиз равишда *мустақил ишлаш имконияти ва шароитини яратиб бериш* зарур.

Узбекистан Республикаси демократии, ҳуқуқий ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлидан бораётган бир пайтда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотларнинг бош мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи ҳар томонлама ривожланган баркамол инсонни тарбиялашдан иборатдир.

Мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шарти замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривожи асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимининг амал қилишига эришишдир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш узлуксиз таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий фан ютуклари ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда туб ислоҳотларни кўзда тутади. Бунинг учун, аввало, таълим тизимининг барча шаклдаги муассасаларида таълим жараёнини илғор, илмий-услубий жиҳатдан асосланган янги ва замонавий услубиёт билан амалда таъминлаш лозим. Ёш авлодга таълим-тарбия беришнинг мақсади, вазифалари, мазмуни, услубий талабларига кура фан, техника ва илғор технология ютуқларидан унумли фойдаланиш бугунги таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати узлуксиз таълим тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол фуқаро бўлиб етишишини кўзда тутади. Шахе эса, узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлашда таълим хизматларининг истеъмолчиси, иштирокчиси ҳамда ишлаб чиқарувчиси сифатида намоён бўлади.

Шахе таълим хизматларининг ишлаб чиқарувчиси сифатида билим ва тажрибани талаба (ёки ўқувчи)га узатишда, моддий ишлаб чиқариш муҳити шароитида, шунингдек, фан, маданият ва хизматлар кўрсатиш соҳаларида иштирок этади. Шу сабабали, таълимнинг белгиланган вазифаларидан бири юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим дастурлари асосида тайёрлашдан иборат. Таълим муассасаси ўсиб келаётган шахени ўқитиш жараёнида уларга таълим олиш шароитларини яратади. Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимга эҳтиёжлари ва қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришнинг йўналтирилган бўлиши ўқитувчи фаолиятининг масъулиятини оширади. Таълим муассасаси ўқитувчисининг малакаси махсус ва педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: "Нима учун ўқитиш керак?", "Қандай ўқитиш керак?" деган саволларга жавоб топиши, шунингдек, таълим-тарбия хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим.

Таълимнинг самарадорлигини ошириш, шахснинг таълим марказида бўлишини ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши тайёргарлик курган ва ўз соҳасидаги билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари замонавий педагогик технологияларни ва интерфаол усулларни биладиган, улардан ўқув ва тарбиявий машғулотларни ташкил этишда фойдаланиш қоидаларини биладиган ўқитувчилар керак. Бунинг учун барча фан ўқитувчиларини янги педагогик технологиялар ва интерфаол усуллар билан қуроллантириш ва олган билимларини ўқув-тарбиявий машғулотларда қўллаш малакаларини узлуксиз ошириб бориш лозим.

Узбекистан Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамғармаси Масофали ўқитиш марказида 2004 йилдан эътиборан олий, ўрта махсус, касб - ҳунар ва умумий ўрта таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш ва истиқболли профессор-ўқитувчилар учун 40 соатга мўлжалланган

«Инновацион технологиялар» мақсадли малака ошириш курси (шу жумладан, ушбу курс бўйича масофали ўқиш) амал қилмоқда.

Дастлабки тўрт йил мобайнида ўтказилган педагогик тажрибалар натижаларида курснинг дастури такомиллаштирилиб, қайта ишланиб келинмоқца. Бугунги кунда ушбу дастур орқали ўқитувчиларнинг мақсадли малака ошириши мазкур Марказда давом эттирилмоқда. **«Инновацион технологиялар»** курси бўйича ўз малакаларини ошириб кетган 2200 га яқин профессор-ўқитувчи (шу жумладан, олий, ўрта махсус, касб-ҳунар, умумий, қарбий таълими соҳаларидаги)ларнинг курс, унинг мазмуни, ўқитилиши ва бераётган самараси ҳакидаги фикр-мулоҳазалари Марказ фаолиятини ижобий баҳолашга тўла асос бўлмоқда.

Ушбу қўланмада **«Инновацион технологиялар»** курсининг дастури на машғулотларида фойдаланилаётган услубларнинг мазмуни ва қўлланилиш тартиблари, таълим муассасаларида олиб бориладиган тарбиявий ишларни: ўтказилаётган миллий маросимларни, ўқув-тарбиявий машғулотларни кузатиш ва таҳлил этиш йўллари, шунингдек, замонавий педагогик технологиялар ҳамда интерфаол дарсларда ижодий равишда фойдаланиш мумкин бўлган тақдимотлар материаллари келтирилган.

Қўлланманинг шакли, мазмуни бўйича барча фикр-мулоҳазаларингизни миннатдорчилик билан қабул қиламиз.

Манзил: 100003, Тошкент ш., Мсцмуджон Ғофуров кўчаси, 171.

Муаллифлар

Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди - бу шарцона цараш, шарцона ҳаёт фалсафаси

И.Каримов

I БОБ. «ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАХСУС КУРСИНИНГ ДАСТУРИ

Дастурнинг асосий мақсади ва тингловчиларнинг билим, кўникма ҳамда малакаларига қўйиладиган талаблар

Узбекистан Республикаси демократик, ҳуқуқий ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлидан бормоқда. Республикамизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг бош мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи - ҳар томонлама ривожланган баркамол инсондир.

Мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шарти замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривожи асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимини яратишдан иборат.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга оширишда узлуксиз таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий *илмий фикрлар ютуцлари* ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда *туб ислоҳотлари кўзда тутилган.* Бунинг учун, аввало, узлуксиз таълим тизимининг барча шаклдаги таълим муассасаларида таълим жараёни сифатини таъминловчи илғор илмий-методик жиҳатдан асосланган услубларни амалда қўллаш лозим. Фан, техника ва илғор технология ютуқларидан фоидаланган ҳолда ёш авлодга таълим ва тарбия беришнинг мақсад, мазмун, услуб ва воситаларини илмий жиҳатдан таъминлаш педагогика фанининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати узлуксиз таълим тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол бўлиб етишишини кўзда тутади. Шахе узлуксиз таълимда ва кадрлар тайёрлашда таълим хизматларининг истеъмолчиси ҳамда ишлаб чиқарувчиси сифатида намоён бўлади.

Шахе таълим хизматларининг ишлаб чщарувчиси сифатида таълим жараёнида билим ва тажрибани талаба (ёки ўцувчи)га узатиш, ишлаб чикариш моддий мухити шароитида, шунингдек, фан, маданият ва таълим хизматларида иштирок этади. Республикада шахсларга ўз ижодий салоҳиятини амалга ошириш учун мутахассислик таълим дастурини танлаш ҳуқуқи берилган. Олий таълим узлуксиз таълимда муҳим ўринни эгаллайди. Олий, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълимлари асосида узлуксиз таълим тизимининг мустақил тури ҳисобланади ва Узбекистан Республикаси «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»га мувофиқ амалга оширилади. Ушбу ҳужжатларда олий таълимнинг белгиланган вазифаларидан бири юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим касб-ҳунар дастурлари асосида

тайёрлашдир. *Олий таълим ўқитувчисининг фаолияти шахсни тарбиялаш .жараёнида таълим-тарбия олиш шароитларини яратиш, унинг қтиёжларини қондириш ва қобилиятларини очиги ҳамда ривожлантиришга нўналтиршган бўлиши лозим.* Олий мактаб ўқитувчисининг малакаси махсус на педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: "Нима учун ўқитиш керак?", "Қандай ўқитиш керак?" деган саволларга жавоб топиши зарур. Бу жавоблар педагогика фанининг асосий қоидалари ва қонуниятларига мое ҳолда талқин^қилиниши, шунингдек, таълим хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим. Педагогиканинг муҳим муаммоларидан бири ўқитувчининг мутахассислиги ва фаолиятининг асосини ташкил этиш шарт бўлган педагогик жараён назариясини ишлаб чиқишдир.

Ёш педагоглар мутахассислик бўйича мавжуд билимларидан ташқари ўқув жарёнига қадам қўяр эканлар, педагогик ва психологик билимлар, технология ва ўкитиш методикаларига дойр зарур педагогик билимларни эгаллаган бўлишлари керак. Ана шуларни эътиборга олган ҳолда, ёш педагогларнинг малакасини оширишда асосий масалалар қуйидагича белгиланади:

- ўқитиш жараёнининг самарадорлигини таъминловчи педагогик малакаларни шакллантириш;
- ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, гуманитар билимларни англашга йўналтирилган янги касбий тафаккурни шакллантириш;
- ўқитувчи фаолиятининг методологик асоси сифатида педагогик билимлар тизимини эгаллаш;
- ўқитувчиларнинг касбий фаолиятларига яқинлаштирилган услублар тизими сифатидаги ўқитиш технологиясини эгаллаш.

Ҳозирги кунда таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш иқтидорли педагог ва илмий кадрларда юқорида саналган малака ва кўникмаларни ҳосил қилиш мақсадида ушбу дастур ишлаб чиқилди.

Асосий мақсад. Республикамизнинг таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш истиқболли педагог кадрларга замонавий педагогик технологияларни ўргатиш, педагогика ва психология фанларига оид билимларини янада мустаҳкамлаш ва олган билимларини ўқув - тарбия жараёнига қўллай олишга ўргатиш, шунингдек, уларга педагогик маҳорат сирларини очиб беришдан иборат.

Тингловчиларнинг билим ва кўникмаларига қўйиладиган талаблар. Тингловчилар ўзлари ўқитаётган талабаларининг руҳиятларига мое равишда мулоқотда бўла олиш, замонавий педагогик технологияларни эгаллаш ва ўқув-тарбия жараёнида қўллай олиши керак. Тингловчиларда замонавий педагогик технологияларнинг ўқув-тарбия жараёнидаги ўрни, улардан фойдаланиш, шунингдек, «Ақлий ҳужум», «Тармоқлар» (Кластер) усуллари, «Бумеранг», «Скарабей», «Чархпалак», «Резюме» ва шу каби технологиялар ҳақидаги билимларга эга бўлишлари ва уларни ўқув-тарбия жараёнига қўллай олишлари лозим.

Асосий тушунчалар. Шахе, технология, педагогик технология, интерфаол услублар, педагогик маҳорат, «Кластер» технологияси, «Ақлий

ҳужум» услуби, муаммоли таълим, «Тарози» технологияси, муаллифлик технологияси, синетик технология.

Ўқитиш жараёни 5 кунлик жадал интерфаол тренинг кўринишида амалга оширилади. Курс 40 соатга мўлжалланган.

«Инновацией технологиялар» курсининг дастури ва мавзулари

1-мавзу. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва ўқитувчига қўйиладиган талаблар (2 соат).

Олий мактаб ривожининг янги босқичи. Олий мактаб шаклланишининг асосий тамойиллари. Олий мактабда таълим жараёни. Давлат таълим стандартлари, олий мактабнинг ўқув режалари. Олий мактаб ўқитувчисининг касбий-педагогик фаолияти. Олий мактаб ўқитувчиси шахсига қўйиладиган талаблар. Ўқитувчининг педагогик қобилияти. Педагогик қобилиятлар гуруҳи. Уқиш ва ўқитиш бўйича қобилиятлар. Тарбия жараёнига йўналтирилган педагогик қобилиятлар. Репродуктив, адекватив, локал модуллари. Модул тизими.

2-мавзу. Ўқитувчининг фаолияти ва педагогик маҳорати (2 соат).

Педагогик мулоқот қобилиятлари. Коммуникатив қобилиятлар. Олий мактаб ўқитувчиси фаолияти турлари. Ўқув педагогик фаолиятлар. Уқитувчининг илмий-тадқиқот фаолияти. Назарий ва амалий фаолият. Уқитувчи педагогик фаолиятининг конструктив, ташкилии, гностик ва коммуникатив каби таркибий қисмлари.

Олий мактаб ўқитувчисининг педагогик маҳорати. Педагогик маҳоратнинг асосий омиллари. Педагогик маҳоратнинг инсонпарварлик, касбий билимлар, педагогик қобилият, педагогик техника каби таркибий қисмлари.

Олий мактаб ўқитувчисининг ташқи қиёфаси, педагогик муносабати, ўз-ўзини бошқариши, нутқи, маданияти ва уларни эгаллаш йўллари. Олий мактаб ўқитувчисининг фаолиятига қўйиладиган баҳо даражаси - педагогик квалиметрия. Олий мактаб ўқитувчиси фаолиятининг педагогик жиҳатлари.

3-мавзу. Олий мактаб ўкитувчисининг инновацией фаолияти назарияси ва хусусиятлари (2 соат).

Инновацион жараённинг ҳаёт цикли концепцияси. Инновацион жараёнларнинг шакллари. Инновацион педагогик тушунчалар. Хусусий янгилик, шартли янгилик, маҳаллий янгилик, субъектив янгилик. Инновацион жараён тузилмаси. Олий мактаб ўқитувчиси инновацион фаолиятига акмеологик ёндашув.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятини шакллантириш шароитлари. Инновацион фаолиятниг асосий вазифалари. Инновацион фаолиятларнинг моҳиятлари. Инновацион фаолиятларга асосий тавсифлар. Ўқитувчининг инновацион фаолиятга тайёргарлиги.

4-мавзу. Олий мактаб ўқув жараёнииинг ўзига хос хусусиятлари (2 соат).

Олий мактабда ўқитишни ташкил қилишнинг шакл ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар. Олий мактабда ўқитиш шакли ва услубларини синфларга ажратиш. Маърузаларнинг дидактик шакллари, амалий машғулот, машқ, семинар, лаборатория машғулоти ва мустақил ишлар. Олий мактабда ўкитиш услублари ва уларни таснифлаш. Анъанавий на ноанъанавий, ривожлантирувчи ва интерфаол ўқув машғулотлари.

5-мавзу. Педагогик технологиянинг илмий, назарий ва амалий асослари (4 соат).

Педагогик технология тушунчаси. Педагогик технологиянинг асосий назифалари. Педагогик технология даражалари. Умумий педагогик технология. Хусусий технология. Модул технологияси. Педагогик технология тузилмаси.

6-мавзу. Олий мактабда муаммоли таълим (4 соат).

Муаммоли ўқитишнинг моҳияти. Муаммолли вазият ва уни яратиш. Муаммоли вазият белгилари ва ўқув муаммоси. Шартли муаммоли ўқитиш. Муаммоли таълимнинг асосий услуби. Муаммоли семинарлар. Муаммоли амалий машғулотлар. Анъанавий, ривожлантирувчи ва эвристик таълим.

7-мавзу. Ўйин технологиялари (4 соат).

Ўйинли фаолият. Ўйин тузилмаси. Ўйин модификацияси. Имитацион ўйинлар. Ролли ўйинлар. Ишбилармонлик ўйинлари. Психодрама ва социодрама (ижтимоийдрама) ўйинлари. Баҳс ўйинлари. Баҳс-мунозара турлари: эвристик, мантиқий, авторитар, танқидий, демагогик, прагматик.

8-мавзу. Мураккаб вазиятларни қўллаш технологияси (4 соат).

Вақтинча чегарапанганлик технологияси. Тўсатдан тўхтатиш технологияси. Янги вариант турлари технологияси. Ахборот таъминот технологияси. Ахборот етишмовчилик технологияси.

9-мавзу. Таълимнинг интерфаол стратегиялари (12 соат).

«Ақлий ҳужум» услуби. Тўғридан-тўғри жамоавий «Ақлий хужум» услуби. «Ақл билан ишғол қилиш» услуби. Ижодий масалаларни ҳал қилиш технологияси. «Қора қути» услуби. «Кундаликлар» услуби. «6х6х6» услуби. Синетик (фильмотека) технология. Муаммонинг қўйилиши. Изланиш мақсади. Масалаларни ҳал қилиш, аналог. Тўғридан-тўғри, шахсий, рамзий, ҳаёлий-фантастик изланишлар. Танқидий тафаккур технологиялари. Танқидий жараённинг таҳлили. Чақириқ, фикрлаш, тафаккур юритиш босқичлари. Дебатлар технологияси.

10-мавзу. Муаллифлик технологияси (4 соат).

Педагогик ҳамкорлик технологияси. Таълимнинг жадаллаштирилган технологияси. Таълимнинг табақалаштирилган технологияси. Яккама-якка таълим технологияси.

«Инновацион технологиялар» курсининг кундалик мавзулар тематикаси

«Инновацион технологиялар» курси беш кунлик интерфаол ўқитиш жараёни модул асосида ташкил этилган ва унинг ҳар бир кунига аник белгиланган мақсад қўйилган бўлиб, аниқ кафолатли натижага эришиш, назорат ва баҳолашга йўналтирилган. Қуйида «Инновацион технологиялар» курси бўйича кунлик мавзулар ва уларнинг қисқача мазмунларини келтирамиз:

1 - кун мавзуси: **Таълимда инновация**

1 -машғулот	**Контакт.** Тингловчиларни интерфаол семинарнинг иш тартиби, режа ва дастури билан таништириш. Интеллектуал коммуникатив ўйин: ўқув гуруҳи билан танишиш. Тушунчалар таҳдили услуби. Блиц-сўров (ўйин). Тарқатма материал. Якка ва кичик гуруҳда ишлаш. Машғулот таҳлили.
2-машғулот,	Маъруза-суҳбат. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». «Таълим тўғрисида»ги Қонун. Узбекистан Республикасида таълим мазмуни. Таълим турлари: анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи, масофали, муаммоли, дастурлаштирилган, турли даражали, модул тизимли, лойиҳалаштириш (лойиҳа услуби), эвристик, интерфаол таълим; катталар таълими, информал таълим, расмий таълим, норасмий таълим. Ўқитишнинг шакл ва услубларига қўйилган замонавий талаблар. Тарқатма материаллар ва слайдлар билан ишлаш. Жамоа бўлиб ишлаш.
3-машғулот	**«Зинама-зина» технологияси.** Даре - ўқув жараёнини ташкил этишнинг асосий шакли. Даре тузилиши ва турлари. Анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи, муаммоли, эвристик дарелар, уларнинг ўхшашлиги ва фарқлари.
4-машғулот	**«3х4» технологияси.** Намунавий ёки очиқ дареларнинг аҳамияти, уларнинг оддий дарелардан фарқи. Дарсларга кириш ва уларни таҳлил қилиш техникаси. **Видеофильм томоша қилиш:** умумий ўрта (ёки олий) таълим мактаб ўқитувчиси дарсидан лавҳалар томоша қилиш, таҳлил қилиш.

Ўқув куни якунида «Таълимда инновация» мавзуси бўйича «ББББ-билардим, билиб олдим, билмоқчиман» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

2 - кун мавзуси: **Ўқув жараёнида педагогик технология**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзуни ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот	**Маъруза-сухбат.** Педагогик технологиянинг илмий-назарий асослари. Педагогик технология даражалари. Педагогик технологияни синфларга ажратиш. Ўйинли технологиялар. Муаммоли ўкитиш технологиялари. Тарқатма материал.
2-машғулот	**«Лойиҳа» технологияси.** Уқув жараёнини лойиҳалаш. Тарқатма материал. Кичик гуруҳларда ишлаш.
3-машғулот	**«Резюме» технологияси.** Танқидий тафаккур технологиялари. Тарқатма материал. Кичик гуруҳларда ишлаш.
4-машғулот	**«Муаммо» ёки «Кўприк» технологияси.** Муаммонинг ечимини топиш. Якка тартибда, кичик гуруҳда ва жамоа бўлиб ишлаш.

Ўқув куни якунида «Ўқув жараёнида педагогик технология» мавзуси бўйича «Метаморфоза» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

3 - кун мавзуси: **Ўқитувчи фаолиятида инновация**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзуни ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1 -машғулот	**Суҳбат-мунозара.** Уқитувчи шахси ва унга қўйиладиган талаблар. Уқитувчи фаолияти ва турлари. Уқитувчининг инновацион фаолияти. Уқитувчининг инновацион фаолиятига акмеологик, креатив ва рефлексив ёндашув. Ўқитувчи фаолияти ва педагогик маҳорати. Педагогик маҳорат компонентлари.
2-машғулот	**Бошқарув педагогикаси.** Уқитувчининг аудиториями бошқариш маҳорати. «Чархпалак» технологияси.
3-машғулот	**«Бумеранг» технологияси.** Уқитувчининг ўқув жараёнини ташкил этишга инновацион ёндошуви. Тарқатма материал. Якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш. Назорат иши.
4-машғулот	**«Лабиринт» технологияси.** Уқитувчининг педагогик маҳорати. Ўқитувчи фаолияти ва ўқув жараёнида учрайдиган педагогик низолар, вазиятлар ва муаммоларни ечиш усуллари. Давра гуруҳида ишлаш. **Видеотренинг.** Даре жараёнида ўқитувчи фаолияти.

Ўқув куни якунида «Ўқитувчи фаолиятида инновация» мавзуси бўйича «З^ОТ-таҳлил» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

4-кун мавзуси: **Ўқув-тарбия жараёнида инновация**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзуни ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот	**Суҳбат-мунозара.** Жамоавий ижодий иш педагогик технология сифатида. Жамоавий ижодий иш методикаси ва уни амалга ошириш: педагогик мақсадга мувофиқлик, биргаликда лойиҳалаш, ишни тайёрлаш, ишни олиб бориш, таҳлил этиш. Жамоавий ижодий ишларнинг шакллари: фестиваллар, эстафеталар, тренинглар, байрамлар, мавзули кечалар, танлов ва шоулар, дискотека ва ш.к.лар. Блиц-сўров (ўйин) - оғзаки ёки ёзма. **Видеофильм томоша қилиш:** Оммавий жамоавий ижодий иш (умумтаълим ёки олий таълим муассасаси мисолида).
2-машғулот	**Тренинг. «САН-самарали, аҳлоқли, назокатли».** Амалиётдаги жамоавий ижодий ишни танлаш ва лойиҳалаштириш услубияти. Жамоа ва кичик ижодий гуруҳларда ишлаш.
3-машғулот	**Роллик ўйин:** рассом, сценарист, безатувчи, муҳаррир, режиссёр. Жамоавий ижодий ишни тайёрлаш услубиёти. Тарқатма материаллар. Кичик ижодий гуруҳлар фаолияти
4-машғулот	**Тақдимот.** Жамоавий ижодий иш ва ижодий гуруҳлар ишининг тақдимоти. Фикр ва мулоҳазалар. Натижаларни эълон қилиш.

Ўқув куни якунида «Ўқув-тарбия жараёнида инновация» мавзуси бўйича «САН - самарали, аҳлоқли, назокатли» технологияси асосида уйга вазифа (ижодий иш) берилади.

5-кун мавзуси: **Педагогик квалиметрия**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1 -машғулот	**Тренинг «ҒеейЬаск».** Инновацион технологиялар мазмунига якун ясаш ва баҳо бериш. **«ФСМУ» технологияси.** Тарқатма материал. Якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш.
2-3-машғулот	**Ассессмент:** тингловчиларнинг касбий ва педагогик маҳорати, новаторлик даражасини аниқлаш ва баҳолаш. Инновацион технология бўйича якка тартибдаги муаллифлик ҳимоялари.
4-машғулот	**Давра суҳбати.** Утилган мавзулар асосида савол-жавоблар. Тингловчиларнинг интерфаол ўқув-семинари бўйича фикрлари ва таклифлари.

Изоҳлар:

1). *Ассессмент (аяхеяхтеп!)* - ходимларни баҳолаш, аттестация қилиш усули бўлиб, иштирокчилар гуруҳи маълум синовдан ўтказилади: ишбилармонлик ўйинлари, тест топшириқлари, ўз-ўзини тақдимот қилиш, ёзма ишлар

ва ш.к. Одатда, ўрта ва юқори босқич раҳбарларини ички баҳолашда қўлланилади. Энг аниқ ва самарали усул ҳисобланади.

2). *Фидбек (ҒеейЬаск)* - қарши таъсир. Семинар ўқиши тугаганда ёки ўқув дастури бўйича назарий билимлар. Бирон мавзу ёки бўлимни ўрганиш тугаганда ўтказилади. Семинар ёки дастур мавзуси, бўлимидан нима ўргандик? - саволига жавоб берилади. Мисол тариқасида Фидбек саволлари анкетаси берилади. У қуйидагича бўлиши мумкин:

ФИБДЕК (қарши таъсир)

САВОЛЛАР: Семинарда биз нималарга ўргандик?
Семинардан, ўтилган мавзулар, тренинглардан нималарни билиб олдим?

ЯНГИ ҒОЯЛАР - семинар ҳамда ўрганилган мавзулардан сўнг қандай янги ғоя ва фикрлар пайдо бўлди_____

ФАОЛИЯТГА ЯНГИ ҚАРАШЛАР - мутахассислик, касбга нисбатан қандай янги қарашлар пайдо бўлди_____

МУОМАЛА МАЛАКАСИ - қандай янги малакага эга бўлдим

ЯНГИ КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАР - қандай янги кўникма, малакалар >ғалланди _____

ЯНГИ ҲАТТИ-ҲАРАКАТЛАР - қандай янги ҳаракатлар ва ишларни амалга оширишим мумкин_____

ЯНГИ ИЖОДИЙ ЁНДОШУВ, ҲИС-ТУЙҒУЛАР - ўқув давомида қандай ижодий кўтаринкилик, ҳис-туйғулар пайдо бўлди_____

МЕНИНГ ҚЎРҚУВИМ ЁКИ ИШОНЧСИЗЛИГИМ - фаолиятга янгича ёндашувда бўладиган қийинчиликлар, қўрқувни енгиш_____

КЕЛАЖАКДАГИ ИШЛАР - семинар-ўқишдан сўнг қандай янги ишларни амалга оширишим ёки меҳнат фаолиятимда қандай ўзгаришлар қилишим мумкин ёки ҳеч қандай ўзгаришлар қилмасам ҳам бўлади_____

Назария ва методологиядан
кура амалийроц ҳеч нима йўц

А.Больцман

II БОБ. ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА БИЛИМЛАРНИ БАҲОЛАШ

«Инновацион технология»лар тушунчаси

Шу вақтгача анъанавий таълимда талаба (ёки ўқувчи)ларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатиб келинган эди. Бундай усул талаба (ёки ўқувчи)ларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, ташаббускорликни сўндирар эди.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол услублар (инновацион педагогик ва ахборот технологиялари)дан фойдаланиб, таълимнинг самарадорлигини кўтаришга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Замонавий технологиялар қўлланилган машғулотлар талаба (ёки ўқувчи)лар эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига қаратилган. Ўқитувчи бу жараёнда шахе ва жамоанинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади, шу билан бир қаторда, бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Бундай ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи) асосий фигурага айланади.

Педагог - олимларнинг йиллар давомида таълим тизимида

Нега ўқитамиз?

Нимани ўқитамиз?

Қандай ўқитамиз?

саволларига жавоб излаш билан бир қаторда

ҚднЭай *цилиб самарали ва натижали ўқитиш мумкин?* - деган саволига ҳам жавоб қидирдилар.

Бу эса, олим ва амалиётчиларни ўқув жараёнини *технологиялаштиришга,* яъни ўқитишни ишлаб-чиқаришга оид аник кафолатланган натижа берадиган технологик жараёнга айлантиришга уриниб кўриш мумкин, деган фикрга олиб келди.

Бундай фикрнинг туғилиши *педагогика фанида янги педагогик технология йўналишиии* юзага келтирди.

Бугунги кунда таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланишга алоҳида эътибор берилаётганининг асосий сабаби қўйидагилардир:

Биринчидан, педагогик технологияларда шахени ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш имкониятининг кенглигида. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш масапасига алоҳида эътибор қаратилган.

Иккинчидан, педагогик технологиялар ўқув-тарбия жараёнига тизимли фаолият ёндашувини кенг жорий этиш имкониятини беради.

Учинчидан, педагогик технология ўқитувчини таълим-тарбия жараёнининг мақсадларидан бошлаб, ташхис тизимини тузиш ва бу жараён кечишини назорат қилишгача бўлган технологик занжирни олдиндан лойиҳалаштириб олишга ундайди.

Тўртинчидаы, педагогик технология янги воситалар ва ахборот усулларини қўллашга асосланганлиги сабабли, уларнинг қўлланилиши «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларини амалга оширишни] аъминлайди.

Ўқув - тарбия жараёнида педагогик технологияларнинг тўғри жорий этилиши ўқитувчининг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёқи маслаҳатчи сифатида фаолият юритишига олиб келади. Бу эса талаба (ёки ўқувчи)дан кўпроқ мустақилликни, ижодни ва иродавий сифатларни талаб этади.

Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахсий характердан келиб чиққан ҳолда, талаба (ёки ўқувчи)ни ким ўқитаётганлиги ва ўқитувчи кимни ўқитаётганига боглиқ.

Педагогик технология асосида ўтказилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади.

Ҳозирги даврда содир бўлаётган инновацион жараёнларда таълим тизими олдидаги муаммоларни ҳал этиш учун янги ахборотни ўзлаштириш па ўзлаштирган билимларини ўзлари томонидан баҳолашга кодир, зарур қарорлар қабул қилувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган шахслар керак.

Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида замонавий ўқитиш услублари - интерфаол услублар, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Педагогик технология ва уларнинг таълимда қўлланишига оид билимлар, тажриба талаба (ёки ўқувчи)ларни билимли ва етук малакага эга бўлишларини таъминлайди.

Инновация (инглизча ***тпоуайоп)*** - янгилик киритиш, янгилик демакдир.

Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) фаолиятига янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерфаол услублардан фойдаланилади.

Интерфаол **(«1п1ег»** - бу ўзаро, «ас!» - ҳаракат қилмоқ) - ўзаро ҳаракат қилмоқ ёки ким биландир суҳбат, мулоқот тартибида бўлишни англатади. Бошқача сўз билан айтганда, **ўқитишнинг интерфаол** услубиётлари - билиш ва коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли бўлиб, унда таълим олувчилар билиш жараёнига жалб қилинган бўладилар, улар биладиган ва ўйлаётган нарсаларни тушуниш ва фикрлаш имкониятига эга бўладилар. Интерфаол дарсларда ўқитувчининг ўрни қисман талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолиятини даре мақсадларига эришишга йўналтиришга олиб келади.

Бу услубларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга:

- талаба (ёки ўқувчи)нинг даре давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва изланишга мажбур этилиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув жараёнида фанга бўлган қизиқишларини доимийлигини таъминланиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фанга бўлган қизиқишларини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтирилиши;
- педагог ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини доимий равишда ташкил этилишлари киради.

Педагогик технология масалаларини ва муаммоларини ўрганаётган баъзи ўқитувчилар, тадқиқотчилар ва амалиётчиларнинг фикрича, *педагогик технология* - фақат ахборот технологияси билан боғлиқ ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган ўқитишнинг техник воситалари, компьютер, масофали ўқиш ёки турли хил техник воситалар. Бизнинг фикримизча, педагогик технологиянинг энг **асосий негизи** -ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танлаган технологияларига боғлиқ. Уқитиш жараёнида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир таълим технологияси ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эта олса, ҳар иккаласи ижобий натижага эриша олса, ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар мустақил фикрлаб, ижодий ишлаб, изланиб, таҳлил этиб, ўзлари хулоса қила олсалар, ўзларига, гуруҳга, гуруҳ эса уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса, бизнинг фикримизча, ана шу - ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади. Ҳар бир даре, мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор. *Укув жараёнидаги* ***педагогик технология*** *- бу анщ кетма-кетликдаги яхлит жараён бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)нинг эҳтиёжидан келиб чиццан ҳолда бир мацеадга йўналтирилган, олдиндан пухта лойиҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришига қаратилган педагогик жараёндир.*

Педагогик мақсаднинг амалга ошиши ва кафолатланган натижага эришиш ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг ҳамкорликдаги фаолияти, улар қўйган мақсад, танлаган мазмун, услуб, шакл, воситага, яъни технологияга боғлиқ.

Уқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танлашлари улар ихтиерида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган бўлиб, бунда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб, ишлатиладиган технология танланади. Масалан, натижага эришиш учун балки, компьютер билан ишлаш лозимдир, балки фильм (ёки тарқатма материал, чизма ва плакат, ахборот технологияси, турли адабиётлар) керак бўлар. Буларнинг ҳаммаси ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)ларга боғлиқ.

Шу билан бирга ўқув жараёнини олдиндан лойиҳалаштириш зарур. Бу жараенда ўқитувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, энг асосийси, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва >ҳ,тиёжини ва ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил эта олишини ҳисобга олиши керак. Шундагина, керакли кафолатланган натижага эришиш мумкин. Қисқача айтганда, талаба (ёки ўқувчи)ни таълимнинг марказига олиб чиқиш керак.

*•

Технологии: харита

Уқитувчи томонидан ҳар бир дарсни яхлит ҳолатда кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун бўлажак даре жараёнини лойиҳалаштириб олиш керак. 1>унда ўқитувчи учун бўлажак дарсни технологик харитасини тузиб олиши катта аҳамиятга эгадир, чунки дарснинг технологик харитаси ҳар бир мавзу, \ар бир даре учун ўқитилаётган предмет, фаннинг хусусиятидан, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади.

Технологик ҳаритани тузиш осон иш эмас, чунки бунинг учун ўқитувчи педагогика, психология, хусусий методика, педагогик ва ахборот технологиялардан хабардор бўлиши, шунингдек, жуда кўп услуб ва уеулларни билиши керак. Ҳар бир дарснинг ранг-баранг, қизиқарли бўлиши аивалдан пухта ўйлаб тузилган дарснинг лойиҳалаштирилган технологик харитасига боғлиқ.

Дарснинг технологик харитасини қай кўриниш (ёки шакл)да тузиш, бу ўқитувчининг тажрибаси, қўйган мақсади ва ихтиёрига боғлиқ. Технологик харита қандай тузилган бўлмасин, унда даре жараёни яхлит ҳолда акс этган бўлиши ҳамда аниқ белгиланган мақсад, вазифа ва кафолатланган натижа, даре жараёнини ташкил этишнинг технологияси тўлиқ ўз ифодасини топган бўлиши керак. Технологик хаританинг тузилиши ўқитувчини дарсни кенгайтирилган конспектини ёзишдан халос этади, чунки бундай харитада даре жараёнининг ҳамда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) фаолиятининг барча қирралари ўз аксини топади.

Мисол тариқасида қуйида хуқуқ фанидан «Оталикни белгилаш» мавзуси бўйича ўтказиладиган дарснинг олдиндан лойиҳалаштирилган технологик харитасини ҳавола қиламиз.

Технологик харита

Мавзу	**Оталикни белгилаш**
Мақсад, вазифалар	**Мақсад:** Талабаларга оталикни белгилашнинг моҳияти, аҳамияти, асослари ва тартибини тушунтириш. **Вазифалар:** - Талаба (ёки ўқувчи)ларда мавзуга нисбатан қизиқиш уйғотиш, уларда мавзу асосида билим ва кўникмаларни

	шакллантириш ва кенгайтириш. - Мавзуга оид тарқатилган материалларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш, уларнинг билимини баҳолаш.
Ўқув жараёнининг мазмуни	Боланинг насл-насабини белгилаш тушунчаси. Оталикни белгилаш зарурати қайси ҳолларда вужудга келиши. Оталикни белгилашнинг мақсади ва аҳамияти. Ота-онанинг биргаликдаги аризаси асосида оталикни белгилаш. Отанинг аризаси асосида оталикни белгилаш. Оталикни белгилаш муносабати билан туғилиш тўгрисидаги ёзувлар дафтарига ўзгартиришлар киритиш.
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	**Услуб:** Оғзаки баён қилиш, «Бумеранг» технологияси. **Шакл:** Суҳбат-мунозара, амалий машгулот, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлаш. **Восита:** Тарқатма материаллар: матнлар, ариза. маълумотнома, хабарнома бланкалари. **Усул:** Тайёр ёзма материаллар ва чизмалар асосида. **Назорат:** Оғзаки назорат, савол-жавоблар, кузатиш, ўз-ўзини назорат қилиш. **Баҳолаш:** Рагбатлантириш, 5 балли тизнм асосида баҳолаш.
Кутиладиган натижалар	**Уқитувчи:** Мавзуни қисқа вақт ичида барча талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ўзлаштирилишига эришади. Талабалар фаоллигини оширади. Талабаларда дарсга нисбатан кизиқшн уйғотади. Бир машгулот жараёнида барча талабаларни баҳолайди. Уз олдига қўйган мақсадларига эришади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзма ахборотни мустақил ўрганиш, уни хотирада сақлаш, бошқаларга етказиш, савол бериш ва саволларга жавоб беришга ўргатади. **Талаба (ёки ўқувчи):** Янги билимларни эгаллайди. Якка ҳолда ва гуруҳ бўлиб ишлашни ўрганади. Нутқи ривожланади ва эслаб қолиш қобилияти кучаяди. Ўз-ўзини назорат қилишни ўрганади. Қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлади ва баҳолай олади.

Келгуси режалар (таҳлил, ўзгаришлар)	**Ўқитувчи:** -Янги педагогик технологияларни ўзлаштириш ва дарсда тадбиқ этиш, такомиллаштириш. Уз устида ишлаш. Мавзуни ҳаётий воқеалар билан боғлаш. Педагогик маҳоратни ошириш. **Талаба (ёки ўқувчи):** Матн билан мустақил ишлашни ўрганади. Ўз фикрини равон баён қила олади. 1Пу мавзу асосида қўшимча материаллар топади, уларни ўрганади. Уз фикри ва гуруҳ фикрини таҳлил қилиб, бир ечимга келиш малакасини ҳосил қилади.

Уқитувчи ўқитаётган фанининг ҳар бир мавзуси, ҳар бир даре машгулоти бўйича тузган технологик харитаси, унга фан (ёки предмет)ни яхлит ҳолда тасаввур этиб ёндашишга, тушунишига (бир семестр, бир ўқув йили бўйича), яхлит ўқув жараёнининг бошланиши, мақсадидан тортиб, эришиладиган натижасини кўра олишига ёрдам беради. Айниқса, технологик хаританинг талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилиши, уни шахе сифатида таълимнинг марказига олиб чиқишга ва бу билан ўқитишнинг самарадорлигини оширишга имконият беради.

Уқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи)ларга шахе сифатида қаралиши, гурли педагогик технологиялар ҳамда замонавий услубларнинг қўлланилиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндашиш, масъулиятни ҳис қилиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил килиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга ва ўзи танлаган касбига бўлган қизиқишларини, шунингдек педагогга нисбатан ҳурматини кучайтиради.

Таълим-тарбия жараёнларида янги педагогик технологияларни қўллашда ўтмиш алломаларимизнинг гоя ва қарашларидан фойдаланиш талаба (ёки ўқувчи)ларни ўқитиш ва тарбиялашни янада самарали бўлишини гаъминлайди.

Бундай натижага эришиш ўқув жараёнида инновацион ва ахборот технологияларни қўллашни тақозо этади. Технологиялар жуда хилма-хилдир. Биз улардан баъзиларини ташкил этиш ва уларни ўтказиш тартйби ҳақида гўхталамиз. Талаба (ёки ўқувчи)ларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантиришга, қобилиятларини ривожлантиришга, рақобатбардош, етук мутахассис бўлишларига ҳамда мутахассисга керакли бўлган касбий фазилатларни тарбиялашга ёрдам берадиган тавсиялар берамиз.

Келтирилган тавсиялардан фойдаланувчилар ўқув жараёнини ташкил этиш учун ҳавола этилган технологияларни худди шу тартибда ўтказишлари шарт эмас. Ҳар қайси ўқитувчи бу технологиялар асосида уларнинг умумий шаклини олган ҳолда ўзларининг даре технологияларини яратишлари,

берилган технологияларни тўлиқ ёки уларнинг баъзи бир босқичлари, элементларини ишлатишлари мумкин.

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини баҳолаш турлари ва уларнинг афзаллик ҳамда камчиликлари

Баҳолаш - таълим жараёнининг маълум босқичида, ўқув мақсадларига эришганлик даражасини олдиндан белгилаб қўйилган мезонлар асосида белгилаш, ўлчаш, таҳлил қилиш жараёнидир.

Ўқув мақсадлари соҳалари

Когнитив ўқув мақсадлари	Психомоторик ўқув мақсадлари	Аффектив ўқув мақсадлари
Назарий билим, ақлий маҳорат ва кўникмалар соҳаси	Ҳатти-ҳаракатлар билан боғлиқ кўникмалар соҳаси	Ўзини тутиши ва хулқ билан боғлиқ кўникмалар соҳаси
^ назарий билимларни эслаш; ^ назарий материални тушуниш; • ^назарий материални таҳлил қилиш; ^ назарий билим натижаларни баҳолай олиш	-/ материал билан ишлаш; • ^асбобларни қўллаш; • ^асбоб-ускунларни ишлата билиш	•/ касбга қизиқиш; • ^меҳнат қилишга интилиш; ^ ўрганишга тайёрлик; ^ масъулиятни англаган ҳолда фаолият кўрсатиш

Беш баллик баҳолаш

Афзаллиги	Камчилиги
таълим олувчи рағбатлантирилади; таълим олувчининг фаолиятини тезкор назорат қилиш имкониятини беради; таълим берувчини вақти тежалади; таълим олувчининг якуний билими баҳоларнинг сонига қараб эмас, сифатига қараб баҳоланади; баҳолаш қулай бўлади; расмийлаштириш ҳужжатлари кам бўлади.	баҳолашнинг нисбийлиги; ёзма нутқда хатоларни тўғрилаш имкониятининг камайиши; баҳолашнийг субъективлиги.

Баҳолашиинг рейтинг тизими

Афзаллиги	Камчилиги
^ ҳаққоний баҳоланиши; езма нутқнинг усиши; / езма нутқда хато ва камчиликларни аниқлаш; имкониятларининг мавжудлиги; / таълим олувчининг билимга бўлган Ӈ штиёқининг сезиларли даражада ошиши; ^ таълим олувчини мунтазам шуғулланишга ундаши	• ^ таълим берувчи таълим олувчи бил ишланганда кўп вақт сарф қилади; •/ балларни ҳисоблаш кўп вақтни тал: қилувчи мураккаб жараёнлиги; • ^ баҳолаш усулларига қараб таълим олувчи оғзаки нутқининг пасайиши; ^ажратилган вақтнинг етарли эмаслиги; • ^таълим олувчини баҳолаш назоратининг мураккаблиги ва ноқулайлиги

Мезонга асосланган баҳолаш

Афзаллиги	Камчилиги
^ ўқув мақсадига мувофиқ баҳоланади; •/ таълим олувчининг билимини баҳолаганда унинг йўл қўйган хатолари яққол кўрсатиб берилади; ^баҳоланувчи таълим олишга йўналтирилади;	• ^ мезонларни ишлаб чиқиш кўп вақт талаб қилади; ^ мезонларнинг объективлиги, ҳаққонийлиги ва аниклигини кўрсатишга нисбатан талабларининг кўплиги; ^ижтимоий фан йўналишлари бўйича мезонлар ишлаб чиқишда қийинчиликларга дуч келиниши;

-У баҳоланувчиларнинг баҳоланаётган соҳадаги кучли ва кучсиз томонлари хо-лисона аниқлаб берилади, уларнинг уз билими ва малакаларига бўлган ишончи оширилади;
•У ҳамма учун бир хил билим ва мала-ка талаблари ўрнатади;
•У таълим мазмуни аниқлаб берилади;
У баҳоланувчиларнинг ўз фаолияти натижаларига бўлган масъулияти оширилади.

Меъёрий *{нормага асосланган)* баҳолаш

Афзаллиги

У ўқитувчи ортиқча вақт сарфламайди;
^ турли шарт-шароитга осон мослаштириш мумкин;
•У баҳо бўйича кўрсаткичлар умумий тарзда олинади;
•У муайян баҳоланувчилар гуруҳи ичида уларни ўзлаштириш имконини беради;
-У баҳолаш натижасида гуруҳ ичидан маълум қисмини ажратиб олиш имконини беради.

Камчилиги

•У баҳолашда билим билан ҳулқни баҳолаш аралаштириб юборилади;
^ баъзан хулқни баҳолаш билимни баҳолашни чеклаб қўяди;
У баҳолар ўқитувчи томонидан субъектив белгиланиши мумкин;
У таълим олувчига нисбатан симпатия ҳам баҳони юқори қўйиб юборишга олиб келади;
•У билимларни объектив ва ҳаққоний баҳолашнинг пасайишига имконият яратади.

Албатта, «НИМА»ни яхшилаб ўйлаб кур,
лекин унданам кўпрок «КАНДАЙ»ни ўйлаб кўр.

Гете

III БОБ. ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАР ВА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ УСЛУБИЯТИ

Ушбу бобнинг баёнини узоқ вақтларда айтилган ривоятдан бошлаймиз.

Кунлардан бир кун кўл бўйида цорни оч цолган бир киши балщ тутиб турган донишмандга дуч келибди ва унга мурожаат килиб: «Мен очман, менга ёрдам бер!». Донишманд цуйидагича жавоб берибди: «Мен сенга балщ беришгт мумкин, сен тез тўясан ва бироз вацт ўтгач, худди шундай яна оч қоласан ва мендан яна ёрдам сўрайсан. Мен сенга цармоц беришим мумкин, лекин у цачондир синиб колыши мумкин, унда сен менга яна мурожаат қилишингга тўғри келади. Яхшиси, мен сенга цармок; ясашни ўргатаман, бу узоц ва цийин, лекин кейинчалик сенга менинг ёрдамим керак бўлмайди. Уз йўлингни танла ...».

Юкорида келтирилган ривоятдан келиб чиқадиган хулоса шуки, яхши ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)га «қармоқ ясашни» ўргатиши ва ақлли талаба (ёки ўқувчи) эса уни ўрганиши лозим. Талаба (ёки ўқувчи)лар «қармоқ ясашни» қанчалик тез ва мустаҳкам ўрганиб олсалар, улар шунчалик бировларга мухтож бўлмасдан ўз «овларига» эга бўладилар. Мана шундай назифаларни амалга оширишда янги интерфаол ва ноанъанавий педагогик технологиялар жуда қўл келишини тадкиқотчилар томонидан турли таълим муассасаларида ўтказилаётган кўпгина педагогик тажрибаларининг патижалари тасдиқламоқда. Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчилар ўз соҳалари бўйича олиб бераётган машғулотларида инновацион технологияларни ўз ўрнида қўллашни билишлари ўта зарур.

Ҳозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол услубларнинг сони жуда кўпайиб кетган. Биз уларнинг таълим муассасаларида кенг тарқалганлари, ўқитиладиган аниқ фан ва предметларда қўлланилиши мумкин бўлган баъзи педагогик технологияларнинг фойдаланиш услубиятини келтирамиз. Юқорида баён қилинган дастурда келтирилган ўқув машғулотлари ва тарбия жараёнларида қўлланиладиган интерфаол услублар ва педагогик технологиялардан ташқариларини ҳам келтирамиз.

Эслатма: *ўцитиш жараёнини самарали ва натижали бўлишини таьминлашга йўналтиршган қўйида келтирилгани интерфаол услублар ва ўцитиш технологияларининг барчаси ушбу услубий цўлланма муаллифларидан бири Р.ИшмухаМедов томонидан кўп йиллар мобайнида яратилган бўлиб, ҳозирги кунда улар республикамизнинг барча умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда олий таълим муассасалари, ўцитувчилар мапакасини ошириш ва цайта тайёрлаш институтлари ва факульъеларида кенг мициёсда цўлланилиб келинмоцда ҳамда ижобий иатижалар бермоцда.*

«Танишув» технологияси

1-вариант

Технологиянинг мақсади:

- ўқув жамоаси иштирокчиларини бир-бирлари билан таништириш, самимий дўстона муносабат ва ижодий муҳитни юзага келтириш.
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ижодий имконияти ва шахсий сифатларини очиш.
- аудиториянинг ишлаши учун қулай шароитни вужудга келтириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулот бошида ўқитувчи ўқув жараёни қатнашчиларини кичик гуруҳларга ажратади. Ҳар бир кичик гуруҳга йилнинг бир фаслида тугилган талабаларни киритиш мумкин. Уқитувчи гуруҳларни жойларига ўтказиб, уларга қуйидаги топшириқни беради:

- ўз туғилган фаслингизга характеристика беринг (бадиий - мусиқий, саҳнали, ҳазил-мутойибали ва ҳоказо кўринишда);
- йилнинг шу фаслида туғилганларнинг умумий характери билан ҳамда гуруҳ қатнашчиларининг умумий ўхшашликлари ва ўзига хос томонлари билан таништириш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг бу фаслдаги фаолиятини сўзлаб бериш;
- бошқа фаслдаги гуруҳ қатнашчиларига бағишланган фикр ёки бағишлов яратиш ва ижодий тилаклар билдириш.

Ўқитувчи берилган топшириқни талабалар томонидан бажариши учун тайёрланишга вақт ажратади ва уларни тақдимот қоидалари билан таништиради, талаба (ўқувчи)ларнинг тайёрланишлари учун шароит яратади.

Гуруҳлар тайёргарликни бошлайдилар.

Гуруҳларнинг чиқиши 4 та топшириқ акс этган адабий-мусиқий композиция шаклида ҳам тайёрланиши мумкин.

Кейинги босқичда гуруҳлар тайёрлаган ижодий ишларини намойиш этадилар. Ҳар бир чиқиш тугагач, бошқа гуруҳ қатнашчилари намойиш этилган ижодий ишни тўлдиришлари ва мавзуга оид саволлар беришлари мумкин.

Охирги босқичда ўқитувчи машгулотга якун ясар экан, аудиторияга қуйидаги саволлар билан мурожаат қилиб, талаба (ёки ўқувчи)ларни очиқ мулоқотга чақиради:

- гуруҳ қатнашчилари бир-бирлари ҳақида нималарни билиб олишди;
- аудиторияда бир-бирларига кўникиш ҳолати қандай ўзгарди;
- қандай саволлар ва муаммолар ҳал қилинди;
- қатнашчилар даре давомида қандай сифатларни кўрсата олдилар;
- ҳар бир киши ўзи учун қандай хулоса чиқарди;
- демак биз, қандаймиз?

2-вариант

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажратгач, ҳар бир гуруҳга «Келинг, танишайлик!» мавзуси ёзилган куйидаги мазмундаги гахминий материални тарқатади:

Келинг, танишайлик!

1. Сизлар Ким ва нима учун бу ерга тўпланган сизлар?
2. Сизларни нима бирлаштиради?
3. Сиз учун энг қимматли нарса нима?
4. Ишлашингизга нима ёрдам беради?
5. Кимларга ғамхўрлик қиласизлар?
6. Кимлар билан ҳамкорлик қиласизлар?
7. Нималарни ўзингиз, нималарни эса биргаликда ҳал этасизлар?
8. Сизнинг энг кучли ва кучсиз томонларингиз нима?

Гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалдаги саволларга жавоб Оеришта тайёргарлик кўрадилар, тайёрланиш жараёнида улар бир-бирлари Гшлан танишиб оладилар (гуруҳларнинг тайёрланишлари учун ўқитувчи кичик гуруҳлар сони ва ўқув машғулотига ажратилган вақтга қараб вақт Гюлгилайди).

Гуруҳлар тайёр бўлишгач, навбати билан ҳар бир гуруҳдан бир киши юйёрланган материални тақдимот қилади. Уқитувчи гуруҳлар тақдимоти учун вақт белгилайди. Барча гуруҳлар тақдимоти тугагач, ўқитувчи гапишувни якунлаб, машғулотни давом эттириши мумкин. Одатда, талаба (ёки ўқувчи)лар сонига қараб танишувни 15 ёки 30 дақиқа мобайнида ўтказиши мумкин. Бу эса, ўқитувчининг ташкилотчилик ва бошқарув ма,\оратига боғлиқ.

Уқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан танишишда ўзининг (шахсий) қизиқарлироқ вариантидан ҳам фойдаланиши мумкин.

Танишувни, шунингдек, педагогик ёки психологик уйин элементларидан фойдаланган ҳолда ҳам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» услуби

Услубнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган (чорак, семестр ёки ўқув нилида тугаган) ўқув предмети ёки бўлим барча мавзуларини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёдга олиш, бирон-бир мавзу бўйича ўқитувчи томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изоҳларини бериш, шу орқали ўз билимларини текшириб баҳолашга имконият яратиш ва ўқитувчи томонидан қисқа вақт ичида барча талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолай олишга йўналтирилган.

Услубнинг мақсади. Талаба (ёки ўқувчи)ларни машгулотда ўтилган мавзуни эгаллаганлик ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, якка ва

гуруҳларда ишлай олиш, сафдошларининг фикрига ҳурмат билан қараш, шунингдек ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш.

Услубнинг қўлланиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (даре бошланиши ёки даре охирида, ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганда) ўтилган мавзуни ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралиқ ва якуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзуни бошлашдан олдин талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида якка, кичик гуруҳ ҳамда жамоа шаклида ташкил этиш мумкин. Ушбу услубдан уйга вазифа беришда ҳам фойдаланса бўлади.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, таянч тушунчалар рўйхати, қалам (ёки ручка), слайд.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўқитувчининг ҷўйган мацеади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мое тайёрланган тарцатма материаллар (агар якка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, гуруҳ ўкувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига цараб, тарцатма. материаллар тайёрланади).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• талаба (ёки ўқувчи)ларни гуруҳларга (шароитга қараб) ажратилади;

• талаба (ёки ўқувчи)лар машғулотни ўтказишга қўйилган талаб ва қоидалар билан таништирилади;

• тарқатма материаллар гуруҳ аъзоларига тарқатилади.

• талаба (ёки ўқувчи)лар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалда берилган тушунчалар билан танишадилар;

• талаба (ёки ўқувчи)лар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган (ёки ўзларининг) билимлари асосида (берилган тушунчаларни қандай тушунган бўлсалар шундай) изоҳ ёзадилар (якка тартибда);

• ўқитувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага тўғри изоҳни белгилайди ёки экранда ҳар бир тушунчанинг изоҳи берилган слайд орқали (имкони бўлса) таништирилади;

• ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) тўғри жавоб билан белгиланган жавобларнинг фарқларни аниқлайдилар, керакли тушунчага эга бўладилар, ўз-ўзларини текширадилар, баҳолайдилар, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар.

Изоҳ: «Тушунчалар таҳлили» услубини «Чайнворд», «Узлуксиз занжир», «Кластер», «Блиц-занжир» шаклида ҳам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» услубидан бир дарснинг ўзида даре бошланишида ўтган мавзуни такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича талаба (ёки ўқувчи)ларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгалаганликлари ва шу дарснинг охирида бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқлаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Қуйидаги машғулотда фойдаланиладиган тарқатма материални мисол тариқасида келтирамиз (илова).

Илова

Тушунчалар	Мазмуни
Гвълим	
Гарбия	
Гаълим мазмуни	
Уқитиш услублари	<*e*
Уқитиш шакллари	
Даре (ўқув машғулоти)	
V қитиш воситалари	
1 [азорат услублари	
Иақолаш услублари	
Технология	
11сдагогик технология	
11едагогик инновация	
11едагогик маҳорат	
11едагогик квалиметрия	

«Зинама - зина» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни ўтилган ёки ўтилиши керак бўлган мавзу бўйича якка ва кичик жамоа бўлиб <|)икрлаш хамда хотирлаш, ўзлаштирилган билимларни ёдга тушириб, тўпланган фикрларни умумлаштира олиш ва уларни ёзма, раем, чизма кўринишида ифодалай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан бир гуруҳ ичида якка холда ёки гуруҳларга ажратилган ,\олда ёзма равишда ўтказилади ва тақдимот қилинади.

Технологиянинг мақсади. Талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир эта олишга, уни маъқуллашга, шунингдек, мавзунинг гаянч тушунчаларига изоҳ беришда эгаллаган билимла'рини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида якка тартибда ёки кичик [уруҳларда ўтказиш ҳамда назорат дареларида қўлланилиши мумкин.

Машғулотда қўлланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматли қоғозларда тайёрланган (мавзуни ажратилган кичик мавзучалар сонига мое)

чап томонига кичик мавзулар ёзилган тарқатма материаллар, фломастер (ёки рангли қалам)лар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни мавзулар сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани маъқул);

• талаба (ёки ўқувчи)лар маштулотнинг мақсади ва унинг ўтказилиш тартиби билан таништирилади. Ҳар бир гуруҳга қоғознинг чап қисмида кичик мавзу ёзуви бўлган варақлар тарқатилади;

• ўқитувчи гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган кичик мавзулар билан танишишларини ва шу мавзу асосида билганларини фломастер ёрдамида қоғоздаги бўш жойига жамоа билан биргаликда фикрлашиб ёзиб чиқиш вазифасини беради ва вақт белгилайди;

• гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган кичик мавзуни ёзма (ёки раем, ёки чизма) кўринишида ифода этадилар. Бунда гуруҳ аъзолари кичик мавзу бўйича имкон борича тўлароқ маълумот беришлари керак бўлади.

• тарқатма материаллар тўлдирилгач, гуруҳ аъзоларидан бир киши тақдимот қилади. Тақдимот вақтида гуруҳлар томонидан тайёрланган материал, албатта, аудитория (синф) доскасига мантиқан тагма-таг (зина шаклида) илинади;

• ўқитувчи гуруҳлар томонидан тайёрланган материалларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди ва машғулотни якунлайди.

Изоҳ: *ўқув машғулотининг бундай ташкил этилиши талаба (ёки ўқувчи)ларни мустакил фикрлашга, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслашга, уларни ёзма (ёки раем, чизма кўринишида) баён этишга, фикрларни умумлаштиришга ўргатади.*

Илова (мисол тариқасида)

Тар.№	Мавзу	Темперамент
1	Холерик	
2	Сангвиник	
3	Меланхолик	
4	Флегматик	

Мавзулар. **Сўз туркумлари** (от, сифат, феъл, сои, олмош).
Йил фаеллари (баҳор, ёз, куз, қиш).
Абдулла Қодирий (ҳаёти, ижоди, асарлари, адабий мероси ва аҳамияти) ва б.

«Чархпалак» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни цшпан мавзуларни ёдга олишга, мантиқан фикрлаб, берилган саволларга Мустақил равишда тўғри жавоб беришга ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатишга члмда қисқа вақт ичида ўқитувчи томонидан барча талаба (ёки 1 кунчи)ларнинг эгаллаган билимларини баҳолашга қаратилган.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларн11 даре жараёнида мпитиқий фикрлаш, ўз фикрларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, V шарини баҳолаш, якка ва гуруҳларда ишлашга, бошқалар фикрига ҳурмат |ч|лап қарашга, кўп фикрлардан кераклисини танлаб олишга ўргатиш.

Технологиянинг кўлланиши: технология ўқув машғулотларининг **Варна** турларида даре бошланиши ёки даре охирида ёки ўқув предметининг пирон бир бўлими тугалланганда, ўтилган мавзуларни талаба (ёки ўқувчи)лар тмонидан ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, муетаҳкамлаш ёки оралиқ ва якуний назорат ўтказиш учун мўлжалланган. Ушбу технологияни машгулот жараёнида ёки унинг бир қисмида якка, кичик I уруҳ ва жамоа шаклида ташкил этиш мумкин.

Машғулотда фойдалаииладиган воситалар: тарқатма материаллар, рангли калам (ёки фломастер)лар.

Изоҳ: *режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўкитувчининг қуйган мацеади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мое тайёрланган шарқатма материаллар (агар якка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, /уруҳ ўқувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у \олда гуруҳлар сонига қараб тарқатма материаллар тайёрланади).*

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• талаба (ёки ўқувчи)ларни (шароитга қараб) гуруҳларга ажратиш;

• талаба (ёки ўқувчи)машғулотни ўтказишга қўйилган талаблар ва қоидалар билан таништириш;

• тарқатма материалларни гуруҳ аъзоларига тарқатиш.

• гуруҳ аъзолари томонидан якка ҳолда мустақил равишда тарқатма материаллардаги вазифалар бажарилади;

• ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзи ишлаган тарқатма материалининг ўнг оурчагига гуруҳ рақамини ёзади, чап бурчагига эса ўзининг бирон-бир белгисини чизиб кўяди;

• вазифа бажарилган тарқатма материаллар бошқа гуруҳларга «чархпалак айланмаси» йўналишида алмаштирилади;

• янги гуруҳ аъзолари томонидан берилган материаллар ўрганилади ва узгартиришлар киритилади;

• жамоалар томонидан ўрганилган ва узгартиришлар киритилган материаллар яна юқорида эслатилган йўналиш бўйича гуруҳлараро плмаштирилади (ушбу жараён гуруҳлар сонига қараб давом эттирилади);

• материалларни охирги алмашишдан сўнг ҳар бир гуруҳ ва ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзлари илк бор тўлдирган материалларини (гуруҳ рақами ва ўзлари қўйган белгилари асосида) танлаб оладилар;

• ҳар бир гуруҳ аъзосининг ўзлари белгилаган жавобларига бошқа гурух аъзоларининг тузатишларини таққослайдилар ва таҳлил қиладилар;

• ўқитувчининг тарқатма материалда берилган вазифаларини ўқийди ва жамоа билан биргаликда тўғри жавобларни белгилайди;

• ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) тўғри жавоб билан белгиланган жавоблар фарқларини аниқлайдилар, керакли баллни тўплайдилар ва ўз-ўзини баҳолайдилар.

Изоҳ: *тарқатма материалда талаба (ёки ўқувчи)лар белгилаган тўғри жавоблар билан ўкитувчи ҳамкорлигида аникланган тўғри жавобларнинг фарқи 0,55 фоиздан юцори бўлса, талаба (ёки ўкувчи) ушбу ўқув материалини узлаштирган, ундан кам бўлса ўзлаштира олмаганлигини билдиради. Масалан, вазифалар сони 30 та бўлиб, жавобларнинг 17-20 таси тўғри белгиланган бўлса, талаба (ёки ўқувчи) ушбу вазифани бажарган ва ўқув материалини ўзлаштира олган, агар ундан кам бўлса ўзлаштира олмаган ҳисобланади. Шу билан бирга, жавобларнинг 21-24 таси тўғри белгиланган бўлса талаба (ёки ўқувчи) материалларни узлаштирган даражаси «яхши» баҳога, 25-30 таси тўғри бўлса «аъло» баҳога узлаштирган деб ҳисобланади.*

• талаба (ёки ўқувчи)лар ўз баҳолари ёки балларини белгилаб олишгач, ўқитувчи вазифа бажарилган қогозларни йиғиб олади ва баҳо (баллар)ни гуруҳ журналига кўчириб қўяди.

«Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулот ўтказиш учун талаба (ёки ўқувчи)ларга қуйидагича вазифа бериш мумкин. Вазифа учун зарур бўлган тарқатма материални иловада келтирамиз.

Вазифа. Ўқитувчининг муомала ва мунособатни бошқаришдаги ҳаракатлари қайси бошқарув усулига мансуб эканлигини аниқланг ва уларга берадиган тавсифларини иловада келтирилган жадвалга киритинг.

Илова (мисол тариқасида)

Тар №	Укитувчининг муносабат ва муомалани бошқаришдаги ҳаракатлари	Авторитар (якка ҳокимлик)	Демократик (ҳамкорлик)	Либерал (бепарволик, муросалилик)
1.	Бошқалар фикрини ўзиники дилиб олади.			
2.	Ўзи якка ҳолда гуруҳ фаолияти. йўналишини белгилайди.		*•	
3.	Ташаббускор эмас.			
4.	Ўзи кўрсатма ва буйрук беради.			
5.	Жамоа ишига аралашмайди.			
6.	Ташаккури ҳам буйруқдек чиқади.			
7.	Ҳамма масалаларни юзаки кўриб чиқади.			
8.	Бошқалар фикрига ҳурмат билан қарайди.			
9.	Айтилган нарсани тўлиқ бажарилишини талаб этади.			
10.	Бошқалар фикрига тез қўшилади ва қабул қилади.			
11.	Сўз ва гаплари қаттиқ ва қўпол.			
12.	Ўзининг шахсий нуқтаи назари йўқ.			
13.	Жамоа фикрини ва ташаббусини. маъқуллайди ҳамда ривожлантиради.			
14.	Гап қайтарган ва гап ўргатганларни ёқтирмайди.			
15.	Жавобгарликдан ўз-ўзидан четлашади			
16.	Обруси бўлмайди.			
17.	Интизомни қаттиқ талаб этади.			
18.	Ўз тинчини ўйлайди.			
19.	Иш натижаси билан қизиқмайди.			
20.	Сўзсиз бўйсунишни талаб этади.			
21.	Ўз ишига совуққон.			
22.	Қўрқмасдан жавобгарликни ўз бўйнига олади.			
23.	Касбини севмайди.			
24.	Тушунтирмайди, лекин талаб қилади.			
25.	Жамоа ишига таяниб иш олиб боради.			
26.	Талаба (ёки ўқувчи)га эътиборсиз, бегам.			
27.	Ўқитувчи эканлигини ёддан чиқариб қўяди			
28.	Ўзига бино қўйишни яхши кўради.			
29.	Талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин фикрлашга йўл қўймайди.			
30.	Талаба (ёки ўқувчи) фикри билан ўртоқлашмайди.			

17-20 та тўғри жавоб «қониқарли»;
21-24 та тўғри жавоб «яхши»;
25-30 та тўғри жавоб «аъло».

«Бумеранг» технологияси

1-вариант

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни даре жараёнида, даредан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бериш, фикрини эркин ҳолда баён эта олиш, қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлиш ҳамда даре мобайнида ўқитувчи томонидан барча талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолай олишга қаратилган.

Технологиянинг мақсади. Уқув жараёни мобайнида тарқатилган материалларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара ва турли саволлар орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада узлаштирилганлигини назорат қилиш ва баҳолаш. Уқув жараёни мобайнида ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) томонидан ўз баҳо (ёки балл)ларини эгаллашга имконият яратиш.

Технологиянинг қўлланиши. Амалий машғулотлар, семинар ёки лаборатория машғулотлари ҳамда суҳбат-мунозара шаклидаги дареларда якка тартибда, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида фойдаланилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Талаба (ёки ўқувчи) даре жараёнида мустақил ўқишлари, ўрганишлари ва ўзлаштириб олишлари учун мўлжалланган тарқатма материаллар (ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича қисқа матнлар, суратлар, маълумотлар).

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

- талаба (ёки ўқувчи)лар кичик гуруҳларга ажратилади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар даре (машғулот)нинг мақсади ва тартиби билан таништирилади;
- талаба (ёки ўқувчи)ларга мустақил ўрганиш учун мавзу бўйича матнлар тарқатилади;
- берилган матнларталаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка тартибда мустақил ўрганилади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоларидан янги гуруҳ ташкил этилади;
- янги гуруҳ аъзоларининг ҳар бири гуруҳ ичида навбати билан мустақил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, матнни ўзлаштириб олишларига эришадилар;
- берилган маълумотларни ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш учун гуруҳ ичида ички назорат ўтказилади, яъни гуруҳ аъзолари бир-бирлари билан савол - жавоб қиладилар;
- янги гуруҳ аъзолари дастлабки ҳолатдаги гуруҳларига қайтадилар;
- дарснинг қолган жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар билимларини баҳолаш ёки тўплаган балларини ҳисоблаб бориш учун ҳар бир гуруҳда «гуруҳ ҳисобчиси» тайинланади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан барча матнлар қай даражада узлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида ўқитувчи (ёки оппонент

гуруҳ) талаба (ёки ўқувчи)ларга саволлар билан мурожаат этадилар, оғзаки суров ўтказадилар;

- саволларга берилган жавоблар асосида гуруҳларни тўплаган умумий баллари аниқланади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан гуруҳдаги матннинг мазмунини ҳаётга боғлаган ҳолда биттадан савол тузилади;
- гуруҳлар томонидан тайёрланган саволлар орқали савол-жавоб ташкил этилади («гуруҳ ҳисобчилари» берилган жавоблар бўйича балларни ҳисоблаб борадилар);
- гуруҳ аъзолари томонидан тўпланган умумий баллар йиғиндиси аниқланади;
- гуруҳлар тўплаган умумий баллар гуруҳ аъзолари ўртасида тенг тақсимланади.

Изоҳ: *ўқитувчи дарсни шу тартибда тугатиши ёки ўқув материалиии талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан якка тартибда цандай ўзлаштирилганини яна бир бор ўз-ўзига баҳо бериш тартибида назорат қилиш учуй «Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда ўқилган ва ўзлаштирилган матнлар асосида тайёрланган тарцатма материалларни талаба (ёки ўқувчи)ларга тарцатиб, ўз билимларини текшириб олишларига имконият яратиши мумкин.*

- даре (машғулот)ни якунлаш, уйга вазифа бериш.

Ўқитувчиларнинг иш тажрибасидан

Ушбу технологияни қўллаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси ёки эркин мавзу асосида қуйидаги мазмундаги матнлардан фойдаланган ҳолда ўқитиш ва тарбиялаш жараёнини ташкил этишган. Масалан,

1. **Мавзу:** «Гуллар ва уларнинг тарихи, ҳаётдаги аҳамияти»

Тарқатма материаллар:

1 -гуруҳга - Гуллар қачондан бери ўстирилади?

2-гуруҳга - Айрим халқларда гулларнинг аҳамияти.

3-гуруҳга - Атиргулларнинг рамзий маъноси ҳақида?

4-гуруҳга - Мисрликлар учун нилуфар гули нима маънони англатади?

2. **Мавзу:** «Шарқона муомала одоби»

Тарқатма материаллар:

1-гуруҳга - Устозларни ҳурматлаш баёни

2-гуруҳга - Қариндош-уруглар ўртасидаги муомала одоби

3-гуруҳга - Қўни-қўшнилар ўртасидаги муомала одоби

4-гуруҳга - Дўстлар ўртасидаги муомала одоби

3. **Мавзу:** «Ҳарбий қўшинларда тарбия услублари»

1 -гуруҳга - Ишонтириш услуби

2-гуруҳга - Рағбатлантириш услуби

3-гуруҳга - Услубларнинг синфлари

4-гуруҳга - Намуна услуби

5-гуруҳга - Жазолаш услуби.

2-вариант

Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материалини чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва характерга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга мўлжалланган бўлиб, оғзаки ва ёзма иш шаклларида амалга оширилиши мумкин. Технология машғулот мобайнида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариш, навбат билан талаба (ёки ўқувчи) ёки ўқитувчи ролида бўлиш ва мое балларни тўплаш имкониятини беради.

«Бумеранг» технологияси талаба (ёки ўқувчи)ларга танқидий фикрлаш, уларда мантиқни шакллантиришга имконият яратади, шунингдек уларнинг хотирасини, ғояларини, фикрларини, далилларини ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Мазкур услуб талаба (ёки ўқувчи)ларга таълим билан бир қаторда тарбиявий характердаги:

-жамоа билан ишлаш маҳорати;

-муомалалилик;

-хушфеъллик;

-кўникувчанлик;

-ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;

-фаоллик;

-ишга ижодий ёндашиш;

-ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;

-ўзини баҳолаш каби қатор сифатларини ҳам шакллантириш имкониятини беради.

Технологиядаги асосий тушунчалар:

Очиқ саволлар - бундай саволлар муомала қилиш ва ўзаро сўзлашувни давом эттиришга имкон беради, шу билан бирга уларга қисқа, бир хил жавоб бериш мумкин эмас.

Ёпиқ саволлар - бундай саволлар олдиндан «ҳа» ёки «йўқ» туридаги тўғри ва очиқ жавобларни беришни кўзда тутади.

Кўндаланг сўроқ - талаба (ёки ўқувчи)лар бир-бирига гуруҳлаб берувчи киска саволлар қаторидан иборат бўлиб, ўзига хос ахборотлар излаш ҳамда далилларни, оппонентлар эгаллаган ҳолатини аниқлаш, шунингдек муайян қарорлар кабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сурок пайтида ўзаро мунозарага киришиш мумкин бўлмай, балки фақат саволлар берилишига рухсат берилади.

«3 х 4» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни аниқ бир муаммони (ёки бирор мавзуни) якка ҳолда (ёки кичик жамоа бўлиб) фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини танлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо (ёки

мавзу) юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан аввал якка ҳолда, сўнгра уларни кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда ёзма равишда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга; жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб, улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга; жамоага ўз фикрини ўтказишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида якка тартибда (ёки кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда) ўтказиш ҳамда гуруҳ аъзоларини бир неча маротаба жойларини ўзгартириб берилган вазифаларни бажаришга мўлжалланган.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматдаги қоғоз варақлари (гуруҳ сонига қараб), фломастер (ёки рангли қалам).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг умумий сонига қараб, 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (кичик гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани мақсадга мувофиқ);
- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машгулотнинг мақсади ва ўтказилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик гуруҳга коғознинг юқори қисмида ёзуви бўлган варақларни тарқатади;
- ўқитувчи кичик гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган асосий фикрни фақат учта фикр, яъни учта сўз ёки сўзлар бирикмаси, ёки учта гап билан давом эттиришлари мумкинлигини уқтиради ва буни амалга ошириш учун аниқ вақт белгилайди;
- ГУРУҲ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган фикрни ёзиб давом эттирадилар;
- вазифа бажарилгач, гуруҳ аъзолари ўринларидан туриб соат мили йўналиши бўйича жойларини ўзгартирадилар, яъни 1-гуруҳ 2-гуруҳнинг 2 - гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ эса 4 - гуруҳнинг (бошқа кичик гуруҳлар бўлса, шу тарика) ўрнига ўтадилар;
- янги жойга келган гуруҳ аъзолари шу ерда қолдирилган тарқатма материалдаги фикрлар билан танишиб, унга яна янги учтадан ўз фикрларини ёзиб қўядилар;
- гуруҳ аъзолари яна юқоридаги каби жойларини ўзгартирадилар, шу тариқа кичик гуруҳлар ўз жойларига қайтиб келгунларига қадар жойларини алмаштириб, тарқатма материалларга ўз фикрларини қўшиб борадилар;
- ўз жойларига қайтиб келган кичик гуруҳлар тарқатма материалда тўпланган барча фикрларни диққат билан ўқиб, уларни умумлаштирган ҳолда битта яхлит таъриф ёки қоида ҳолатига келтирадилар;
- ҳар бир кичик гуруҳнинг муаллифлик таърифлари ёки қоидаларини гуруҳ аъзоларидан бири тақдимот қилади;

• ўқитувчи кичик гуруҳлар томонидан берилган таърифлар ёки қоидаларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: Гуруҳлар тақдимотидан сўнг улар берган таъриф ёки қоидалар асосида кичик гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси якка тартибда ўзининг муаплифлик таърифи ва қоидасини келтириб чиқариб тақдимот қилиши ҳам мумкин.

Кичик гуруҳлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолда кичик гуруҳлар ўз жойларини фақат 3 марта алмаштирадилар ва бу билан ўқув жараёнини зерикарли ўтишининг олди олинади. Агар кичик гуруҳлар сони 4 тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни икки потокка булиб, кичик гурух аъзоларининг алмашинувини ҳар бир поток ўртасида алоҳида, тақдимотни эса биргаликда ўтказиш мумкин.

Агар аудитория (ёки синф) кичик гуруҳларнинг жойларини алмаштиришга мосланмаган (ёки алмаштиришга ноқулайликлар) бўлса, у ҳолда талаба (ёки ўқувчи)ларни жойларини алмаштириш ўрнига гуруҳларга тарқатилган материалларни алмаштириш орқали, улар дастлабки олинган гуруҳларга қайтиб келгунга қадар алмаштирилиб, талаба (ёки ўқувчи) фикрлари тўпланади, улардан умумий таъриф (ёки қоида) келтириб чиқарилади ва тақдимот қилиш ҳам мумкин.

Ушбу технологияни қўллаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси (ёки эркин мавзу) асосида «Педагогик технология - бу...», «Очик даре - ...» «Иқтисод - ...», «Экология - ...», «Малака ошириш - ...», «Касб ўрганиш - ...», «Ҳамширалик касби - ...», «Мухандис - ...» каби мазмундаги қогоз варақларининг юқори қисмида давом эттирилиши ёки фикрлар билан тўлдирилиши керак бўлган асосий тушунча ёки фикр ёзилган матнлардан фойдаланган ҳолда ўқув - тарбия жараёнини ташкил этишган.

«Резюме» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Бу технология мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда бир йўла мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот берилади. Айни пайтда уларнинг ҳар бири алоҳида нуқталардан муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил, танқидий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб таққослаш услуби ёрдамида мавзудан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммосини ечимини топишга ҳамда керакли хулоса ёки қарор қабул қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир этишга, уни маъқуллашга, шунингдек, берилган муаммони ечишда, мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза дарелари да (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машгулОтларида якка (ёки кичик гуруҳлар ажратилган) тартибда ўтказиш, шунингдек, уйга вазифа беришда ҳам қўллаш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3 форматдаги ЦОҒОЗларида (гуруҳ сонига қараб) тайёрланган тарқатма материаллар, (|шомастер ёки рангли қаламлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

• ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотнинг мақсади ва \ І казилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик глруҳга қоғознинг ЮҚОри қисмида ёзуви бўлган, яъни асосий муаммо, ундан ажратилган ўқув муаммолари ва уларни ечиш йўллари белгиланган, хулоса ёзма баён қилинадиган варақларини тарқатади;

• ҳар бир гуруҳ аъзолари уларга тушган варақлардаги муаммоларнинг |фзаллиги ва камчиликларини аниқлаб, ўз фикрларини фломастер ёрдамида г |ма баён этадилар. Ёзма баён этилган фикрлар асосида ушбу муаммони вчимини топиб, энг мақбул вариант сифатида умумий хулоса чиқарадилар;

• кичик гуруҳ аъзоларидан бири тайёрланган материални жамоа номидан гақдимот этади. Гуруҳнинг ёзма баён этган фикрлари ўқиб эшиттирилади, Пекин хулоса қисми билан таништирилмайди;

• ўқитувчи бошқа кичик гуруҳлардан тақдимот этган гуруҳнинг хулосасини сўраб, улар фикрини аниқлайди, гуруҳлар фикридан сўнг Гақдимот гуруҳи ўз хулосаси билан таништиради;

• ўқитувчи гуруҳлар томонидан берилган фикрларга ёки хулосаларга кюқ бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Илова (мисол тариқасида)

Талабалар билимини назорат қилиш							
Езма		**Оғзаки**		**Тест**		**Масофали**	
Лфзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.
Хулоса:							

«Муаммо» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларга ўқув предметининг мавзусидан келиб чиққан турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг ечимини тўғри топишларига ўргатиш, уларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш бўйича малакаларни шакллантириш, муаммони ечишнинг баъзи усуллари билан таништириш ва муаммони ечишда мое услубларни тўғри танлашга ўргатиш, муаммони келиб чиқиш сабабларини ва муаммони ечишдаги хатти-ҳаракатларни тўғри аниқлашга ўргатиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни гуруҳларга ажратиб, уларни мое ўринларига жойлаштиргандан сўнг, машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талабларини тушунтиради, яъни у машғулотни босқичли бўлишини ва ҳар бир босқич талаба (ёки ўқувчи)лардан максимум диққат-эътибор талаб қилишини, машғулот давомида улар якка, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларини айтади. Бундай кайфият талаба (ёки ўқувчи)ларга берилган топшириқларни бажаришга тайёр бўлишларига ёрдам беради ва бажаришга қизиқиш уйғотади. Машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талаблари тушунтирилгач, машғулот бошланади:

• талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан машғулот учун тайёрланган кинолавҳани диққат билан томоша қилиб, унда ёритилган муаммони аниқлашга ҳаракат қилиш, хотирада сақдаб қолиш ёки дафтарларига белгилаб қўйиш (агар кинофильм кўрсатишнинг имконияти бўлмаса, у ҳолда ўқитувчи ўқув предметининг мавзуси бўйича плакат, раем, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, китобдаги ўқув материалидан фойдаланиши мумкин);

• ҳар бир гуруҳ аъзолари томонидан ушбу лавҳадан (раемдан, матндан, ҳаётий воқеадан) биргаликда аниқланган муаммоларни ватман ёки А-3 форматдаги қоғозга фломастер билан ёзиб чиқади;

• берилган аниқ вақт тугагач, тайёрланган ишни гуруҳ вакили томонидан ўқиб эшиттирилади;

• ўқитувчи гуруҳлар томонидан танланган ва муаммолар ёзилган қоғозларни алмаштирган ҳолда гуруҳларга тарқатилади;

• тарқатилган қоғозларда гуруҳлар томонидан ёзилган муаммолардан ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзини қизиқтирган муаммодан бирини танлаб олади;

• ўқитувчи томонидан тарқатилган қуйидаги чизмага ҳар бир гуруҳ аъзоси танлаб олган муаммосини ёзиб, мустақил равишда таҳлил этади. Масалан:

Муаммонинг тури	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва Сизнинг ҳаракатларингиз
Тоза ичимлик сувининг камлиги	Сувни тоза сақлашга эътиборнинг камлиги	Табиат ва сувни сақлашга оид тадбирлар ўтказиш

• якка тартибдаги фаолият тугагандан сўнг ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) бажарган таҳлилий ишини барчага ўқиб эшиттиради;

• муаммолар ва уларнинг ечими бўйича жамоавий фикр алмашилади;

• ҳимоядан сўнг ўқитувчи машғулотга якун ясайди. Кичик гуруҳларга қизиқарли ишлари учун миннатдорчилик билдиради.

Бундай технология билан ўтказилган машгулот натижасида талаба (ёки ўқувчи)лар қайсидир муаммони ечишдан аввал унинг сабабини аниқланиши кераклигини, кейин эса уларга зарур бўлган услуб ва усулларни танлаши ҳамда ўз ҳаракатларини аниқ белгилаб олишлартг кераклигини билиб оладилар.

«Лабиринт» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув ва ҳаётий фаолиятларида учрайдиган турли ҳолат ва вазиятлардан ўз обрўларини сақлаган ҳолда чиқиш, вазиятни тўғри баҳолаш ва тезлик билан керакли ечимини топиш кўникмаларини шакллантириш, шу борадаги малакаларини оширишга кўмаклашиш, уларнинг фикрлаш қобилияти ва нутқий фаолиятини ўстириш ҳамда мулоқот қилиш маданиятини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби: ўқитувчи машгулот бошланиши олдидан талаба (ёки ўқувчи)лар учун стуллардан дойра шаклида жой тайёрлайди (дойра шаклидаги жойнинг ўртасига сават (ёки тувак)даги гулдастани қўйиш мақсадга мувофиқ. Жойни бундай - жиҳозланиши машғулотни қизиқарли ва жонли ўтишига ёрдам беради. Имкон бўлса, бундай машғулотни очиқ ҳавода, яъни табиат қўйнида ўтказилса, у ҳолда талаба (ёки ўқувчи)лар яшил майсалар устида дойра шаклида бемалол жойлашиб олсалар ҳам бўлади.

Уқитувчи машғулот бошланиши билан талаба (ёки ўқувчи)ларни шу даврадан жой эгаллашларини сўрайди.

Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолияти ранг-баранг ва ҳамиша ҳар турли қизиқ воқеалар, ҳодисалар, вазиятларга бой эканлиги ҳақидаги қисқача суҳбат билан машғулотни бошлайди. Мисол тариқасида ўқитувчи, талаба (ёки ўқувчи)лар фаолиятида учраган ёки учрайдиган вазиятлардан бири тўғрисида гапириб беради ва шу вазиятдан чиқиш йўлини сўрайди (ёки ўқитувчи вазиятни айтиб, унинг учта ечимини ҳам айтади ва талаба (ёки ўқувчи)лардан учта тўғри вариантдан биттасини танлашларини ва нима учун шу вариантни танлаганликларини тушунтириб беришларини сўрайди. Шундан сўнг ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни хоҳишларига кўра, уч кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади ва уларга ҳар бир кичик гуруҳ аъзолари ўз иш тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда, ўқув ва тарбиявий жараёнларда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)лар фаолиятида учрайдиган ёки учраган бирон-бир муаммоли вазиятларни эслашлари, улардан энг қизиқарли, энг муаммолисини танлаб, уларнинг ечимини (вазият, муаммонинг ечими уч вариантдан тест ёки аник бир жавобдан иборат бўлиши мумкин) ҳам топиб қўйиш топширигини беради.

Ўқитувчи ёрдамида ҳар бир кичик гуруҳ навбати билан ўзлари тайёрлаган вазият ёки муаммоларни бошқаларга оғзаки баён этадилар. Кичик гуруҳлар томонидан айтилган вазият ёки муаммони ечимини топиш учун ўқитувчи уларга аник вақт белгилаб беради. Берилган вақт ичида кичик гуруҳ аъзолари вазият ёки муаммо ечимини топишга ҳаракат қиладилар, вақт тугагач, гуруҳларнинг жавоблари тингланади. Масалан, аввал бир кичик гуруҳ танлаган вазият ёки муаммо яна бир маротаба эсга туширилади ва қолган кичик гуруҳлар навбати билан ушбу вазият ва муаммога ўз ечимларини айтадилар. Барча кичик гуруҳлар ўзлари танлаган жавобларини айтиб бўлишгач, вазият ёки муаммони ўртага ташлаган кичик гуруҳнинг ўзи тўғри ечим ҳақида фикр билдиради, ўқитувчи ҳам шу вазият ёки муаммога нисабатан ўз фикрини билдиради ва билдирилган барча кичик гуруҳ фикрларни умумлаштиради. Сўнгра, иккинчи гуруҳ ўртага ташлаган вазият ёки муаммони муҳокамасига ўтилади, шу каби даврадаги гуруҳлар томонидан ўртага ташланган барча вазият ёки муаммолар муҳокамаси ўтказилади.

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар ва гуруҳлар ишига баҳо беради ва вазият ёки муаммоларни ечимини топишда нималарга кўпроқ эътиборни қаратиш кераклиги тўғрисида тавсиялар беради, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: *ушбу технологиями ўқув жараёниыда ташкил этиладиган даре (амалий ёки лаборатория) машгулотларида ҳам цўллаш мумкин. Масалан, ўкув предметы бўйича ўзлаштирилган мавзулар ёки бўлимлардан талаба (ёки ўкувчи) ҳаётий фаолиятларида учрайдиган муаммоли вазиятлар, шунингдек, дареда ўтилаётган мавзулар ичыдаги муаммоларни ечимини топиш бўйича фыкрларны аниклашда ушбу технологиянинг кўлланиши талаба (ёки ўкувчы)лар томонидан эгалланган билим, кўникма ва малакаларини янада чукурроц мустахкамлашларига, уларни амалиётда кўллашларида ечимини тўгри топишларига ёрдам беради.*

«Блиц-сўров» усули

Усулнинг тавсифи. Ушбу усул талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантиқий фикрлашга, ўрганаётган предмети асосида хилма-хил фикрлар, маълумотлар ичидан кераклигини танлаб олишни, шу билан бир қаторда, ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш ва уларга ўз фикрини ўтказа олиш ҳамда уз фаолияти, кунини режалаштира олишни ўргатишга қаратилган.

Усулнинг мақсади: ушбу усул орқали талаба (ёки ўқувчи)ларга тарқатилган қоғозларда кўрсатилган ҳаракатлар кетма-кетлигини аввал якка тартибда мустақил равишда белгилаш, кичик гуруҳларда ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш ёки ўз фикрида қолиш, бошқалар билан ҳамфикр бўла олиш каби кўникмаларни шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби.

Ушбу усул бир неча босқичда ўтказилади:

• ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларга ушбу машғулот бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида тушунча беради. Ҳар бир босқичга мўлжалланган вазифаларни бажаришга аниқ вақт берилиши, тингловчилар эса шу вақтдан унумли фойдалинишлари кераклиги ҳақида уларни огоҳлантиради:

- ўқитувчи ҳамма талаба (ёки ўқувчи)ларга алоҳида-алоҳида тарқатма материал беради ва улардан ушбу материални синчиклаб ўрганишларини сўрайди;

- ўқитувчи тарқатма материал мазмуни ва ^бажариладиган вазифа (тарқатма материалда берилган ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри белгилаш, белгини қоғозда алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан қўйиш кераюшги)ни тушунтиради;

- тарқатма материалда берилган вазифа дастлаб якка тартибда бажарилишини таъкидлайди;

• ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ўзининг шахсий фикри асосида тарқатма материалдаги **«якка баҳо»** бўлимига берилган ҳаракатларнинг мантиқий кетма-кетлигини рақамлар билан белгилаб чиқади;

• талаба (ёки ўқувчи)ларнинг якка тартибдаги ишлари тугагач, ўқитувчи улардан 3 кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди. Кичик гуруҳлар талаба (ёки ўқувчи)ларнинг хоҳишларига қараб ёки рақамлар бўйича ташкил этилиши мумкин;

• кичик гуруҳлардаги талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳар бири ўз қоғозидаги **«якка баҳо»** бўлимида белгиланган ҳаракатлар кетма-кетлиги билан бир-бирларини таништирадилар, кейин улар 3 кишида уч хил бўлган кетма-кетликни биргалашиб (бир-бирлари билан тортишиб, баҳслашиб, бир-бирларига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб) келишган ҳолда, тарқатилган қоғоздаги **«гуруҳ баҳоси»** бўлимига муқобил рақамларни белгилаб чиқадилар;

• барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, ўқитувчи ҳаракатлар кетма-кетлиги бўйича тўғри жавобни беради, яъни талаба (ёки ўқувчи)лардан уларга тарқатилган қоғозлардаги **«тўғри жавоб»** бўлимига у томонидан айтилган ҳаракатлар кетма-кетлиги рақамларини ёзишни сўрайди;

• ўқитувчи **«тўғри жавоб»** бўлимида берилган рақамлар билан **«якка баҳо»** ҳамда **«гурух баҳоси»** бўлимидаги рақамларни солиштириш ва каттасидан-кичигини айириш, аиирмаларни мое ҳолда **«якка хато»** ва **«гуруҳ хатоси»** бўлимларига ёзишларини сўрайди;

• ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларининг умумий сони бўйича тушунча беради ва уларни ҳар бирини алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради;:

• ўқитувчи машғулотни якунлаб, баъзи гуруҳларнинг машғулот мобайнидаги иш фаолиятларига ўз фикрини билдиради ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимини иловадаги мезонлар асосида баҳолайди ёки мое келган тўғри жавоблар сонига қараб ҳар бир талаба (ёки ўкувчи) ўз баҳосини иловада кўрсатилгандек аниқлайди.

Изоҳ: мисол тарщасида «Мустациллик йиллари» мавзусидаги блиц - сўровнинг жадвалини келтириш мумкин (ҳар бир ўқитувчи ўз предмети бўйича ўтаётган ёки аввал ўтган мавзуси асосида ушбу жадвалдан фойдаланиб блиц-сўров тузиши мумкин).

Блиц-суров: «Мустақиллик йиллари»

Гурух бахоси	*к?*	Тўғри жавоб	Якка хато	**Л**	**Йилларнинг номланиши**	**Йиллар**
		12			**Ижтимоий химоялаш йили**	2007
		1			**Амир Темур йили**	1996
		11			**Ҳомийлар ва шифокорлар йили**	2006
		2			**Инсон манфаатлари йили**	1997
		10			**Сиҳат-саломатлик йили**	2005
		3			**Оила йили**	1998
		9			**Меҳр-мурувват йили**	2004
		4			**Аёллар йили**	1999
		8			**Обод маҳалла йили**	2003
		5			**Соғлом авлод йили**	2000
		7			**Қарияларни қадрлаш йили**	2002
		6			**Она ва бола йили**	2001
		13			**Ешлар йили**	2008

7 - 8 та тўғри жавоб - «қониқарли»
9 - 10 та тўғри жавоб - «яхши»
11 -12 та тўғри жавоб - «аъло»

ФСМУ технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда, баҳс-мунозаралар ўтказишда ёки ўқув-семинари якунида (талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув машғулотлари ҳамда ўтилган мавзу ва бўлимлардаги баъзи мавзулар, муаммоларга нисбатан фикрларини билиш мақсадида) ёки ўқув режаси асосида бирор-бир бўлим ўрганилгач қўлланилиши мумкин. Чунки бу технология талаба ^рки ўқувчи)ларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан қаторда ўқувчи-талабалар томонидан ўқув жараёнида эгалланган билимларинӣ таҳлил этишга ва эгаллагашшк даражасини аниқлашга, баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

Технологиянинг мақсади. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа холатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• ^ - ўқитувчи ҳар бир талаба (ёки ўқувчи)га **ФСМУ** технологиясининг тўрт босқичи ёзилган қоғоз варақларини тарқатади ва якка тартибда уларни тўлдиришни илтимос қилади. Бу ер да:

- Ф - фикрингизни баён этинг;
- С - фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг;
- М - кўрсатган сабабингизни асословчи мисол келтиринг;
- У - фикрингизни умумлаштиринг.

^ - ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан баҳс мавзуси (ёки муаммо)ни белгилаб олади;

• ^ - якка тартибдаги иш тугагач, талаба (ёки ўқувчи)лар кичик гуруҳларга ажратилади ва ўқитувчи кичик гуруҳларга ФСМУ технологиясининг тўрт босқичи ёзилган катта форматдаги қоғозларни тарқатади;

^ - кичик гуруҳларга ҳар бирлари ёзган қоғозлардаги фикр ва далилларни катта форматда умумлаштирган ҳолда тўрт босқич бўйича ёзишларини таклиф этилади;

^ - ўқитувчи кичик гуруҳларнинг ёзган фикрларини жамоа ўртасида ҳимоя қилишларини сўрайди;

^ - машғулот ўқитувчи томонидан муаммо бўйича билдирилган фикрларни умумлаштириш билан якунланади.

Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси

Вазифа. **«Педагогик технология ўзини оқлайди!»** мавзуси бўйича қуйидаги фикрларингизни баён этинг:

Ф - фикрингизни баён этинг;

С - фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг;

М- кўрсатилган сабабни тушунтирувчи (исботловчи) мисол келтиринг;

У - фикрингизни умумлаштиринг.

«Скарабей» технологияси

«Скарабей» интерфаол технология бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)ларда фикрий боғлиқлик, мантиқий фикрлаш, хотираларининг ривожланишига имконият яратади, қандайдир муаммони ҳал қилишда ўз фикрини очиқ ва эркин ифодалаш маҳоратини шакллантиради. Мазкур технология ўқувчиларга мустақил равишда ўз билимларининг сифати ва савиясини холисона баҳолашга, ўрганилаётган мавзу ҳақидаги тушунча ва тасаввурларни аниқлашга замин яратади. У айни пайтда турли гояларни ифодалаш ва улар орасидаги боғлиқдикларни аниқлашга ҳам хизмат қилади.

«Скарабей» технологияси универсал технологиялардан бўлиб, ундан ўқув материалларини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан эгаллашнинг турли босқичларида, яъни:

-бошида - ўқув фаолиятини рағбатлантириш сифатида («Ақлий ҳужум») услуби;

-мавзуни ўрганиш жараёнида - унинг моҳияти, тузилиши ва мазмунини белгилаш; мавзу мазмуни ичидаги асосий қисмлар, тушунчалар, алоқалар характерини аниқлаш, мазмунни янада чуқурроқ ўрганиш, янги жиҳатларини кўрсатишда;

-охирида - олинган билимларни мустаҳкамлаш ва якунлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

«Скарабей» технологияси талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан осон қабул қилинади, чунки у фаолиятнинг фикрлаш, билиш хусусиятларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Технология талаба (ёки ўқувчи)лар тажрибасидан фойдаланишни кўзда тутади, рефлектив кузатишларни амалга оширади, фаол ижодий излаш ва фикрий тажриба ўтказиш имкониятларига эга.

Мазкур технологиянинг айрим афзалликлари сифатида идрок қилишни енгиллаштирувчи чизма шакллардан фойдаланишни кўрсатиш мумкин.

«Скарабей» технологиясидан якка ҳолда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлашларида фойдаланиш мумкин.

Таълимдан ташқари мазкур услуб *тарбиявий* характердаги:

- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- фаоллик;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашиш;
- мавжуд имкониятларни кўрсатиш;
- ўз қобилияти ва имкониятларини текшириш;
- «мен»ини ифодалаш;
- ўз фаолияти натижаларига масъуллик ва қизиқиш уйғотиш каби қатор сифатларни шакллантириш имкониятини ҳам беради.

«Скарабей» технологиясида учрайдиган асосий тушунчалар:

Ассоциация - мантиқий боғлиқлик бўлиб, сезги, тасаввур, идрок қилиш, ғоя ва бошқалар орасида ҳосил қилинувчи мантиқий алоқадир.

Ранжирлаш (муайян тартиб) - аҳамияти, муҳимлиги, мазмуни даражасига қараб тартиблаш.

«Елпиғич» технологияси

Бу технология мураккаб ва кўптармоқли бўлиб, муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган.

Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир йўла ахборот берилади. Айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида нуқталардан муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Бу интерфаол технология талаба (ёки ўқувчи)ларга танқидий, таҳлилий ва аниқ мантиқий фикрлашларини муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўз ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этиш, шунингдек уни ҳимоя қилишга имконият яратади.

«Елпиғич» технологияси умумий мавзунинг айрим тармоқларини муҳокама қилувчи кичик гуруҳларнинг, ҳар бир қанташчининг ва умуман гуруҳнинг фаол ишлашига қаратилган.

«Елпиғич» технологияси мавзуни ўрганишнинг турли босқичларида:

- бошида - ўз билимларини эркин фаоллаштириш;
- мавзуни ўрганиш жараёнида - унинг асосларини чуқур фаҳмлаш ва англаб етиш;
- якунлаш босқичида - олинган билимларни тартибга солишда қўлланилиши мумкин.

«Елпиғич» технологиясида учрайдиган асосий тушунчалар:

Аспект (нуқтаи назар) билан предмет, ҳодиса, тушунча текширилади.

Афзаллик - бирор нарса билан қиёслашда устунлик, имтиёз.

Фазилат - ижобий сифат.

Нуқсон - номукаммаллик, қоидаларга, мезонларга номувофиқлик.

Хулоса - муайян бир фикрга, мантиқий қоидалар бўйича далилдан натижага келиш.

Таълимдан ташқари **«Елпиғич»** технологияси тарбиявий характердаги:

- жамоа, гуруҳларда ишлаш маҳорати;
- муаммолар, вазиятларни турли нуқтаи назардан муҳокама қилиш маҳорати;
- муросали қарорларни топа олиш маҳорати;
- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашув;
- фаоллик;

- муаммога диққатни жамлай олиш маҳорати каби қатор сифатларни шакллантириш имконини ҳам беради.

«Мулоқот» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларнинг даре жараёнида мустақил фикрлашига, ўз фикрларини эркин баён этишига ҳамда уларда баҳслашиш маданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда, бундай машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажратган ҳолда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади. Танланган мавзу, муаммо асосида талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фикрларини ҳамда ушбу мавзуга бўлган муносабатларини аниқлаш, мустақил ҳолда умумий бир фикрга келишларига ва тўғри хулоса чиқаришларига ёрдам бериш, эркин ҳолда баҳслашишларига шароит яратиш, мулоқотга кириш ва мулоқот қила олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши. Амалий, лаборатория, факультатив машғулотларда ва даредан ташқари вақтда ўтказиладиган тарбиявий соатларда қўлланиши мумкин бўлиб, машғулот жамоа ва кичик гуруҳ шаклида ўқув аудиториясида ёки табиат қўйнида ўтказилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Ватман қоғози, фломастер, маркерлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• ^ - ўқитувчи машғулотни бошлашдан аввал талаба (ёки ўқувчи)ларни мулоқот, баҳс-мунозарани ўтказишга қўйилган талаблар, қоидалар билан таништиради, сўнгра ушбу дарснинг босқичма-босқич ўтказилишини тушунтиради;

^ - ўқитувчи *талаба* (ёки ўқувчи)ларни мавзу йўналишлари бўйича гуруҳларга ажратади;

-/ - ҳар бир кичик гуруҳ жамоаси ўз йўналиши бўйича тайёргарлик бошлайди: бошқа кичик гуруҳлар билан мулоқотга кириша олиши учун ўз йўналиши бўйича турли материаллар, кўргазмали қуроллар, турли ривоят, олим ва мутафаккирларнинг фикрлари ва ш.к. кабиларни тайёрлайди;

^ - кичик гуруҳлар ўртасида асосий мавзу ва унинг йўналишлари бўйича мулоқот бошланади;

• ^ - ўқитувчи гуруҳларнинг фикрларини мақсадли йўналтириб боради ва асосий мавзу кичик гуруҳлар томонидан ёритилгач, у айтилган фикрларга ўзининг муносабатини билдирган ҳолда мулоқотни якунлайди.

Технологияни ўтказиш алгоритми:

1-босқич. Уқитувчи машғулотни мулоқотнинг мавзусини аниқлашдан бошлайди. Масалан, «Сиз қайси маданият тарафдорисиз: Шарқ ёки Оврўпо?» Шу мавзуни ўртага ташлаб талаба (ёки ўқувчи)лардан Шарқ маданияти ва Европа маданияти тарафдорларини (кийиниш, муомала қилиш, муносабат ўрнатиш ва ҳ.к.) аниқлаб олади. Уларни шу тартибда гуруҳларга ажратади ва уларга тайёргарлик кўришлари учун шароит ҳамда имкониятга қараб аниқ вақт белгилайди.

2-босқич. Ҳар бир кичик гуруҳдаги талаба (ёки ўқувчи)лар ўз мавзулари асосида керакли материаллар (далиллар, мисоллар, аниқ фикрлар, ўз фикрларини тасдиқловчи кўргазмали материаллар, имкон бўлса, видеофильм, мақолалар, мутафаккир ва олимларнинг сўзлари ва бошқалар)ни тайёрлайдилар. Кичик гуруҳдан бир кишини ҳимоя учун танлайдилар, қолганлар эса ўз фикрларини қўшимча қилишлари мумкин.

3-босқич. Кичик гуруҳлар ҳимояга тайёр бўлгач, ўқитувчи кичик гуруҳларнинг бирига ҳимоя учун сўз беради (ҳи^ояга чиқиш ихтиёрий ранишда бўлиши мумкин). Кичик гуруҳ вакили жамоа номидан сўзга чиқиб, уларга берилган мавзу асосида тайёрланган материаллар ва далиллар асосида \имоя қилишга киришади. Кичик гуруҳ вакили сўзини тугатгач, жамоанинг қолган аъзолари ўз фикрлари билан қўшимча қилишлари мумкин.

4-босқич. Машғулотнинг 3-босқичидаги каби бу босқичда ҳам ўқитувчи навбатдаги гуруҳ вакилига ҳимоя учун сўз беради. Иккинчи кичик гуруҳ ҳам биринчи кичик гуруҳ каби ўз мавзуси бўйича ҳимоя қилади. Ҳимоя тугагач, ўқитувчи машғулотнинг кейинги босқичига ўтади.

Изоҳ: Ҳар иккала кичик гуруҳнинг ҳимояси вақтида ўқитувчи иложи борича уларга халақит бермасликка, ўз фикр-мулоҳазасини билдирмасликка, савол бермасликка ҳаракат килади. Ҳеч цайси кичик гуруҳга ён босмаган \олда мулоцотни бошкаради. Кичик гуруҳлар ҳимояси вақтида тартиб сақланишига ва мулокотни ўтказишга цўйилган талаб, цоидаларни тўлик бажарилишига эришишга ҳаракат килади. Бу боскичда, асосан, икки кичик гуруҳ эркин, мустакил фаолият кўрсатишлари керак бўлади.

5-босқич. Кичик гуруҳлар бир-бирларига саволлар беришни бошлайдилар. Кичик гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар, уларнинг ҳимояси вақтида айтилган далиллар, мисоллар, фикрларни янада ойдинлаштириш мақсадида ўз гуруҳларининг фикрларини янада таъкидлаб, псботлаб, қолганларни ҳам шу фикрга қўшилишларига даъват қилиш учун берилиши мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар эркин ҳолда ўзларининг чнқишлари билан барчага таъсир кўрсатишга, ўз фикрларини маъқуллашга ҲДракат қиладилар. Ўқитувчи бундай ҳолатга шароит, имконият яратган ҳолда баҳс-мунозарани самимийлик билан бошқаради.

6-боскич. Уқитувчи ҳар иккала томоннинг саволлари, фикрлари, маъқуллайдиган сўзлари тугагач, улар томонидан айтилган фикрларни умумлаштиради ва ўзининг бу масала ҳақидаги фикр-мулоҳазасини баён пади. Кичик гуруҳ иштирокчилари томонидан тушган саволларга керакли ясавобни беришга ҳаракат қилади.

Машгулот охирида ўқитувчи ҳар иккала гуруҳнинг машғулот жараёнидаги фаолиятларини таҳлил этиб, уларга миннатдорчилик билдиради на машгулотни якунлайди.

Ушбу машғулотнинг давомийлиги шароитга қараб белгиланади.

«Баҳслашув» технологияси

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув гуруҳларида уларнинг ўзаро мупосабатларини янада яхшилаш, бир-бирларига тезлик билан қўникишлари

ёки ўзаро бир-бирлари билан яхши муносабатда бўлишлари учун баъзида улар ўртасида баҳслар ташкил этиб туриш мақсадга мувофиқдир. Чунки бундай баҳслар талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрларини чархлаб олишга, ҳаётга ва турли муаммоларга бўлган муносабатларини аниқлаб олишга катта ёрдам беради. Баҳс мавзуларини талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзлари танлашлари ва таклиф этишлари мумкин. Бу мавзулар уларни баҳсга чорловчи, муаммоли, қизиқарли бўлиши керак, акс ҳолда баҳс давомида талаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикларини баён эта олмайдилар ёки баҳсга қўшилиб ўз фикрларини исботлаб, ҳимоя қила олмайдилар. Баҳслар талаба (ёки ўқувчи)ларни баъзи янглиш фикрларга қарши курашишга ўргатади, атрофдаги бўлаётган воқеаларни тушунган ҳолда тўғри шарҳлашга, ўз фикрларида туришга, ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилик кўрсатишга ҳамда ҳар бир фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқлаб олишга, шу билан бир қаторда ўртоқлари билан суҳбат қилиш, баҳслашиш, ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эта олиш маданиятига ўргатади. Баҳсларни самарали ўтиши, албатта, уларнинг олдиндан қандай тайёрланганлигига боғлиқ. Биз қуйида баҳсларга тайёргарлик кўришда эътибор қаратилиши керак баъзи бир босқичларни ажратиб кўрсатмоқчимиз:

• баҳс мавзусини танлаш ва уни тасдиқлаб олиш;

• тарбиявий вазифаларни аниқлаб олиш;

• олдиндан баҳс мавзусини эълон қилиш ва баҳс давомида муҳокама қилинадиган саволларни белгилаб қўйиш;

• талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳс давомида муҳокама қиладиган саволларини тўлароқ ёритишга ёрдам берадиган қўшимча материалларни тўплаш;

• баҳсни ўтказиш учун масъул ва бошловчиларни тайиндаш;

• баҳс ўтказиладиган жойни жиҳозлаш;

• баҳслашиш қоидаларини рангли, кўргазмали этиб тайёрлаш.

Баҳс қатнашчилари баҳсни ўтказиш ва унда ўзларини тута билиш, бошқара олиш тўғрисидаги қоидалар билан олдиндан ёки баҳс мобайнида танишиб олишлари керак. Улар қўйидагича бўлиши мумкин:

• баҳслашишдан аввал нима демоқчи бўлганингни яхшилаб ўйлаб олиш;

• гапираётганда фикрларни аниқ, содда, мантиқан ва кетма-кетлик билан баён қилиш;

• фақат ҳаяжонга солаётган, ишончи комил бўлган фикларни баён этишга ҳаракат қилиш, билмаган, ишонмаган фикрлар билан баҳслашмаслик;

• кимнингдир фикрига қўшилмаса, уни фикрини масхараламай, унинг устидан кулмай, хатосини айтмай хақгўйлик билан баҳслашиш;

• айтилган фикрларни иккинчи бор қайтармасдан, янги фикр бўлсагина ўша фикрни баён этиш;

• баҳслашув вақтида қўлларни ҳар томонга ўйнатмасдан, овозни баландлатмасдан, бақирмасдан гапириш. Агар бошқаларни ўз фикрингга ишонтирмоқчи бўлсанг, уларни сенинг фикрингга қўшилишларини истасанг,

упда сен ўз фикрингнинг исботига, албатта, аниқ далиллар, мисоллар Квлтириш;

• баҳслашаётган суҳбатдошни ҳурмат қилиш, уни хафа қилмаслик, унинг шахсига тегадиган гапларни, қилиқларни қилмасликка ҳаракат қилиш. Агар шундай қилинса, баҳслашувда фақат кучли эканлигингни кўрсатибгина ҚОЛмай, балки маданиятли эканлигини ҳам кўрсатган бўлади.

Юқорида кўрсатилган қоидалар чиройли ва рангли қилиб безатилган ЦОЛда узоқдан кўринадиган қилиб ёзилиб, баҳс ўтадиган жойга олдиндан ИЛИБ қўйилади ёки шунга ўхшаш қоидаларни баҳсни бошлашдан олдин баҳс Иштирокчилари билан биргаликда уларнинг берган таклифлари асосида Гузиб, шу ернинг ўзида қоғозга (хона тахтасига, бирон тахтага) ёзиб қўйиш мумкин.

Баҳс ўтаётган жойни жиҳозлаш ва безашда буюк педагог олимлар, мутафаккир ва донишмандлар фикрларини ёзиб, кўринарли жойга илиб Куйиш мумкин. Масалан:

«Қоидани унутма:
Маънодан узоқ кетма
Гапни чўзма, оз гапир
Кенг маъноли, соз гапир».

Баҳсда муҳокама қилинадиган саволлар, муаммолар талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаяжонлантирадиган, куюнтирадиган, замонавий, уларнинг \„аёт тарзига тегишли бўлгани маъқул. Шунда, таълим муассасаларида ўтказиладиган ўқув машғулотларида ва бошқа жойларда гапиришдан кўрқадиган, уяладиган талаба (ёки ўқувчи)лар мана шундай баҳслар давомида бемалол ўз фикрларини баён эта олишлари мумкин.

Таълим муассасаларида кечки пайт ўқишдан бўш вақтларда втоқхонадаги «Маънавият ва маърифат» хонасида ёки бирон кичик талаба (ёки ўқувчи)лар чоихонасида, қолаверса, агар имкони бўлса гулхан атрофида ,\ам баҳслар ўтказса бўлади. Очиқ табиат қўйнида гулхан атрофидаги давраларда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг эркин ҳолдаги баҳслари қизиқарлироқ ҳамда ишончлироқ ўтади. Бундай пайтларда талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларини жуда эркин ҳис этадилар ва ўз фикрларини бемалол Іортинмасдан, қийналмасдан айта оладилар. Гулхан атрофидаги бундай Оаҳсларни бир неча гуруҳлар билан ўтказиш мумкин.

Ўтказиладиган баҳсларнинг мавзуларини тузишга талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзлари, уларнинг ҳаётий тажриба (ёки ёшлар ҳаётидаги муаммолар, турли болалар ва ёшлар ҳақидаги асарлар, газета ва журналлардаги мақола)лари ёрдам бериши мумкин. Биз қуйида баҳслар учун баъзи бир мавзуларни эътиборингизга ҳавола этамиз:

• Ҳозирги замон комил инсони деб кимни айтса бўлади?
• Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?
• Сен қандай яшаяпсан? Ҳаётинг қизиқарлими?
• Ҳақиқий дуст қандай бўлиши керак?
• Менинг характерим шундай...
• Бепарволик қаердан келиб чиқади?

• Мода ва мен.
• Бепул нарсанинг баҳоси қанча?
• Нима савоб-у, нима гуноҳ?
ва бошқалар.

Баҳсларни ўтказиш учун талаба (ёки ўқувчи)лардан битта ёки иккита баҳс бошқарувчиси белгиланади, улар баҳсни муҳокама қилиниши керак бўлган мавзу ҳақидаги кириш сўзи билан бошлайдилар. Баҳс давомида эса бошқарувчилар баҳслашувчилар, сўзга чиқувчиларнинг билдираётган фикрларини диққат билан эшитиб, фикрлар тўқнашувйни ўз вақтида очиб борадилар ҳамда умумий хулоса қилишга ҳаракат қиладилар. Баҳсни олиб борувчиларни танлаш ва уларни тайёрлашда ўқитувчи (мураббий)ларнинг хизматлари катта. Баҳсни талаба (ёки ўқувчи)лардан танланган бошқарувчилар олиб борсада, лекин ўқитувчи (мураббий)лар баҳс давомида уларга ёрдам беришга тайёр туришлари керак, чунки баҳс давомида турли вазиятлар, қийинчиликлар туғилиши мумкин. Одатда баҳслар ўқитувчилар томонидан муҳокама этилган ёки ечилган муаммоларни умумлаштириш ҳамда бирор керакли тавсиялар бериш ва келгусида ўтказиладиган баҳслар мавзусини аниқлаш билан тугалланади.

Баҳсларнинг самарали ўтиши танланган мавзуни муҳокама қилиш учун олдиндан тайёрланган саволларга боғлиқдир.

Баъзи бир мавзудаги баҳсларни ўтказиш учун **тахминий саволларни** келтирамиз:

Мавзу: **Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?**

Саволлар:

• Инсон маданияти нималардан ташкил топади?
• Маданиятли инсонга тегишли қуйидаги фазилатлардан қайси бирини биринчи ўринга қўйган бўлардингиз (хушмуомалалик, топқирлик, маълумотлилик, нотиқлик)?
• Барча маълумотли инсонларни маданиятли деб атаса бўладими?
• Инсонларнинг сўзлашуви, нутқига қараб, уларнинг маданиятли эканликларини аниқласа бўладими?
• Маданиятли бўлиш учун нима қилиш керак?
• Кимларни маданиятли деса бўлади?
• Сиз ўзингизни маданиятли ҳисоблайсизми?

Мавзу: **Менинг характерим шундай...**

Саволлар:

• Характерли ва характерсиз - нима дегани?
• Нима учун характерни тарбиялаш керак? Умуман тарбиялаш керакми?
• Характерни тузатса бўладими? Бунинг учун нима қилиш керак?
• Инсон характерига у яшаётган, ўқиётган жамоанинг таъсири бўлиши мумкинми? Бўлса қандай?
• «Яхши», «ёмон» характер. Буни сиз қандай тушунасиз?

Мавзу: **Бепул нарсанинг баҳоси қанча?**

Саволлар:

1. «Бепул нарса», сиз бу иборани қандай тушунасиз?

2. Сиз учун бепул бўлган нарсаларнинг баҳоси борми? Бор бўлса щшдай? Мисоллар келтиринг (ўқиш жойинггиздан, уйдан ва бошқалардан).

3. Бепул нарсани асраш - авайлаш керакми? Нима учун?

4. Нима кўпроқ бепул ҳисобланади «Меники»ми ёки «Бизники» ?

5. Сиз ўқиётган ўқув даргоҳи ўз баҳосига эгами? Сизнинг фшсрингизга, у қанча туради? Бу ерда сиз бепул фойдаланаётган нарсалар: шорт жиҳозлари, кутубхона, компьютерлар ўз қийматига эгами?

6. Агар ҳамма сиз учун яратилган шароитдаги бепул нарсалар ўз ҚИЙматига эга бўлса, сиз уларни қандай асраган бўлардйнгиз?

КБИ (кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш) технологияси

Технологиянинг максади: талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаётда фаол урпини топишларини, пешқадамлик ва сардорлик сифатларини, жамоада Ншлаш кўникмаларини, шунингдек, ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда далил келтира олиш, ўз фикрини исботлай олиш, асослаш, ишонтириш, мупозара олиб бориш маҳоратларини ҳамда муросага келиш, изланиш кобилиятларини шакллантириш ва ривожлантириш.

Машғулотни ўтказиш **тартиби:**

^ Бу технология қўланиладиган машғулот талаба (ёки уқувчи)лардан олдиндан бўладиган тайёргарликни талаб қилади. Машғулот Мавзуси талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясига олдиндан маълум қилинади, начифаларни бажариш учун тайёрланишга бериладиган аниқ вақт, мавзу млчмуни, унинг мураккаблиги ва даражасига қараб белгиланади.

^ Ушбу машғулот баҳс-мунозара услубига асосланган бўлиб, узининг аниқ ўтказилиш вақти ва тартибига эгадир. Уқитувчи дастлаб талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулот ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради па уларни кичик гуруҳларга ажратади. Мисол тариқасида, «Шахе ва маданий ахлоқ» мавзусидаги машғулотни ўтказиш тартибини кўриб чиқамиз. Машғулотнинг бошида талаба (ёки ўқувчи)лар муҳокама қилишлари учун бир неча саволлар оладилар.

Масалан:

- Маданият нима?
- Ахлоқий маданият нима?
- Шахе сифати кўринишида ахлоқ-одобнинг ўрни кандай?
- Қандай қилиб маданиятли бўлиш мумкин?

^ Кичик гуруҳ қатнашчилари ўз хоҳишлари бўйича биттадан савол кшлаб оладилар ва сўзга чиқишга тайёрланадилар. Улар ўзлари танлаган савол юзасидан ўз тушунчалари, мавзуга бўлган ёндошувлари, муиосабатлари ҳамда ушбу саволларга жавобларини беришда ўзларининг эгаллаган ҳолатлари қанчалик тўғри эканлигига чиқишлари орқали талаба (бки ўқувчи)ларни ишонтиришга ҳаракат қиладилар. Ўқитувчи кўрсатмасига биноан, бошқа кичик гуруҳ қатнашчилари айтилган фикр ва сўзга чиққан талаба (ёки ўқувчи)ларни эгаллаган ҳолатларига қарши фикрлар айтади, яъни Сўзга чиққан кичик гуруҳ танлаган йўлни рад этадилар ва шу орқали уларни олкс-мунозара, тортишувга ундайдилар.

^ Баҳс-мунозара якунида ҳар бир сўзга чиққан кичик гуруҳ бошқа кичик гуруҳ аъзоларини ўзларининг тортишувдаги фикрлари, танлаган ҳолатлари, далил ва исботлари қанчалик тўғри эканлигига уларни ишонтира олишлари ва ўз томонларига оғдира олишлари, иложи бўлса уларни ўз гуруҳларига қўша олишлари керак.

• ^ Машғулотнинг охирги босқичига ўқитувчи якун ясайди ва баҳс - мунозара бўйича ўз фикрини билдиради.

КБИ технологияси **бир қанча вариантда** ўтказилиши мумкин.

Масалан, тингловчилардан (ўз хоҳишларига қараб) ташаббускорлар гуруҳини тузиб олиш мумкин ва бу гуруҳ баҳс-мунозара давомида айтилган қизиқарли фикрлар, далиллар, асосий тушунчалар, вазиятдан чиқувчи ҳолатлар, қизиқарли жавоблар, мулоҳаза, таклифлар ва бошқаларни ўқув хонасининг тахтасига ёки ватманга ёзиб боради. Ташаббускорлар гуруҳининг вазифалари қаторига: баҳс-мунозарани боришини назорат қилиш, қатнашчиларни фаоллаштириш, керак бўлса, баъзиларга алоҳида танбеҳ ва тилаклар билдиришни ҳам киритиш мумкин. Бундай ташаббускорлар гуруҳи аудиториясида бир-бирига ўхшаш фикрлар билдирилиши, гуруҳларни фаоллаштиради, уларни эркин ҳолатда ўз фикрларини айтишларига керакли муҳит ва шароитни яратади. Шуниндек, бу гуруҳ машғулотнинг хулоса қисмида ҳам иштирок этиб, гуруҳларнинг танлаган ҳолатлари, билдирган фикрлари ва тортишувларига ўз муносабатларини билдиришлари мумкин.

Баҳс-муноразa ташкил этиш учун қуйидаги саволлардан фойдаланилиш мумкин:

- жамоат транспортидаги маданият одоби;
- таълим муассасаси (даре жараёни, танаффус вақти)даги маданият одоби;
- стол атрофидаги (овқатланиш, суҳбат, учрашув) маданият одоби;
- оиладаги маданият одоби;
- жамоадаги маданият одоби;
- жамоат жойларидаги маданият одоби;
- ёшларнинг маданият одоби;
- сўзлашиш (телефонда, суҳбатда, учрашув вақтида) маданияти;
- анъаналар ва маданият;
- саломлашиш одоби ва бошқалар.

Юқоридаги баҳс-мунозараларни ўтказиш мавзулари одоб-аҳлоқ, маданият йўналишида (масалан, «Менинг ҳаётда тутган ўрним», «Одоб-аҳлоқли, маданиятли бўлишим учун нима қилишим керак?» ва ш.к.) бўлгани мақсадга мувофиқ, чунки бу мавзулар ёшларни кўпроқ қизиқтиради.

Езма баҳс (дебат)лар услуби

Услубнинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларга ўқув хонасидаги к'пгдошлари билан биргаликда шу оила жамоатчилик фикрини гупқинлантираётган мавзуларда мулоқотлар режалаштириш имконини бериш. Услуб талаба (ёки ўқувчи)ларнинг берилган мавзу соҳасидаги билимларини чуқурлаштириш шароитини яратиш, мунозара маданиятини ўргатиш ва ўз фикрини асослаш қобилиятини ривожлантириш.

Бу услубдан фойдаланишда ўқитувчи талаба *-(ёки ўқувчи)ларни и;|\олаш учун асос хизматини ўтовчи ажойиб материалга эга бўлади. Ёзма баҳслар услубиёти бундай мулокотларни ўқув хонасидаги барча талаба (ёки ўқувчи)лар иштирокида ёзма шаклда ўтказиш имконини беради.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)лар баҳс мавзуси бўлиши керак бўлган мавзу билан уй (ёки олдин ўтказилган машғулотлар)да танишадилар. Баҳс арафасида ўқитувчи бўлажак мавзу тўғрисида ўқувчиларга ахборот берар жан, баҳслар қай йўсинда ўтишини қисқача тушунтиради (бу, албатта, баҳслар биринчи марта ўтказилаётган бўлса, жуда муҳимдир).

2. Раҳбар гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларини иккига ажратади ва уларни ўқув хонасининг икки томонига қатор қўйилган столлар ёнига утказади ва ҳар бир гуруҳ қатнашчилари қайси нуқтаи назарни ҳимоя қмлишларини белгилайди (масалан, 1-гуруҳ - ижобий ҳолат жорий қилиниши тарафдорлари, 2-гуруҳ - бунга қаршилари).

3. Шундан сўнг, раҳбар талаба (ёки ўқувчи)ларни жуфтлайди, ҳар бир жуфтда қарама - қарши қарашлар тарафдорлари бўлиши керак. Жуфтларни тартиб рақами ёки алифбо ҳарфлари билан белгилаймиз. Агар ўқув хонасида талаба (ёки ўқувчи)лар сони тоқ бўлса, ўқитувчи мунозарага сгишмаган шерик ҳуқуқида қатнашиши мумкин. Ўқитувчи 1-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларига (келтирилган мисолда - ижобий ҳолатни жорий қилиш тарафдорлари) ҳар бири жуфт санаси (рамзи) билан билгиланган катак қоғоз варақларини тарқатади.

4. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқув хонасининг икки томонида ўтириб, жуфтма - жуфт ёзма мулоқотни бошлайдилар. 1-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларига ўзлари маъқуллаётган нуқтаи назар фойдасига битта очиқ далилни шакллантириш учун 5 дақиқа вақт берилади. Улар бу далилни қоғоз варагига пухта таҳрир қилинган параграф шаклида ёзадилар. Бу нақтда 2-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)лари ўзлари баҳс жараёнида баён этишлари мумкин бўган нуқтаи назарларини исботлашлари мумкин.

5. Ёзилган варақлар қарши гуруҳдаги шерикларга (ижобий ҳолатнинг жорий қилинишига қарши чиқувчиларга) берилади. Уларга жуфт бўйича шерикларининг далилларига қарши жавоб топиш ва ёзиш учун ҳамда ўз қарши далилларини баён қилишлари учун 8 дақиқа вақт ажратилади.

6. Далиллар алмашишнинг бундай тартиби 2-3 марта такрорланади, бунда ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) шеригининг далил-исботига жавоб қайтариши ва ўзининг акс далилини келтириши шарт. Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини аниқлаш учун 3-4 раунд етарлидир. Охирги раундда талаба (ёки ўқувчи)ларга якуний параграфни ёзиш имкони берилади. Шундан сўнг, ёзма иш йигиб олинади.

7. Баҳсларга якун чиқаришнинг яхши шакли - иккала томонга қаратилган саволдир: «Қарши томоннинг энг яхши далили - исботлари қайсилар бўлди?»

8. Ўқитувчи ишни яккама-якка ёки жуфти бўйича баҳолаши мумкин. Агар ўқитувчи ёзма ишни баҳолашни режалаштирган бўлса, у ҳақида талаба (ёки ўқувчи)ларни дарснинг бошидаёқ огоҳлантириши керак.

Таълим муассасаларининг машғулотларида ёзма баҳслар услубини фойдаланиш мобайнида қуйидаги жадвал кўринишида келтирилган тарқатма материалдан фойдаланиш мумкин:

Баҳс мавзуси
ҲА • Жавоб • Далил келтирмоқ
ИУҚ • Жавоб • Далил келтирмоқ
ҲА • Жавоб • Далил келтирмоқ
ИУҚ • Жавоб • Далил келтирмоқ
ҲА • Жавоб • Далил келтирмоқ
ИУҚ • Жавоб • Далил келтирмоқ
ҲА • Жавоб • Якуний фикр
ИУҚ • Жавоб • Якуний фикр

«Муносабат» технологияси

(«Мураббий ва жамоа» мавзуси мисолида)

Умумий тушунча:

Машғулот бошида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва унга қўйилган талаблар билан таништиради ва «Яхши ташкил қилинган тарбия, ҳар бир инсонни ҳаётнинг асосий учта омилига - фуқаролик, ишчи-ходим, оилапарвар бўлишга тайёрлайди» деган фикрни ўртага ташлайди.

Сўнгра ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар орасида «Ақлий ҳужум» ўтказади. «Ақлий ҳужум»ни ўтказиш вақтида талаба (ёки ўқувчи)лар юқоридаги фикрда келтирилган шахснинг учта омили бўйича ўз фикрларини 'фкин ва фаол баён эта бошлайдилар.

Ўқитувчи бу фикрларни ўқув хонаси тахтасига ёки унга илинган ватман қогозига ёзиб боради:

Фуқаро	Ишчи-ходим	Оилапарвар

Машғулотнинг ушбу босқичи тугагач, ўқитувчи талаба (ёки уқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажралишларини таклиф қилади. Сўнгра ўқитувчи кичик гуруҳларга ватман қоғозларига ёзилган чизма-топшириқларни тарқатади (ёки гуруҳлардан биттадан вакил уларни танлаб олишини сўрайди) ҳамда қўйилган вазифаларни бажариш, ватман қогозлардаги бўш майдонларни қандай тўлдириш кераклиги ҳақида тушунча беради. Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)лар ватман коғознинг юқори қисмига ёзилган асосий мавзудан келиб чиққан ҳолда ҳаётий фаолиятларида учраши мумкин бўлган муаммолардан бирини танлаб, тарқатма материалнинг «Муаммо» бўлимига ёзадилар ва у асосида қолган вазифаларни бажарадилар. Ҳар бир кичик гуруҳ қуйидаги кўринишдаги тарқатма материаллар билан мшлайдилар:

Мураббий жамоани бўйсундиради

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Мураббий жамоага бўйсунади

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Мураббий жамоа билан ҳамкорликда

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Кичик гуруҳлар педагогик жараёнда учрайдиган (ёки тренер томонидан олдиндан танлаб қўйилган) муаммолардан бирини танлайдилар, жамоа иштирокчилари билан биргаликда муаммони муҳокама қиладилар ва тарқатма материалнинг (чизма-топшириқнинг) биринчи устунига карточкада берилган мавзуга мое келиб чиқадиган муаммоларни ёзадилар. Кейин ўқитувчи берилган муаммони биргаликда муҳокама қилиш ва қўйилган вазифаларни ҳал қилиш усулларини аниқлаш учун ишчи коғозларни бошқа кичик гуруҳларга беради (масалан, соат мили қўрсаткичи бўйлаб). Ҳар бир кичик гуруҳ ўз жамоаси билан биргаликда муаммони муҳокама қилиб, уларни ҳал қилиш йўлларини аниқлайди. Ҳар бир кейинги кичик гуруҳ ўз вариантидаги натижаларни ватман қоғозидаги тегишли устунларга ёзиб боради.

Тарқатилган ишчи қогозлар кичик гуруҳларни навбатма-навбат айланиб, дастлабки кичик гуруҳига етиб келгач, талаба (ёки ўқувчи)лар бошқа гуруҳ аъзоларининг фикрлари билан танишадилар ва уларни муҳокама қилиб, муаммони ҳал этиш бўйича ёзилган фикрлардан энг яхши фикрни танлаб оладилар. Қўйилган муаммони қандай ечилганлигига ўз муносабатларини билдирадилар ҳамда муаммони ҳал қилиш учун вариант сифатида ўз фикрларини таклиф этадилар.

Машғулотнинг кейинги босқичида кичик гуруҳлар ўз ишларини ҳимоя қиладилар, иш жараёнидаги ютуқ ва камчиликларни, ижобий ва салбий ҳолатларни муҳокама қилиб, ўқитувчи билан ҳамкорликда машғулотга якун ясайдилар.

Ўқув жараёнида «Муносабат» технологиясидан фойдаланиб, ўрганилаётган фанда турли муаммоларни ҳал этишга, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва бартараф этиш йўлларини топишга, ўқувчиларни эса мустақил изланишга, фикрлашга, ўз фикрларини исботлаш ҳамда турли вазиятлардан чиқишга ўргатишда «Муаммоли вазият» шаклини қўллаш мумкин.

«Муаммоли вазият»

Вазият тури	**Вазиятнинг сабаблари**	**Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари**
Интизомнинг йўқлиги	• дарсга қизиқмаслик; • дарсга кеч келиш; • тарбиясизлик; • дарсга тайёрмаслик; • дарсни бузиш; • ўқитувчининг ауди-	Ўқитувчининг яккама -якка ёндашуви, касбий даражаси, талаба (ёки ўқувчи) нинг оилавий шароитини ўрганиши; тушунтира билиши

Ёки пбиатнинг ифлосла- иши; мтомобилнинг училиши; /1улоқотнинг йўқлиги; пмёвий ҳодисалар ва • шқалар.	торияни бошқара олмаслиги.	ва бошқалар.

«Ташвиқот гуруҳи» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш, ўз фикрларини аниқ ва қисқа далиллар асосида баён қилиш орқали уларда ишонтириш, шунингдек, тарғибот-ташвиқот қилиш ва уни амалга ошириш кўникмаларини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг бошланишида ўқитувчи. Талаба (ёки ўқувчи)лар аудиторияси олдига бир неча муаммоли мавзуларни ташлайди. талаба (ёки ўқувчи)лар бу муаммоли мавзулар орасидан ихтиёрий биттасини танлайдилар. Ўртага ташланаётган муаммоли мавзу ўқув предмети ёки тарбия йўналишида бўлгани мақсадга мувофиқ. Масалан, «Алкоголь - офат», «Гиёҳвандлик - ўлимга олиб борувчи йўл», «СПИД»-келажакка хавф солувчи вабодир», «Ўқитувчи - келажак бунёдкори», «Баркамол авлод - Ўзбекистон гараққиётининг пойдевори» каби мавзулар танланиши мумкин. Сўнгра ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради ҳамда кичик гуруҳларнинг чиқишлари улар томонидан танланган муаммоли мавзулари ташвиқот-тарғибот шаклида бўлиши кераклигини тушунтиради ва вазифаларга тайёргарлик учун аниқ вақт беради. Кичик гуруҳлар томонидан тайёрланган чиқишлар ҳар томонлама қизиқарли, адабий-мусиқий, кўргазмали, плакат, жиҳозларга бой бўлиши талаб этилади. Кичик гуруҳларнинг чиқишлари видеофильм, слайд ёки клиплар ёрдамида намойиш этилиши мумкин.

• ^ Ўқитувчининг кўрсатмаси билан бу жараён якка тартибда ёки жуфт бўлиб амалга оширилади. Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан биргаликда гуруҳларнинг чиқишлари ва уларнинг ижодий фаолиятини муҳокама қилади, якуний хулоса чиқаради ва керакли тавсиялар беради.

Изоҳ: Ташкил этилган тарғибот-ташвицот ижодий гуруҳларининг чщиитарини муҳокама цилишда эътиборни:

- танланган мавзунинг долзарблиги;

- мавзунинг мазмуни ва уни ёритилиши (сўз, саҳна кўрсатуви, расмлар ёки видео, мимика ёки пантомимика ва б.);

- мавзунинг ёритилишига ижодий ёндашув (оригиналлиги);

- мавзуни ёритишда ишлатилган жщозлар ва ёрдамчи воситалар;

- мавзу мазмунининг таъсирчанлиги, тарғибот-ташвицотга бойлиғы;

- мавзу мазмунининг тарбиявийлиги ва таъсирчанлигига царатиш мацсадга мувофщ бўлади.

«АЖИЛ» *(амалиётда жамоавий ижодий ишлар)* **технологияси**

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда ижодий фаолият малакаларини ва жамоавий ижодий ишни ташкил этиш кўникмаларини шакллантириш, жамоавий ижодий ишнинг турли шаклларини билишга кўмаклашиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Бу технология «Жамоавий ижодий ишни ташкил қилиш» мавзусидаги назарий материал ўзлаштирилгандан сўнг ёки шу мавзудаги суҳбат ёки «Мен - жамоавий иш ташкилотчиси» номли блиц - ўйин ўтказилгандан сўнг ўқув жараёнида ишлатилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Техологияни ўқув жараёнида фойдаланиш учун ўқитувчи машғулотни бошида талаба (ёки ўқувчи)лар гуруҳи билан олдиндан тайёрланган мавзу бўйича суҳбатлашиб, уларга таклиф этилган мавзулардан бирини танлашга имконият беради. Масалан, «Узбекистон-менинг ватаним», «Жонажон ўлкам табиати», «Миллий анъана ва урф-одатлар», «Менинг факультетам», «Менинг мактабим», «Менинг синфим», «Билимлар маскани - университетам», «Талабалик - олтин даврим» каби мавзулар олиниши мумкин.

2. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчи томонидан таклиф этилган мавзулардан бирини танлашга ҳаракат қиладилар. Агар улар мавзулардан бирини танлай олмасалар, у ҳолда ўқитувчининг ўзи уларга мавзулардан бирини таклиф этади.

3. Ўқитувчи гуруҳга топшириқ бериш учун, уларга қарата қуйидаги фикрни ташлайди ва бу фикрни ўйлаб кўришларини таклиф этади:

«Фараз қилинг, факультетингиз (ёки мактабингиз, университетингиз) фаолияти билан таниш бўлмаганларга шундай маълумот беришингиз керакки, бу маълумот факультетингиз (ёки мактабингиз, университетингиз) ва унинг фаолиятини энг муҳим ва қизиқ жойларини қамраб олеин. Албатта, Сиз.бундай суҳбат ўтказишингиз учун ва уларда ўз факультетингизга (ёки мактабингиз, университетингиз) қизиқиш ва ҳавас уйготишингиз учун аввало, суҳбатнинг мантиқий кетма-кетлигини, яъни режасини тузиб оласиз. Шундайми?

Шундай экан, келинг, биз ҳам машғулотимиз бошида оғзаки ҳикоямизнинг умумий режасини тузиб оламиз. Сўзлаб бермоқчи бўлган ҳикоямизни нимадан бошлаш керак? У қандай кетма-кетлик (ёки қандай бўлимлар)дан иборат бўлиши керак? деган саволларга жавоб топиб олайлик.

^ 4. Ўқитувчи кириш сўзидан сўнг «Ақлий ҳужум» услубидан фойдаланган ҳолда, машғулотнинг қатнашчилари томонидан айтилган барча эркин фикрларни, мулоҳаза ва ғояларни ватман қоғозга ёки ўқув хонасининг тахтасига ёзиб боради. Биргаликдаги муҳокамадан сўнг талаба (ёки ўқувчи)лар суҳбатнинг ягона режа-лойиҳасини тасдиқлайдилар. Ушбу тузилган режа-лойиҳа кичик журнал, яъни ўзига хос оғзаки журнал

га,\ифаларига ўхшашлиги учун ўқитувчи ушбу суҳбатни - «оғзаки журнал» дсб номлашни таклиф этади ва талаба (ёки ўқувчи)лардан ушбу оғзаки журналга ва унинг ҳар бир саҳифасига ном беришларини сўрайди.

^ 5. Ишнинг кейинги босқичини бошлаш учун, қатнашчилар кичик гуруҳларга бўлинади.

/ 6. Ўқитувчи гуруҳларга бу ўзига хос журнални кўриб чиқишни, ҳар бир гпҳифага ва журналга умумий ном берилиши кераклигини таклиф этади.

• ^ 7. Кейин гуруҳларга битта саҳифани (қуръа ташлаш ёки ўз хоҳишлари бўйича) танлаш имконияти берилади, ҳар бир гуруҳ ўзлари танлаган саҳифанинг мазмунини очиб бериш учун тайёргарликни бошлайди.

</ 8. Тайёргарлик учун аниқ вақт белгиланади. Тайёргарлик вақтида гуруҳлар ўзлари танлаган саҳифа мазмунини ёритиш усуллари, шакллари, ижросини ва қандай қилиб тақдимот қилиш йўлларини аниқлайдилар, на зифаларни бажариш учун тайёргарликни бошлайдилар.

^ «Бизнинг факультет» мавзусидаги оғзаки журнал саҳифалари қуйидагича номланиши (гуруҳлар томонидан умумий муҳокамада кслишилган ҳолда тузилган режа-лойиҳа тахминан шундай бўлиши) мумкин:

1. Саҳифа. Факультет (мактаб)имиз визиткаси (тавсифномаси, шблемаси, шиори, касб йўналиши, қисқача тарихи ва бошқаларни - адабий-мусиқий композиция шаклида намойиш этиш).

2. Саҳифа. «Ўқиш ва меҳнат биргаликда яшайди» (кўргазма) талаба (ёки ўқувчи)лар ҳаёти ва фаолияти ҳақида.

3. Саҳифа. «Бу мен, булар эса менинг дўстларим» (саҳналаштириш, шаржлар, юмор, пародия ва бошқалар)

4. Саҳифа. «Гўзаллик ва мода» талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кийиниш маданиятини (намойиш қилиш) кўрсатиш.

5. Саҳифа. «Бизнинг факультет (ёки мактаб)имиз келажакда» (фантастик лойиҳа шаклида келажак кўринишлари).

Гуруҳлар томонидан тайёрланган чиқишлар ва намойиш этишлар юқорида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Гуруҳларнинг чиқишлари кетма-кетлик билан бир-бирига боғланган ҳолда амалга оширилади, иложи борича гуруҳларнинг намойишида барча гуруҳ аъзоларининг иштироки таъминланиши максадга мувофиқ бўлади.

Гуруҳлар намойишидан сўнг, ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан биргаликда гуруҳлар томонидан намойиш этилган саҳифаларнинг ижобий ва салбий томонларини муҳокама қиладилар, ушбу машғулот уларни нималарга ўргатгани ва улар нималарни билиб олишгани билан қизиқади. Ўқитувчи керакли тавсиялар ва тушунчалар беради, сўнгра машғулотни якунлайди.

«Сценарий» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда якка ва жамоавий ижодий фаолият кўникмаларини, шунингдек, ижодий қобилиятларни шакллантириш, турли шаклдаги якка ва жамоавий ижодий фаолиятни наллаш, ўтказиладиган тадбирларни олдиндан режалаштирйш,

сценарийсини тузиш, ташкил этиш ва ўтказиш буйича кўникма, малака ҳосил қилиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг ҳар бир қатнашчиси якка ҳолда ишлаш учун тайёрлаб келган тарқатма материал (карточка)лардан биттасини танлаб олади. Карточкаларда талаба (ёки ўқувчи)лар учун турли хил тадбирларнинг мавзуси берилган бўлиб, улар шу мавзуда ўтказилиши мумкин бўлган тадбир ҳақида якка ҳолда бош қотиришлари, унинг мазмуни, ўтказилиш тартибининг турли шаклларини аниқлашлари ҳамда шу тадбирнинг режа-сценарийсини ишлаб чиқишлари керак.

Машғулотнинг кейинги босқичида талаба (ёки ўқувчи)лар ўзлари якка ҳолда тузган режа-сценарийлари билан кичик гуруҳларга ажраладилар.

Улар ўз ишларининг натижаси билан гуруҳ аъзоларини бирма-бир таништирадилар, ишлаб чиқилган режа-сценарийларга баҳо берадилар, берилган режа-сценарийларни тўлдириб, тўғрилаб, улар ичидан битта вариантни танлаб оладилар. Кейин кичик гуруҳлар биргаликда танланган тадбирнинг режа-сценарийсини ишлаб чиқадилар.

Вазифаларни бажариш мобайнида гуруҳ аъзолари, якка тартибда ижодий ёндашиб, тайёрланган режа-сценарийларни эътиборга олган ҳолда ҳамда улар ичидан танлаб олинган сенарий бўйича тақцимотга тайёрланадилар.

Ҳар бир гуруҳ биргаликда тайёрлаган сценарийларини ҳимоя қилади. Ҳимоя вақтида гуруҳ аъзолари (ёки гуруҳ вакили) талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясининг саволларига жавоб бериши ёки ўз вариантларида қолишлари мумкин. Режа-сценарий лойиҳасининг намойиши схема (ёки томоша) шаклида бўлиши мумкин.

Тақдимот тугагач, талаба (ёки ўқувчи)лар ҳимоя қилинган лойиҳаларни биргаликда муҳокама қиладилар ва якунлайдилар. Уқитувчи ҳар томонлама яхши, қизиқарли тузилган сценарииларни кеиинчалик амалга ошириш учун ташкилотчиларга тавсия этади. Уқитувчи бажарилган ишлар учун миннатдорчилик билдиради.

«ИМАК» (ишонтириш мактаби) технологияси

Технологиянинг максади: талаба (ёки ўкувчи)ларнинг ишонтириш (далиллар топиш ва уларни асослашни билиш) ва бошқара олиш малакасини ҳамда ташкилотчилик қобилиятларини шакллантириш, шунингдек, жамоада ва турли хил вазиятларда ўзини тута олишга ўргатиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

^ Уқув жараёни бошланишида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради. Талаба (ёки ўқувчи)дан бири машғулот шартларига биноан хонадан чиқади. Қолган иштирокчилар эса ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасидаги зиддиятни назарда тутувчи муаммоли ҳолатни ўйлаб чиқадилар, муҳокама қиладилар ва тайёрлайдилар. Бошқача айтганда, муаммоли ҳолатни ролларга бўлинган ҳолда ижро этишга тайёргарлик кўрадилар. Масалан, талабалар муҳим ўқув

машғулотига тайёргарлик кўриб келганлар, уларнинг ҳаммаси машғулотда и I широк этишга тайёр ва қизиқиш катта, лекин таълим муассасаси рлҳбарияти машғулот ўрнига барча талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳовли, кўчаларни, гулзор ва боғларни тозалаш, тартибга келтириш ёки таълим муассасасида (ёки стадионда, театрда, мажлислар залида) ўтказилаётган гадбирда зални тўлдириш учун боришга кўрсатма бериши мумкин ёки талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларининг шахсий тажрибаларидан, талаба (ёки ўқувчи)лик (|)аолиятларидан келиб чиқиб, саҳналаштириш учун ўқитувчи ва талаба (ёки ўкувчи)лар ўртасида зиддиятга олиб келувчи турли" ҳолатлар, вазиятларни уйлаб топишлари мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар танланган муаммони тлйёрлаётган вақтда ташқарига чиққан кўнгилли қатнашчига ўқитувчи, декан муовини (ёки ўқув бўлимининг мудири) ролини ўйнаши кераклиги I ушунтирилади, уни алоҳида бўладиган муаммо ёки вазият билан гаништирилади. Тайёргарлик учун аниқ вақт ажратилади. Бир оздан сўнг, ташқарига чиқиб кетган талаба (ёки ўқувчи) аудиторияга таклиф этилади. Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)лар ўйлаб топган ва улар томонидан саҳналаштирилган зиддиятни келтириб чиқарувчи вазият ижро этилади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан тайёрланган вазиятни ижро этиш вақтида, улар ҳар хил характердаги талаба (ёки ўқувчи)лар ролида бўлиб, зиддиятни келтириб чиқариш учун уларнинг қилиқлари, одатлари, сўзлари, ҳдракатларини ишлатадилар.

^ Гуруҳ мураббийси (ёки декан муовини, ўқув бўлимининг мудири) ролидаги тингловчи ушбу ижро этилаётган саҳна кўринишида ўзининг ташкилотчилик қобилияти, ишонтира олиш малакаси, ҳолатни пазорат қилиб туриши, турли вазиятлар ва шароитларда ўзини тута билиши, бошқара олиши, мазкур ҳолатдан тарбиявий усуллардан фойдаланган ҳолда назиятнинг, зиддиятнинг ижобий ечимига эриша олишини намойиш эта олиши керак. Яъни талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрига ишонтира олиши зарур, акс ҳолда улар ўқитувчига ўз таъсирларини кўрсатишлари мумкин.

-/ Машғулотнинг кейинги босқичида ўқитувчи гуруҳ билан биргаликда мураббий (ёки декан муовини, ўқув бўлимининг мудири) нинг ўзини тутиши, ўз фикрига қай даражада ишонтира олиши, унинг маданияти ва ҳаракатларидаги ижобий ва салбий томонларини муҳокама қилади, берилган муаммоли ҳолатдан чиқишнинг қулай усулларини аниқлайди, шунингдек, учраб туриши мумкин бўлган муаммоли ҳолатлар ва уларни ечиш усулларини башорат қилади.

^ Машғулотнинг охирида ўқувчилар «Мураббийнинг ташкилотчилик қобилияти» мавзусида мустақил ўқиш учун тарқатма материаллар оладилар.

Изоҳ: ушбу машгулотнинг 1-ярмида видеокамера ёрдамида машгулотни тўлиц, яъни талаба (ёки ўкувчи)ларнинг саҳналаштирилган муаммоларини кўрсатишлари ва уни жамоа билан ечишда мураббийнинг ҳатти-ҳаракатлари, цўллаган усулларини ҳаммаси видеокассетага туширилади. Машгулотнинг 2-ярмида видеокассета телевизор (ёки компьютер) оркали намойиш этилади. Видиолавҳани томоша қилиш мобаинида унинг мазмуни жамоавий муҳокама этилиши мумкин. Бундай

таҳлил ҳар бир цатнашчининг ўзини кўра билиши, керакли ҳулоса чицара олишига катта ёрдам беради.

«САН» технологияси (учлик - самарали, аҳлоқий, назокатли)

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда якка, жамоавий, гуруҳ билан ишлаш, ижодий ва ташкилотчилик фаолияти кўникмаларини, ишга масъулият билан ёндашувни шакллантириш, безаш ишлари кўникмаларини ривожлантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

•/ ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясини ўтказиладиган машғулотнинг тартиб-қоидалари билан таништиради ва талаба (ёки ўқувчи)ларни 3 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажралишларини илтимос қилади;

• ^ кичик гуруҳларда талаба (ёки ўқувчи)лар қуйидаги ролларга бўлинади: рассом, адабий ва бадиий муҳаррир, дизайнер (безакчи). Кейин ҳар бир гуруҳ вакили ўқитувчи столидан топшириқлар ёзилган карточкалар ичидан биттасини танлаб олади.

Топшириқдар қуйидагича бўлиши мумкин:

- деворий газета (бирон мавзуга, байрамга ёки юбилейга бағишланган ёки ҳазил-мутойибали, сатирик ёки ўқув фани ёки гуруҳ фаолиятига бағишланган ёки мониторинг экрани каби) эскизини тайёрлаш;

- байрам (ёки бирор-бир тадбир)га чорловчи афишанинг (масалан, эълон, ташвиқот, таклифнома) эскизини тайёрлаш;

- турли тадбирлар (масалан, байрам)га бағишланган таклифнома патталарининг эскизи ва макетини тайёрлаш;

- табрик открнткаларининг макетларини тайёрлаш;

- бирор тадбир ўтказиладиган жойни безатиш эскизларини тайёрлаш;

- икэбана тайёрлаш.

Кичик гуруҳларга топшириқни бажариб тақдимот қилишлари учун тайёрланишларига 30 дақиқа вақт берилади. Тайёргарлик вақти тугагач, тақдимот бошланади. Тақдимот вақтида гуруҳлар ўзлари тайёрлаган эскиз ва макетлари билан барчани таништирадилар, намойиш этадилар ва асослайдилар, жамоавий ижодий фаолиятдаги ўз вариантларини ҳимоя қиладилар. Тақдимот тугагач, умумий муҳокама бошланади. Муҳокама жараёиида талаба (ёки ўқувчи)лар безатилган, тайёрланган ишларга тегишли талабларни аниқлайдилар, ўқитувчининг ўзи ёки алоҳида тузилган ижодий гуруҳ эса талабалар томонидан билдирилган фикр ва таклифларни махсус хона тахтасига ёки ватман қогозига ёзиб боради.

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларга юқорида берилган турли топшириқлар бўйича бир неча намунавий эскизлардан тарқатади.

«Консенсус и конфронтация» ролли-ишчан ўйини
(«Келишув ва зиддият»)

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда мантиқий ва танқидий фикрлаш ҳамда муросага келиш маҳоратини шакллантириш ва болалар ҳуқуқлари муаммолари билан боғлиқ бўлган тушунчаларини аниқлаш.

Машғулотни ўтказиш кетма-кетлиги: *.

Х. Ўйинни бошлаш.

Мазкур босичнинг вазифаси: у ёки бу фикрни тўғри эканлигини исботлаш орқали оппонентларни ўз томонига оғдириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)ларга бирин-кетин тасдиқловчи фикр ёзилган тарқатма материаллар кўрсатилади. Уларга тарқатма материалларда берилган фикрларни қабул қилиш ёки қилмаслик таклиф қилинади. Тарқатма материаллардаги фикрларни қабул қилган талаба (ёки ўқувчи)лар бир томондан, қолганлари иккинчи томондан жой эгаллайдилар. Шундай қилиб гуруҳ 2 та кичик гуруҳларга ажралади. Улардан бири тасдиқланган фикрни қабул қилади ва унинг тўғрилигини исботлайди, бошқа гуруҳ эса, оппонент бўлади. Гуруҳларнинг вазифалари - ўз гуруҳларига бошқа гуруҳ аъзоларидан кўпроқ кишини жалб этиш, яъни уларни ўз фикрларини ўзгартиришга олиб келишдан иборатдир. Ҳар бир тасдиқланган фикр устида 5 дақиқа ишланади.

Тарқатма материалдаги тасдиқланган фикрлар қуйидагича бўлиши мумкин:

- болалар ҳуқуқлари ҳеч қачон етарлича ҳимоя қилинмайди;
- ўзининг ҳуқуқларини билиш ва уни ҳимоя қилиш шарафли ишдир;
- «Болалар шахсий ҳаёт кечириш ҳуқуқига эгадирлар». Бу ҳақиқатни катталар ҳеч қачон қабул қилолмайдилар;
- ўз ҳуқуқларини ҳимоя қила туриб, баъзида ўзаро зиддиятларга ҳам дучор бўлишга тўғри келади;
- ўз ҳуқуқларимни ҳимоя қила оламан, турли услубларни маъқуллай оламан;
- ҳар бир бола учун ўз ҳуқуқларини билиш ўта муҳимдир;
- масъулият ҳақида эса болага катталар эслатиб туришади;
- ҳамма вақт менинг ҳуқуқларим бошқалар ҳуқуқларини чегаралаб туради;
- ҳуқуқ доимо жавобгарликни сезишни тақозо этади;
- болалар ҳуқуқларини фақат катталар ҳимоя қила оладилар;
- ҳар бир инсон ўз қарашларини ўзгартириш ҳуқуқига эга;
- катталар ҳуқуқдари болаларнинг ҳуқуқларини чегаралайди;
- кучли одам ҳамиша ҳақдир;
- эркаклар ва аёллар ҳеч қачон тенг бўлмайдилар.

2. Таҳлил:

Мазкур босичнинг вазифаси: ўйинни ўтказиш вақтида ўз ҳолатини таҳлил қила олиш ва қуйидаги саволларга жавоб бериш:

- Ўйин шартларини бажариш қийин бўлдими?

- Мазкур ишни бажариш вақтида нималарни ҳис этдингиз?

- Баҳс - мунозара натижасидан қониқдингизми?

- Натижага эришишингизда Сизга нима ёрдам берди ва нима ҳалақит берди?

Бу фаолият ҳамкорликда, кўтаринки руҳда ўтиши, яхши натижа билан тугаши ва суҳбатдош чарчамаслиги керак.

Баҳс-мунозараларнинг натижасини албатта таҳлил қилиш ва баҳолаш керак. Унинг муваффақияти: *биринчидан,* гуруҳлар ва уларнинг иштирокчи (ҳамкор)ларини бир-бирларига ўзларининг вазиятлари ва ҳолатларини тушунтириб, янги ахборотлар олишларига, *иккинчидан,* ўзаро муносабат вақтидаги зиддият (ёки салбий ҳолат)нинг бир қисмини йўқ қилинишига эришишларига, *учинчидан,* қўйилган муаммони ечиб, ўзаро бир-бирларини тушунишларига боғлиқ.

3. *Муросага келишишнинг кичик гуруҳда (жуфтликда) ташкил этилиши.*

Мазкур босқичнинг вазифаси: икки оппонент ўртасидаги у ёки бу фикрни тасдиқланиш розилигига эришиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)ларга бирон-бир тасдиқланган фикрни танлаш таклиф этилади. Бу биргаликдаги иш қуйидаги кўринишда: бир киши тасдиқловчи, иккинчи киши эса, инкор этувчи бўлади. Бу фаолият якунида маълум бир жуфтликлар аниқланади (ёки агар кичик гуруҳда уч киши бўлса, учта қатнашчи). 10 дақиқа мобайнида конструктив баҳс-мунозара қўникмаси ёрдамида муроса (консенсус)га эришиш керак.

Муҳокама қилиш учун тахминий саволлар қуйидагича бўлиши мумкин:

- Сизга ўйин шартларини бажариш қийин бўлмадими?

- Ўйин давомида Сиз нималарни ҳис этдингиз?

- Бахе - мунозара натижасидан қониқдингизми? •

- Натижага эришишда Сизга нима ёрдам берди ва нима халақит берди?

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолиятларига баҳо беради ва машғулотни якунлайди.

Юқорида мисол тариқасида келтирилган 24 та педагогик технологияларни ўқув жараёнида тўлалигича ёки қисман ишлатилиши талаба (ёки ўқувчи)ларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантириш ва ривожлантиришга ҳамда ҳаётда учрайдиган турли хил вазиятлардан оқилона чиқа олиш, муаммоларни еча олишга ёрдам беради.

Ушбу қўлланмага «Тарбиявий технологиялар» дастури асосида тайёрланган «Миллий маросим ва уларнинг тарбиявий аҳамияти» мавзусидаги махсус бобнинг киритилиши таълим муассасаларида олиб борилаётган тарбиявий ишлар ва тадбирларда ҳам ҳозирги кун талаби асосида янги шакллар, услублар ва усулларни қўллаш талаб этилиши сабабидир. Тарбиявий ишларга янгича ёндашув қўшимча маълумотлардан, тавсиялардан, технологик усуллардан фойдаланишни кўрсатиш учун ушбу материалларни Сизнинг эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз. Бу тавсиялардан ҳар бир ўқитувчи ўқув-тарбия жараёнида фойдаланиши мумкин.

Емон ўқитувчи ҳақиқатни беради,
Яхшиси - уни топишни ўргатади.

А. Дистервег

IV БОБ. МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

Асосий тушунчалар ва уларнинг маънолари

Узбекистан Республикаси таълим тизимида мустақиллик йиллари давомида туб ўзгаришлар вужудга келмоқда. Миллий қадриятларни тиклаш, миллий маънавиятни юксалтириш, айниқса, шарқона одоб-аҳлоқ анъаналарига эътиборни кучайтириш шулар жумласидандир. Улкамизда буюк режалар ва бунёдкорлик ишлари тарихий анъана ва тажрибаларга асосланиб ақл-идрок ва сабр-қаноат ҳамда собиткадамлик билан амалга оширилмоқца.

Шу ўринда, юртбошимиз И. Каримовнинг: «Шуни айтишимиз лозимки, халқимиз маънавиятини юксалтиришда **миллий урф-одатларимиз** ва уларнинг замирида мужжассам бўлган меҳр-оқибат, инсонни улуғлаш, тинч ва осойишта ҳаёт, дўстлик ва тотувликни қадрлаш, турли муаммоларни биргалашиб ҳал қилиш каби ибратли қадриятлар тобора муҳим аҳамият касб пмоқда» [2, 96 б.] деган фикрларини эслатишни ўринли дебҳисоблаймиз.

Олий, ўрта-махус, касб-ҳунар ва умумий ўрта таълим тизимида таҳсил олаётган ёшларнинг маънавий дунёсини бойитиш, уларни ватанга садоқати рухида тарбиялаш, қолаверса, ўзимизга хос бўлган миллий урф-одатларни, маросимлар (ритуаллар)ни ёшларга сингдириш орқали маънавий жиҳатдан етук инсонни тарбиялаш, таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш, миллий уйғониш гоясини рўёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш - шу куннинг долзарб масалаларидан бири десак, муболаға бўлмайди.

Қўлланманинг ушбу бўлимида шарқона анъаналар, урф-одат, маросимлар, шунингдек, уларнинг келиб чиқиш тарихи ва тарбиявий ишлардаги аҳамияти тўгрисида ахборот берилади.

Ритуаллар энг қадимий даврлардан бошлаб шакллана бошлаган. Асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб, жуда кенг туе олган ва бебаҳо меросга айланган ритуаллар кўп. Ритуаллар дин пайдо бўлгунга қадар пайдо бўлган.

Лекин ритуалларнинг маълум қисми тарихнинг «совуқ шамоллари»-босқинчилар ва турли тарихий шахслар - ҳукмдорлар тазйиқига учраб, уларни ноҳақ равишда йўқотишга уринишлар бўлган. Лекин улар айрим қарама-қаршиликларни енгиб, кўпгина фазилатлардан ажралса-да, бутунлай йўқолиб кетмаган, баъзилари эса халқ ҳаётидан мустаҳкам ўрин олиб, бизнинг замонамизгача етиб келган.

Хуллас, энг қадимий даврлардан халқ оммаси эҳтиёжи билан шакллана борган, ижтимоий зарурат асосида ривожланган, муайян вақтларда

тақиқланган, катта қарама-қаршиликлар, тўсиқларни енгиб, бошқа ҳалқлар тажрибаси билан бойиб келган ритуаллар узоқ ва бой тарихга эга.

Ибтидоий жамоа давридан бошлаб пайдо бўлган ритуаллар ўша давр одамлари томонидан ўз даврининг нафасини, дунёқарашини, меҳнат фаолиятини, маданиятини, турли одатларини, маросимларини, ижтимоий муносабатларини сақлаб қолиш ва кейинги авлодга етказиш мақсадида ёшларга ўргатилган ва улар бизгача турли қуй, қўшиқ, ҳикоя, афсона, шеър ва ўйинлар орқали етиб келган.

Қадимий ритуаллар асосан икки тур га бўлинган: *тантанали ва мотам* ёки тантанали-мотам юришлари, тантанали расмий кузатиш ва кутиб олишлар. Кейинчалик улар такомиллашиб, ижтимоий, оилавий, миллий, диний, ҳарбий, меҳнат, кундалик-ҳаётий, ўқув - тарбиявий ва бошқа шу каби турларга бўлинган.

Тарихий маълумотларга қараганда, ибтидоий даврда овчилар ўйинлари, ҳарбий ўйинлар, диний ва илоҳий ўйинлар, айиқ ва турли бошқа ҳайвонлар ови ўйинлари қўплаб қўлланилган. Бундай ўйинларни амалга оширишнинг ўзига яраша тартиб-қоидалари ишлаб чиқилган. Такомиллашув натижасида билан улардан ортиқча ҳаракатлар олиб ташланган ва оқибатда ушбу ўйинларнинг ўзига яраша маросим (тартиб, ритуал)лари пайдо бўлган. Кейинроқ, яъни ибтидоий даврда дехқончиликка ўтилгач, ушбу фаолиятга боғлиқ бўлган маросимлар пайдо бўла бошлаган. Жумладан, меҳнат ўйинлари, ёмғир чақириш, бевақт совуқ тушса «Қуёшга сиғиниш», омад келмаганда «қурбонлик қилиш» ва бошқа маросимлар.

Секин-асталик билан ёшларни соғлом, бақувват, ватанпарвар бўлишлари учун «эркакликка ўтиш», яъни турли синовлардан, қийноқлардан ўтиш, ўзининг ҳаётга тайёрлигини, кучини намойиш этиш каби маросимлар пайдо бўла бошлаган. Ҳар бир маросим ўзининг тарбиявий ва таълимий аҳамиятига эга бўлган. Уларнинг ҳар бири одамлар тарбияси, билими, ҳаётий тажрибаларининг ортишига ёрдам берган. Ритуаллар йиллар давомида халк орқали таккомиллашиб борган ва аниқ ҳатти-ҳаракатлар билан белгиланган маросимларга айланган.

Ритуал (лотин сўзидан «маросим») *- ҳулқ-атворнинг тарихий шакли бўлиб, ўзаро ижтимоий ва маданий муносабатларни, цадр-кимматни англатувчи бир маромга келтирилган ҳаракатлар тизимидир.*

Бу тушунча билан бирга, ритуалга яқин бўлган анъана, одат, маросим тушунчалари ҳақида ҳам бир оз тўхталиб ўтамиз.

Анъана - ўзига хос ижтимоий ҳодиса бўлиб, кишиларнинг онгида, ҳаётида ўз ўрнини топган, авлоддан-авлодга ўтадиган, такрорланадиган, ҳаётнинг барча соҳаларида (умуман ёки маълум гуруҳ томонидан) қабул қилинган тартиб ва қоидалар.

Одат *(«урф-одат»)* - кишиларнинг турмушига сингиб кетган маълум муддатда такрорланиб турувчи ҳатти-ҳаракат, кўпчилик томонидан қабул қилинган ҳулқ-атвор қоидалари, кўникма.

Масалан:

- кичикларнинг катталарга салом бериши;
- эрта туриб уй-ҳовлини тартибга келтириб қўйиш;

- меҳмонларга алоҳида ҳурмат курсатиш;
- байрам арафасида касал, ожиз ва қийналганлардан ҳабар олиш;
- ёрдамга муҳтожларникига ҳашарга бориш кабилар узбек ҳалқининг яхши одатлари ҳамон мавжуд.

Агар анъана ижтимоий ҳаёт, меҳнат, маданиятнинг ҳамма соҳаларига КОС бўлиб, ҳодисаларнинг жуда кенг доирасини қамраса, одат ижтимоий ҳдётнинг:

- кишилар турмуши;
- меҳнати;
- хулқ-атвори;
- мулоқоти;
- оилавий муносабат соҳаларида кўпроқ мавжуд бўлади.

Маросим -кўпинча анъана ва урф-одатнинг таркибий қисми бўлиб, и неон ҳаётидаги муҳим воқеаларни нишонлашга қаратилган расмий ва руҳий кўтаринкилик, тантанавор вазиятда ўтадиган, шу билан бирга ўзининг умумий қабул қилинган рамзий ҳаракатларига эга бўлган ҳаётий тадбир.
Масалан:

- исм қўйиш;
- никоҳдан ўтиш;
- дафн қилиш;
- хотиралаш;
- уруғ қадаш;
- ўримга кириш ва бошқа шу кабилар маросимлар қаторидан ўрин о лиши мумкин.

Одат кундалик ҳаётнинг турли вақтида учраши мумкин бўлса, маросим и неон ҳаётидаги муҳим ҳодисалар содир бўлганда вужудга келади ва унинг асосий бурилиш дақиқалари (масалан: тугилиш, уйланиш, ўлим кабилар)ни қайд этади, расмийлаштиради.

Маросимнинг авлоддан-авлодга ўтадиган ўзига хос рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Маросимда бўлаётган воқеага, «гувоҳ» сифатида одамлар чақирилган, улар дардга ёки қувончга шерик бўлишган, келажак учун яхши ниятлар қилишган.

Ҳар бир маросимнинг ўзига хос умумий қабул қилинган тузилиши (бошланиши, ўртаси, охири) бўлади.

Кўпинча анъананинг таркибий бўлаги одат, одатнинг муҳим бир қисми маросим бўлади. Шу сабабли, инсон ҳаётида бўлиб ўтадиган ёки бўлиб ўтаётган муҳим воқеанинг турмушда бурилиш ясайдиган «нуқталари»ни нишонлаш жараёнида ҳам анъана, ҳам одат, ҳам маросим содир бўлиши мумкин.

Масалан, ёшлар вояга етганда, йигитлар уйланиши, қизлар турмушга чиқишлари керак. Буни авлоддан-авлодга ўтиб келадиган анъана десак бўлади.

Бир-бирини севган йигит-қизнинг оила қуриши учун никоҳ тўйи ўтказилади. Бу, ўз навбатида, инсоният ҳаётига сингган, муайян қоидага ва

маълум тартибга эга бўлган урф-одат (лекин, ҳар бир миллатда бу урф-одатлар ҳар хил) ҳисобланади.

Никоҳ тўйларининг асосий шартларидан бири куёв ва келинни никоҳдан ўтишларидир. Никоҳнинг замонавии шаклига кўра - машинада юриш, гувоҳлар билан никоҳ рўйхатидан ўтиш, узук тақиш, никоҳловчи ходимларнинг саволларига жавоб бериш, ҳужжатларга имзо чекишлар бажарилади. Никоҳ- расмий ва тантанали равишда ўтадиган маросим.

Юқорида акс эттирилган жараёнлар - келин-куёв, уларнинг қариндош-уруғлари ёки дўстлари учун байрамга айланиши мумкин. Тўй кечасининг ўтказилиши, барча танишлар ва қариндошларнинг таклиф этилиши бу байрамга янада тантанали туе беради.

«Анъана», «одат», «маросим» тушунчаларининг изоҳи бир-бирларига боғлиқ бўлиши билан бир қаторда, анъаналарнинг таркибий қисми - маросим бўлиши мумкин.

Масалан:

- таълим муассасасини битирган ёш мутахасисларнинг ишлаб-чиқаришга бориб, иш бошлаши, одат тусига кириб қолган;

- ҳар йили бу муҳим воқеага бағишланган анъанавий тадбирлар ташкил этиш мумкин;

- бу одатнинг таркибий қисми - ёшларни тантанали равишда ишчилар сафига қабул қилиш ўз-ўзидан маросимга айланади.

Маросимлар:

- чигит қадаш;
- ишчилар синфига қабул қилиш;
- янги корхона, фирма, марказнинг очилиши (тақдимот);
- дипломни топшириш;
- паспортни топшириш;
- дафн қилиш ва ш.к.

«Анъана», «маросим» каби байрам билан боғлиқ атамалар «стандарт» тушунча эмас, уларнинг мазмунига ҳаёт ривожланиши ва турмуш эҳтиёжлари таъсир этиши мумкин.

Ижтимоий ҳаёт тараққий этиш билан унинг талабига жавоб бермайдиган анъаналар ва байрамлар, маросимлар аста-секин унутила бошланади.

Маросим инсон ҳаётидаги муҳим ҳодисалар содир бўлганда вужудга келади. Маросимнинг авлоддан-авлодга ўтадиган рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Бу ҳаракатлар ва қоидаларнинг ихчамлиги, аниқ бир мақсадга йўналтирилганлиги, ҳатти-ҳаракатларнинг бир маромга келтирилганлиги юқорида айтиб ўтган ритуал тушунчасига тўғри келади.

Ритуаллар ҳақида гап бораркан, дастлаб кўз олдимизга Узбекистан Республикаси рамзларига бўлган ҳурмат ҳақидаги фикрлар келади.

Маълумки, Узбекистан Республикаси давлат байроғи, мадҳияси, герби - бизнинг асосий рамзларимиз ҳисобланади. Республика рамзлари бўйича кўпгина ҳужжатлар қабул қилинган. Ушбу ҳужжатларда давлат рамзларини бўлган ҳурмат ва муносабат, улардан фойдаланиш, сақлаш усуллари ҳақида

тансиялар берилган. Лекин ҳаётимизда баъзи раҳбарлар ва таълим-тарбия (шлан шуғулланувчи кишилар, бу ҳужжатлардан бехабар бўлганликлари ёки п.тиборсизликлари туфайли давлат рамзларига, жумладан, Давлат байроғини кўтариш ва тушуришда, уни деворга ўрнатишда, Давлат мадҳияси ижро пилганда, унга ҳурмат юзасидан ўрнидан туришда, рамзларни жиҳозлаш пшларига бўлган муносабатларда кўпгина сиёсий ва қўпол маънавий хатоларга йўл қўймоқдалар.

Бундай хатоларга йўл қўймаслик учун, раҳбар ва профессор-ўқитувчилар, албатта, Вазирлар Маҳкамасининг Давлат рамзлари гўғрисидаги ҳужжатлари билан таниш бўлишлари керак ва ўқувчи-ёшлар ўртасида доимий равишда Давлат рамзларига бўлган ҳурмат ва муносабат ҳақида суҳбатлар, Давлат рамзларига бағишланган дарслар ёки ритуал дарсларни ташкил этиб туришлари лозим.

Маросимларнинг гуруҳлари

Уқув муассасаларида ўтказиладиган ритуаллар (маросимлар), маънавий-маърифий, тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва уларнинг тизимини қуйидаги тўрт гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳ. Ёшларни Ватанга, ўз халқига муҳаббат руҳида тарбиялашни шакллантиришга қаратилган ритуаллар тизими. Бунга қуйидагилар киради:

- умумхалқ байрамлари: Мустақиллик байрами, Уқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Янги йил, Халқаро хотин-қизлар куни, 11авруз, Хотира ва қадрлаш куни, шунингдек, Рамазон ва Қурбон ҳайитлари каби байрамлар.
- Ёш фуқаролар байрами (паспорт топшириш).
- «Ватанни севмоқ иймондандир» байрам ритуали.
- Давлат рамзларига ҳурмат қўрсатиш ритуали.
- Ритуаллар дарси.
- Давлат тилига бағишланган байрам ритуали.
- «Аждодларимиз мероси - қадриятларимиз асоси» мавзусидаги ритуаллар.
- Хотира куни (тантанали йиғилиш, гулчамбар қўйиш ритуаллари).

Иккинчи гуруҳ. Ёшларни фуқаролик бурчи, танлаган касбига масъулият ҳиссини шаюшантирувчи ритуаллар тизими. Бунга қуйидагилар киради:

1) Талаба (ёки ўқувчи)ликка бағишлов ритуали.

2) Талаба (ёки ўқувчи)ларни боскичдан босқич (ёки синфдан-синф, гуруҳдан-гуруҳ)га ўтказиш ритуали.

3) Битирувчилар тантанаси.

4) Касб-ҳунар байрами.

5) Таълим муассасасининг ташкил этилган кунига бағишланган анъанавий байрам ритуали.

6) Ҳафта навбатчилигини қабул қилиш, якунлаш ва топшириш ритуаллари.

7) Кундалик фаолиятни бошлашга бағишланган ритуал (сафланиш).

8) Касб сулоласини улуғлаш байрами ритуали.

9) Битирувчиларни ўз илм даргоҳларига ўзлари тайёрлаган касбий совғаларини тақдим этиш ритуали.

10) «Ҳомийларга балли!» кечасини ўтказиш ритуали.

11) «Биринчи қўнғироқ», «Охирги қўнғироқ» ритуаллари.

12) Устозларга бағишланган «Чин дилдан» байрами ритуали.

13) «Қувноқ усталар ўлкаси» кўрик - танлов ритуали.

14) «Алпомиш - авлодимиз» ўғил болалар беллашуви ва ш.к.

Учинчи гуруҳ. Ёшларнинг ахлоқий фазилатларини такомиллаштиришга қаратилган ритуаллар. Ритуалларнинг бундай тизимига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1) «Миллий-маданий, одоб-ахлоқ дарслари» (масалан, ташқи қиёфа, саломлашиш одоби, ўзини тута билиш ва бошқара олиш, сўзлашув маданияти).

2) Мавсумий спорт байрамлари.

3) Мавсумий ҳашарлар.

4) Ўқувчилар ўртасида баҳс-мунозара (масалан, «Ота-онанг - тожи-тахтинг», «Нима савобу, нима гуноҳ», «Нонни эъзозланг», «Иигит кишига етмиш ҳунар оз», «Бепул нарсанинг баҳоси қанча», «Йўлбарс изидан, йигит сўзидан қайтмас» ва ш.к.).

5) «Фарзанд бурчи» кўриги.

6) «Одобнома» чойхонасини ўтказиш ритуали.

7) Нотиқлик турнири.

8) «Меҳмоннома» давраси.

9) Топишмоқлар (халқ топишмоқлари) кечаси.

10) Кулгу кечаси.

Тўртинчи гуруҳ. Келгусида ритуалга айланиши мумкин бўлган тарбиявий тадбирлар тизими. Булар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1) Касбий маҳорат танловларини (этафета шаклида) ўтказиш.

2) Мусиқавий дискотека.

3)Таълим муассасасиининг «Фахрий аъзолигига» қабул қилиш ритуали.

4) Халқаро талаба (ёки ўқувчи)лар кунига бағишланган фестивал.

5) Мавсумий сайллар ритуаллари.

6) Китоб ва ўқув предметлари ҳафталикларини ўтказиш тартиблари.

Юқорида берилган маросим (ритуаллар)дан ташқари, ҳар бир ўқув юртининг ўзига хос (шароитдан келиб чиққан ҳолда) турли хил ташкилий тадбирлари ҳам бўлиши мумкин, уларга қуйидагиларни киритса бўлади:

таълим мутахассислиги йўналиши, хусусиятидан келиб чиққан ҳолда, таълим муассасасининг мадҳияси, эмблемаси, қасамёди, шаклини тайёрлаш;

таълим муассасасининг ўзига хос мусиқавий қўнғироғини тайёрлаш;

иқтисодиёт, тадбиркорлик, тежамкорлик ва ҳунармандлик руҳида шрбиялашга бағишланган тадбирлар;

таълим муассасасида талаба (ёки ўқувчи)лар учун танаффус мпданиятини ташкил этиш ритуали.

Юқорида санаб ўтилган барча маросимлар ўқув муассасаларида у I казилиши шарт деб бўлмайди, чунки уларнинг тайёргарлиги, ўтказилиши, Гарбиявий таъсири таълим муассасасининг шароити, ташкилотчиларнинг умумий ва махсус тайёргарлиги, билими, тажрибасига боғликдир.

Таълим муассасасида Ўрта Осиё халкларининг кадимги календар пмирамларини (У.Қорабоевнинг «Узбекистан байрамлари» китоби асосида) урганиш, уларни ташкил этиш ва ўтказиш талаба (ёки ўқувчи)лар тарбиясига ижобий таъсир кўрсатган бўларди.

Бу байрам - маросимлар қуйидагилар:

Баҳорий тенг кунликда - « Наврўз» байрами (21-22 март).

Кузги тенг кунликда - « Мехржон» байрами (22 сентябрь).

Қишнинг энг узун туни - « Сада» (Олов) байрами (22 декабрь).

Ёзнинг энг узун куни - «Ангом ҳайит» (сув сайли) байрами (22 июнь).

Юқорида кўрсатилган байрамлар узбек халқининг қадимий байрамлари \исобланади. Уларнинг жадвал йилномаси қуйидагича:

Узбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси

1. 21-22 март - Наврўз

Эски маҳаллий номларидан бири - «Йил боши»

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимги баҳор байрамлари асосида тахминан 28-30 аср муқаддам пай до бўлган.

Табиат уйғониши, кундуз ва тун теглиги, дала ишларининг бошланиши каби ҳодисаларни акс эттириб келган. ч<Йил боши» - янги йил байрами сифатида ҳам машҳур бўлган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Табиат жонланиши, баҳор келиши, далаларда янги меҳнат мавсуми бошланишига бағишланган сайллар", томошалар, ўйинлар, мусобақалар, халқ ижоди кўрикларини ўтказиш, махсус таомлар тайёрланиши ва ш.к.

2. Гул сайллари (лола сайли, қизил гул сайли, сунбула сайли)

Апрель ойининг боши - май ойининг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимий даврлардан бошлаб, далалар, қир-адирлар, тоғ ён бағрида турли табиий гуллар (бойчечак, лола, сунбула, бинафша) очилиши муносабати билан ўтказиладиган сайллар сифатида вужудга келган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Табиий гўзалликни, гулларни, ўсимликларни эъзозлаш, сақлаш ва кўпайтиришга бағишланган тадбирлар, сайллар, табиий сайлгоҳларда дам олишни уюштириш.

3. 22 июнь - Сув сайли (ёз байрами)
Қадимий номи «Ангом».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Урта Осиё иқлими шароитида сувга бўлган табиий эҳтиёж асосида шаклланган, сув ҳавзалари бор шароитда тараққий этган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Сувнинг қадрига етиш, эъзозлаш тадбирлари, сув ҳавзалари ёнида турли дам олиш, соғломлаштириш ва чўмилиш тадбирларини ўтказиш.

4. Қовун сайли, узум сайли, анор, анжир сайллари, табиат ва меҳнат байрамлари.
Августнинг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимги ҳосил йиғиш одатлари асосида шаклланган. Дала ва боғ турли маҳсулотлари пишганда, дехқонлар ўз яқинлари, қўшнилари, қариндошларини чақириб, уларни ўз ҳосиллари билан сийлаганлар ва қарияларнинг дуосини олганлар.

Қовун экканлар - «Қовун сайли», узум экканлар - «Узум сайли»ларини ўтказиб келишган. Пишиқчилик мавсумида ҳашар ва боғ сайллари ҳам уюштирилган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Пишиқчилик даврида қишлоқ, дала-боғлардан бошланиб, шаҳар бозорлари, майдонлари ва маданий боғларида содир бўладиган мева кўргазма - савдолари, томошалар, сайллар, «Кимнинг меваси ширин» номли кўрик-конкурслар.

5. 22 сентябрь - Меҳржон - (Куз байрами)
Бу байрамнинг қадимий номлари:
Хоразмда «Чири-руж», Самарқандда - «Ним-сарда».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Энг қадимги меҳр (қуёш)га сиғиниш одатлари ва куз (ҳосил) Маросимлари асосида тахминан 2-3 минг йил муқаддам вужудга келган. У купи кун ва тун тенглиги, ҳосил йиғиш якуни, қишга тайёргарликни бошлаш Каби ҳодисаларни акс эттирган байрамдан иборат. Тарихда 10-15 аср мобайнида Наврўздан сўнгги иккинчи катта байрам ҳисобланган, йил ярми |азифасини ҳам ўтаган. Урта асрларда бу байрам бир неча байрамларга иўлиниб кетган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Ҳозирги кунда куз байрами, кузги тун ва кун тенглиги, анъанавий (')ски) «йил ярми» меҳр-шавқат тадбирлари сифатида табиий сайлгоҳларда, маданий боғларда, ўйингоҳларда, майдонларда турли кўргазмалар, кўриклар, гомошалар, мусобақалар, сайллар каби шакллардан фойдаланиб ўтказилиши мумкин.

6. 22 декабрь - САДА - (олов байрами)

А. **Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши**

Бу байрам қадимдан олов кашф этилган кун деб қабул қилинган. У қадимий аждодларимизнинг қишда олов (исиниш)га бўлган эҳтиёжлари асосида тараққий этган.

Оташпарастлик даврида «Сада» энг катта байрамларнинг бири \мсоблаган. Араб истилосидан сўнг (ўрта асрларда) бу байрам йўқола борган. Бироқ, унинг кўпгина қолдиқлари сақланиб қолган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Ҳозирги кунда уни қиш байрами сифатида ҳамда дунёдаги энг катта кашфиётлардан бири - олов мўъжизаларига, йилдаги энг узоқ тун («Ялдо ксчаси») ва қисқа кунга, кишки чилла бошланишига бағишлаб, турли очик майдонларда, залларда гулханлар ёқиб, томоша - сайллар қилиб, ранг-баранг мусобақалар билан уюштирса бўлади.

Биз таклиф этган маросим (ритуал)ларнинг барчаси катта тайёргарлик, галаба (ёки ўқувчи)ларнинг қизиқиши ҳамда уларни ташкил этишга боғлиқ пулиб, уларнинг ҳар бири устида алоҳида фикр юритиш, ўйлаш, шунингдек, бу маросимларни ўтказиш учун ишчи ёки ижодий гуруҳлар тузиш лозим. Шу билан бирга маросимларни тайёрлаш ва ўтказиш вақтида кўпроқ талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ташаббусига, уларнинг қизиқишига ҳамда фикрларига дпққат-эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ.

Ҳар бир ўтказилган маросим тарбиявий аҳамиятга эга ва талаба (ёки уқувчи)ларнинг тарбиясига таъсир этадиган бўлиши керак.

Ҳаётимизда кўп учраб турадиган маросим (ритуал)лар рўйхати

Замонавий байрамлар таснифи

/. Табиат байрамлари:

-Наврўз;
-Янги йил;
-Табиатсеварлар байрами;
-Гул ва қуш байрамлари;
-Меҳржон;
-Мустақиллик куни ва ш.к.

2. Меҳнат байрамлари:

А). Қишлоқ хўжалик ходимларининг меҳнат байрамлари.
-«Уруғ қадаш» ва «Биринчи гул» тантаналари.
-Ҳосил байрами, сабзавот ва мевалар сайллари.
Б). Саноат ишчиларининг меҳнат байрамлари.

3. Маданият байрамлари:

-Маърифий байрамлар;
-Санъат байрами;
-Фольклор байрамлари;
-Бадиий спорт байрамлари;
-Халқаро дўстлик байрамлари.

4. Оилавий - хусусий байрамлар:

-Исм қўйиш маросими;
-Туғилган кун ва мучал ёшини нишонлаш маросимлари;
-Бешик ва ақиқа тўйлари;
-«Биринчи қадам» байрами;
-Суннат тўйи;
-Мактаб ёшидаги болалар байрамлари;
-Узбек тўйлари. Никоҳ тўйлари.
-Кумуш, олтин ва олмос тўйлар.
-Нафақага кузатиш ва қариялар байрамлари.

5. *Ижтимоий - сиёсий байрамлар:*

Умумхалқ байрамлари (Мустақиллик, Уқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Хотира ва қадрлаш куни, Хотин-қизлар байрами) ва касб байрамлари.

Диний байрамлар:

-Руза ва Қурбон ҳайитлари.

Ҳар хил шакл, мавзу ва кўринишдаги маросимлар:

Чойхона «ОДОБНОМА», Топишмоқлар кечаси (Халқ топишмоқлари), «МЕҲМОННОМА» давраси, Оғзаки журнал (Узбекситон, Наврўз, Меҳржон, Баҳор мавзуларида), «Одам курки - либос» конкурс-кеча, «Отангга раҳмат!» суҳбат-манозара, миллий ўйинлар кечаси (рақслар ва болалар ўйинлари) ва ш.к.

Таълим муассасаларида ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар

1. Фестиваллар: дўстлик, халқ ижодиёти, байналмилал маданият, узбек қўшиқлари, сайёҳлар қўшиғи; «Ватандошларимиз дунё бўйлаб», «Истеъдодлар бизнинг орамизда», «Замонавий оҳангларда» театрлаштирилган чиқишлар; «Келинг, кулишайлик^ва бошқалар.

2. Эстафеталар: севимли машғулотлар, меҳнат соҳалари, хотира кун лари, спорт йўналишлари бўйича.

3. Тренинглар: баҳслар, ёшлар шоуси: «Хушфеъллик ва яхши одатлар», «Соғлом турмуш тарзи», «Биз ва қонун», «Жиноят, гиёҳванд модда, ОИТС қурбони бўлмаслик йўли», «Мен ва жамоа», «Оилавий клуб» ва Гю шқалар.

4. Биргаликда ўтказиладиган байрамлар: халқ тақвими (удум ва лнъаналарга мувофиқ), туғилган кун, жамоанинг туғилган куни, ўқитувчилар на мураббийлар куни, ота-оналар, дўстлар, ўқитувчилар билан биргаликда ўтказиладиган учрашувлар, йил фасллари, сайллари байрамлари ва ш.к.

5. Мавзули кечалар:

-кечалар-портретлар (оилалар, устозлар, гуруҳлар, ўқитувчилар), «Ветеранлар - орамизда», «Ажойиб кишилар» билан учрашувлар, «Чин дилдан», «Мушоарат одоби» кечаси;

-адабий, мусиқий, шеърият кечалари, концертлар;

-оғзаки журналлар (шу жумладан, ахборот журналлари) халк байрамлари ва удумлари бўйича. Жонли газеталар, аҳлоқ-одоб ҳақидаги суҳбатлар, очиқ суҳбатлар;

-касбий танловлар: «Мен севган касб»;

-танлов дастурлари: ҚЗК (КВН), «Ёш уй бекаси», «Мавсум моделлари», «Биз ва бизнинг истиқболдаги ихтисослигимиз», «Билимдонлар»;

-савол-жавоб кечалари, матбуот анжуманлари, очиқ мунозаралар, дойра столлари (жамоа ва жамиятнинг турли ҳаётий масалалари бўйича), ректорат, деканат ва мактаб раҳбарлари, кутубхона ходимлари билан учрашувлар ва бошқалар;

-очиқ тортишувлар, сиёсий баҳслар, амалий ва ролли ўйинлар;

-турли мавзулардаги олимпиада ва викториналар.

6. Танловлар: касбнинг моҳир устаси, адабий-бадиий, фантастик лойиҳалар, истеъдодлар турнири. «Мисс ва мистер» (халқ мотивлари ва касбий далилларга асосланган ҳолда), «Бек ва бегойим» кабилар.

Ҳаётин ўтказса, ўрганиб сабоқ,
устоз ҳам, шогирд ҳам ҳеч бўлмас нўноқ.

Абу Шукур Балхий

V БОБ. ДАРСГА КИРИШ ВА ТАҲЛИЛ ЭТИШ ТЕХНИКАСИ

Дарсга кириш ва уни таҳлил этиш зарурати

Бозор иқтисодиёти шароитида таълим мазмунига қўйиладиган талаблар янада кучайди. Утказилаётхан ижтимоий тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатмоқдаки, бухунги талаба (ёки ўқувчи)ларнинх аксарияти (масалан, юқори синф ўқувчиларининх тахминан 70-75 фоизи) ўқишга қизиқмай қуйишди. Бунинх сабабларидан бири даре мобайнида ўқитувчи билан талаба (ёки ўқувчи) ўртасида мулоқохнинг умуман йуқлихидир. Шунинҳдек, умумий ўрта мактабда, ўрта-махсус, касб-ҳунар таълим муассасаларида ҳамкорлик педахохикаси, халқ тарбияшунослихи ва педагохик руҳшунослар хизмати тўғри йўлха қўйилмахан. Умуман олханда, ўқитувчи ўзининх кучли ва заиф томонларини ҳар доим анхлаши керак. Айрим ўқитувчилар ўзларининх заиф томонларини, айникса, ўз соҳалари бўйича етарлича билимха эҳа эмасликларини ёпиш учун талаба (ёки ўқувчи)ха ортиқча талаблар қўядилар. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчининх бўш томонини тез анхлайдилар. Шунинг учун, у ҳадиксираб эмас, балки ўқитувчи ҳурматини жойиха қўйиб муносабатга киришиши мумкин. Бундай муҳитни ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинх руҳий кайфиятини ўқитувчи баъзан сезмайди. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчини ҳар доим кузатиб боради. Улар ундан илиқ сўз, меҳр - муҳаббат ва мурувват кутадилар.

Ҳозир педахогика фани олдида таълимнинх тарбиявий аҳамиятини очиб бериш муаммоси турибди. Шундай шароитда, баъзан ўқитувчининх ташқи қиёфаси ҳам тарбиявий аҳамият касб этади. Пекин буларнинх ичида энг муҳими ва талаба (ёки ўқувчи) учун энх аҳамиятлиси - ўқитувчининх билимдонлиги, янхилик ва дунёвий билимларха чанқоқлихи, унинх сўзи билан ишининх мувофиқ келиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни изланишха, билимларни мустақил эхаллашга, ҳар бир фаннинх моҳиятини тушунишга, ишха ижодий ёндашишха ундаши ва эркин фикрлаши ҳамда мустақил ишлаш учун шароит яратиши билан белхиланади.

Педахохик фаолиятда амалха оширилхан қўп йиллик иш тажрибалари ва кузатишлар, ўқитувчи ҳамиша ўз устида ишлаши, билим, кўникма ва малакаларни такомиллаштириб бориши кераклихини кўрсатмоқда. Ўқитувчи педахохик маҳоратининх кундан-кунха ўсиб бориши, ўқув жараёнида янги педахохик ва ахборот технолохияларини қўллай олишини кучайиши, унинх педахогик фаолиятида амалха ошади. Уқитувчи фаолиятининх қанчалик самарали эканлихини, одатда, унинх маҳоратини кузатиш, ўтаётхан дарсларини таҳлил қилиш орқали билиш мумкин. Бундай ишларни кўпинча вазирликнинх масъул ходими, таълим муассасаси раҳбари ёки услубчилар, ўқитувчи ва услубий бирлашма бошлиқлари амалха оширадилар. Бирор

ўқитувчининг дарсига кириш мўлжалланган бўлса, ўқитувчилик касби ОДОбига кўра шахсларни дарсга киритиш олдидан (айниқса, ташқаридан кслган шахсларни) қайси аудитория (синф)га ва қайси дарсга кириш керак жанликлари бўйича огоҳлантирилишлари лозим. Аввало, услуб бирлашма раиси, имконият бўлмай қолган тақдирда маъмурият аъзоларидан бири, ташқаридан келган кузатувчини бирга олиб кириши мақсадга мувофиқ. Бу, ўз навбатида, баъзи-бир англашилмовчиликлар ва психологик тўсиқларнинг олдини олишга ёрдам беради.

Кузатувчилар биргаликда дарсга кириб келиб, орқа'ўриндиқлардан бирини эгаллагач, даре бошланади. Уқитувчи дарсга кирганда қўли (ёки ўқув хонаси)да гуруҳ журнали, ўқув дастури, календар-мавзу режаси, дарснинг технологик харитаси бўлиши керак.

Даре таҳлилининг асосий таркибий қисмлари

Мутахассис сифатида ўқитувчининг дарении кузатиб, уни таҳлил >тишни мўлжаллаган шахслар қуйидагиларга эътибор беришлари мақсадга мувофиқ:

- **Ўқитувчининг дарсга қандай тайёргарлик кўрганлиги?**

Ўқитувчида дарснинг ўқув режаси ва мавзу бўйича турли 1! шланмаларнинг борлиги, турли дидактик тарқатма материал ва кўргазмали қуролларнинг тайёрлиги. Уқитувчининг дарсга тайёргарлиги билан юзаки (ёки дарснинг бир қисмида) танишиб чиқилмайди. Унинг дасрга тайёргарлигини бутун машғулот мобайнида кузатиш ва таҳлил этиш лозим.

- **Даре мақсад ва вазифаларининг қўйилиши.**

Ўқитувчи ҳар бир дарсга аниқ мақсад кўядими? Мақсадни қанчалик гўғри қяди? Вазифалар белгиланадими?

- **Ташкилий ишлар таҳлили.**

Машғулот ўтказиладиган хонанинг дарсга тайёрлиги, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кайфияти ва соғлиги, ўқув хонаси ва столининг тозапиги, бўр на намланган латтанинг борлиги, айрим сабабларга кўра дареда қатнашмаётган талаба (ёки ўқувчи)ларнинг исми ва шарифлари ёзилган нарақчанинг ўқитувчи столига қўйилишига, шунингдек ўқитувчининг дарсга ҳозирлигига ва унинг ташқи қиёфасига хам эътибор берилади.

- **Дидактик (ёки таълимий) таҳлил.**

Таҳлилнинг бу турида мавзунинг илмийлиги ва изчиллиги, оддийдан мураккабга томон йўналиши, кўргазмалилиги ва берилаётган билим, янги ахборотларнинг ҳаётийлиги, уларнинг жонли ва равон тилда очиб берилиши пазарда тутилади.

- **Услубий таҳлил.**

Бунда ўқитувчи фаолиятининг икки томони: *биринчидан,* ўрганилаётган мавзуга дастурда мўлжалланган соатда, уни қандай усуллар ёрдамида, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ёши ва шахсий-психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда етказиб бера олиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни ўйлашга, изланишга мажбур этиши ва унга шароит яратиши; *иккинчидан,* ўқитувчи

сифатидаги тажрибалари қай даражада эканлигини намойиш эта олиши назарда тутилади. Ўқитувчининг иккинчи томони таҳлил этилаётганда, унинг ижодкорлиги, услубий маҳорати кўзга ташланиши лозим. Уқитувчининг илғор педагогик ва новаторлик тажрибалари мана шу ердан бошланади.

• **Методологик таҳлил.**

Ушбу таҳлил мобайнида таълим йўналишидаги хукумат қарорлари, талаблар, давлат тили, миллий рух, маданиятнинг гўзал дурдоналари, шу соҳа бўйича буюк аллома ва олимларнинг қилган ишлари, фикрлари, республикадаги охирги ўзгаришларнинг машғулот давомида фойдаланилиши асос қилиб олиниши мумкин.

• **Психологик таҳлил.**

Бу таҳлилда, аввало, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кайфияти, уларнинг соғлиги, жамоадаги соғлом муҳит, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг хушёрлиги, фанга бўлган қизиқишлари, даре бераётган ўқитувчисига муносабати, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳозиржавоблиги, сезгир ва топқирлиги, идроки, янги ва аввалги материалларни эсда сақлашлари, образли ва мантиқий тафаккурлари, талаба (ёки ўқувчи)лар фантазияси, олдида турган масъулиятларига нисбатан талаба (ёки ўқувчи)ларнинг иродали ёки иродасизлиги, улардаги қобилият, билим, кўникма ва малакалар кўлами каби томонлар киради. Уқитувчининг фавкулодда вужудга келган вазиятдан ўз обрўсини сақлаган ҳолда чиқа олиши, ўзини бошқара олиши ҳам инобатга олинади.

• **Педагогик таҳлил.**

Таҳлилнинг бу тури анча мураккаб ва масъулиятли бўлиб, ўқитувчининг ташқи қиёфаси, талаба (ёки ўқувчи)лар билан тил топа олиш маҳорати, маданияти, одоби билан биргаликда даре жараёнида умуминсоний тарбиянинг таркибий қисмларини талаба (ёки ўқувчи)ларга бера олиши ва унинг нутқ маданияти ҳам назарда тутилади.

Машғулот мобайнида ҳозирги кунда долзарб бўлиб турган миллий тарбия (экологик, иқтисодий, ахлоқий, жинсий, меҳнат, нафосат ва миллий истиқлол ғоясини сингдириш) элементлари қандай амалга оширилди?

Бу тарбия турларидан қай бирига айнан шу дареда кўпроқ эътибор берилди?

Даре тарбиявий таъсирининг самараси қандай бўлди?

Бу масалалар педагогик таҳлилнинг асосини ташкил этади. Шуни таъкидлаш керакки, ўқитувчининг маъноли нутқини ҳеч қачон бошқа нарсага қиёслаш (ёки алмаштириш) мумкин эмаслиги маълум.

• **Уқитувчининг ҳамкорликдаги вазифаси таҳлили:**

• талаба (ёки ўқувчи)ларни фикрлашга ўргатиши;

• аниқ фикр ва материалларни ўрганиб, мулоҳаза юритиш, фикр билдиришни таъминлаши;

• талаба (ёки ўқувчи)ларни изланишга, қидириб топишга ўргатиши;

• талаба (ёки ўқувчи)ни ўзи мустақил фикрга эга бўла олиши.

• **Якуний таҳлил** (ёки хулоса). Уқитувчининг қандай мутахасис эканлиги буйича фикрлар ва турли таклифлар, йўл-йўриқлар баён этилади.

Дарсни таҳлил этиш жараёнида, аввало, машғулот олиб бораётган уипувчи гапириши, сўнгра таҳлилда иштирок этувчилар гапириши мақсадга мувофиқ.

Эслатма: ўкитувчининг дарси ва унинг фаолиятига бир даре таҳлили бўйича хулоса чицариб бўлмайди. Унинг фаолиятига танцидий фикр бериш. учун унинг турли шаклдаги бир неча дареларини кузатиш керак.

Дарсни кузатувчилар анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи гаълимнинг мақсади ва мазмунига қараб, дарсни •щҳлил қилишларига қуйидаги қўшимча материаллар ёрдам бериши мумкин.

Таълим шакллари ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар

Замонавий педагогикада **таълимнинг умумий шакллари** (жамоавий, гуруҳ бўлиб, якка тартибда) ва **ўқув-тарбиявий жараённи ташкил этиш шакллари** (даре, фан, техника тўгараклари, ўқувчилар илмий уюшмалари, саёҳатлар) фарқланади.

Таълимни ташкил этиш шакллари педагогик жараённи ташкил этищнинг тарихан мавжуд бўлган, барқарор ва мантиқан тугалланган кўриниши бўлиб, унга мунтазамлик ва яхлитлик, ўз-ўзини ривожлантириш, шахеийлик ва фаолиятли характер, иштирокчилар таркибининг доимийлиги, ўтказишнинг муайян тартиби мавжудлиги хосдир.

Дарснинг асосий **таркибий элементларига** қуйидагиларни киритиш мумкин:

биринчи элементи - ташкилий қисм;

иккинчи элемент - уйга берилган ёзма вазифаларни текшириш;

учинчи элемент - ўқувчилар билимини оғзаки текшириш (ёки сўраш);

тўртинчи элементи - янги материални тушунтириш;

бешинчи элемент - янги материални мустаҳкамлаш;

олтинчи элемент -уйга вазифа бериш;

еттинчи элемент - дарсни уюшқоқлик билан якунлаш.

Дарснинг **тузилишлари** қуйидаги уч турда бўлиши мумкин:

Анъанавий даре тузилиши: сўраш, тушунтириш, мустаҳкамлаш, уйга вазифа бериш.

Замонавий даре тузилиши: дидактик (асосий) ва мантиқий - психологик.

Замонавий даре тузилишига қўшимча: мотивланган ва услубий.

А) Дидактик тузилиши:

1. Таянч (аввалги) билимларни ва ҳаракат усулларини фаоллаштириш.
2. Янги тушунча ва ҳаракат усулларини шакллантириш.
3. Билимларни қўллаш, билиш ва кўникмаларни шакллантириш (махсус такрорлаш ва мустаҳкамлаш).

Б) Дарснинг мантиқий-психологик тузилиши:

1. Маълум билимларни тиклаш ва идрок этиш.
2. Талаба(ёки ўқувчи)лар томонидан янги билимларни англаш ва тушуниш.

3. Билим элементлари ва ҳаракат усулларини умумлаштириш.

4. Билимлар ва янги ҳаракат усулларини намунадагидек ҳамда ўзгартирилган шароит вазиятларида қўллай олиш.

В) Дарсда излаш фаолият босқичлари:

1. Муаммоли вазиятни ташкил этиш ва муаммони қўя олиш.

2. Тахминлар фаразларни илгари суриш ва уларни асослаш.

3. Фаразларни исбот этиш.

4. Муаммоларнинг тўғри ҳал этилганлигини текшириш.

5. Хулосаларни шакллантириш.

6. Билимларни нотаниш (ностандарт) вазиятларда қўллаш.

Г) Дарснинг мотивланган тузилиши:

1 .Ўқувчиларнинг диққатини ташкил этиш ва бошқариш.

2. Фаолият мазмунини шарҳлаш (изоҳлаш).

3. Мотивланган ҳолатларни фаоллаштириш.

4. Ўқувчилар билан ҳамкорликда дарснинг мақсадини белгилаш.

5. Мақсадга эришишда ютуқли вазиятларни вужудга келтириш.

б.Уқувчиларнинг ҳаракатларида ижобий ҳис-туйгулар ва ўзига ишончни қўллаб-қувватлаш.

Д) Ўқув фаолияти тузилиши:

Уқув фаолияти = талаб + мотив + ўқув ҳаракатлари + ўзини-ўзи назорат + ўзини-ўзи баҳолаш.

Е) Дарслар типологияси:

1 -тип - янги материални ўрганиш дарси.

2-тип - билимлар, кўникмаларни қўллаш ва мукаммаллаштириш.

3-тип - билимларни умумлаштириш ва тизимлаштириш.

4-тип - билимлар ва кўникмаларни тартибга солиш ва назорат қилиш.

5-тип - аралаш даре.

Муаммолилик тамойилига асосан дарслар муаммоли ва муаммоли бўлмаган дареларга бўлинади.

Дарснинг қуйидаги **кўринишлари** мавжуд: *суҳбат даре, лаборатория иши, синов, кинодарс, компьютер машғулотлари.*

Ностандарт (стандарт бўлмаган) дарслар:

1. Мусобақа ва ўйин шаклидаги дарслар: *танлов, турнир, эстафета, дуэль, ҚЗК (КВН), тадбирли ўйин, ролли ўйин, кроссворд, викторина.*

2. Ижтимоий амалиётда маълум бўлмаган иш шакллари, жанрлари ва услубларига асосланган дарслар: *тадқиқ этиш, ихтирочилик, бирламчи манбалар таҳлили, шарҳ, «Аклий ҳужум», интервью, репортаж:, тацриз.*

3. Мулоқотнинг огзаки шаклини эслатувчи дарслар: *матбуот анжумани, аукцион, бенефис, митинг, вакти чегараланган мунозара, панорама, телекўприк, билдирги, мулоцат, «жонли газета», огзаки журнал.*

4. Уқув материалини ноанъанавий ташкил этишга асосланган дарслар: *донолик дарелари, очщ тан олиш, «дублер ҳаракат бошлайди» дарси.*

5. Хаёлийлашган дарслар: *эртак даре, совга даре, XXI аср дарси.*

6. Муассаса ва ташкилотлар фаолиятига ўхшаш асосланган дарслар: *суд, тергов, трибунал, патент бюроси, илмий кенгаш, муҳаррирлар кенгаши.*

Дарсни таҳлил қилиш бўйича ёрдамчи материаллар

Анъанавий таълим	Ривожлантирувчи таълим
Бошланғич (асосий) мақсад	
Лиқ, сўзсиз бажарувчи шахсни тайёрлаш	Шахсни ривожлантириш, жаҳон стандарта талабига жавоб берадиган, ўзига, бошқа инсонга, жамиятга, давлатга, табиатга ва меҳнатга ўзининг тўғри муносабатини билдирадиган, мустақил фаолият юритадиган, ижодкор, тадбиркор шахсни тайёрлаш, мустақил ишлаш ва фикрлашга ўргатиш, ўз-ўзини тарбиялашга шароит яратиш
Кўрсатма	
)|,астур асосида ўрганиш (сдлаш)	Фан соҳасида берилаётган саволларга ўзи мустақил жавоб топа олиши, ёдлаш эмас, фан мазмунини ўзи тушуниб етиши, керакли билимни қидириб топа олиши
Таълимий (дидактик) мақсадлар	
Ьилим, кўникма ва малакаларни шакллантириш	Даре жараёнида талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрларини мустақил баён этишга ўргатиш, керакли адабиётлардан моҳирона фойдаланиш, уларни излашга ва топишга ўргатиш
Услублар	

Ахборот-репродуктив, репродуктив-муаммоли

Муаммоли, қисман изланишли ахборот-репродуктив, фаол

Даре вақтида талаба (ёки ўқувчи)лар фаолиятини ташкил этиш шакллари

Фронтал (бир неча талаба (ёки ўқувчи)дан), якка ҳолда

Якка ҳолда, жуфт бўлиб, гуруҳ бўлиб ва фронтал

Ноанъанавий дарслар

«Инновацион технологиялар» ўқув хонасининг кўринишлари

Таълим муассасаларида инновацион технологиялардан, интерфаол услублардан, шунингдек, ахборот технологияларидан фойдаланиб, ноанъанавий дарслар ташкил этишда ёки «Педагогик технологиялар» курси таълимида, гуруҳни ўқитиш учун мўлжалланган ўқув хона (аудитория ёки синф)лари жихозларини, айниқса, хонадаги столларни, магнитли доскасини ва стулларни жойлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун, хонадаги жихозларнинг жойлашган тартиблари, ўтказилаётган машғулотларнинг шакли (яккама-якка, кичик гуруҳларга ажратган, гуруҳийлиги)га, характери ва фойдаланилаётган ўқитиш технологияси (ёки услуби)га мое равишда ўзгартирилиш имкониятлари бўлмоги керак. Ана шундай машғулотларни ташкил этаётган таълим муассасалари ўқитувчиларига ёрдам сифатида қўлланманинг 4-иловасида хоналарнинг 17 та кўринишлардаги жиҳозлаш намуналари келтирилди. Уларнинг 13 тасининг номи, қўлланилиши, ишни ташкил этиш шакли, жиҳозлари ва қўшимча жихозлари 5-иловада кўрсатилди. Қолган 4 та хона шакллари машгулотнинг характерига қараб, ўқитувчи томонидан мустақил равишда танлаб фойдаланишига қолдирилди.

Шунингдек, қўлланманинг 1-иловасида баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари, 2-иловасида «Таълимда инновация ва ўқув жараёнида педагогик технологиялар», ва 3-иловасида «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзулари бўйича тақдимотлар материаллари келтирилган.

»

Иловалар

1-илова. Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари.

2-илова. «Таълимда инновация ва ўқув жараёнида педагогик технологиялар» мавзусидаги тақдимот.

3-илова. «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги Тақдимот.

4-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналари кўринишининг намуналари.

5-илова. «Инновацион технологиялари» ўқув хоналарининг тавсифлари.

1-илова

Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари

«Интервью» - талаба (ёки ўқувчи)ни саволни тўғри тузиш, савол бера олиш, саволга тўғри жавоб бериш, бошқаларни тинглай олиш маданиятига ўргатишга қаратилган.

«Иерархия» - оддийдан мураккабга, мураккабдан оддийга ўтиш усулларини қўллаш орқали талаба (ёки ўқувчи)ларни мантиқий, танқидий ва ижодий фикрлашга ўргатишга қаратилган.

«Талаба» - талаба (ёки ўқувчи)лар билан яккама-якка ҳолда ишлаш ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасидаги тўсиқни йўқ қилиш, ҳамкорликда ишлаш йўлларини ўргатишга қаратилган.

«Ўқитувчи шахси» - ўқитувчининг инновацион фаолиятини очиб берувчи «Ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар» мавзусидаги мустақил фикрлашга қаратилган.

«Мулоқот» - талаба (ёки ўқувчи)ларни даре жараёнида диққатини ўзига жалб этиш, ҳамкорликда фаолият кўрсатиш, уни ташкил этишни ўргатишга қаратилган.

«Бошқарув» - ўқитувчиларни аудиторияни бошқаришдаги усуллари ҳамда талаба (ёки ўқувчи)ларни иш жараёнида бошқариш усуллари билан таништириш ва шунга ўргатишга қаратилган.

«Танишув» - талаба (ёки ўқувчи)ларни бир-бири билан таништириш, дўстона муносабат ва ижодий муҳит юзага келтириш, уларнинг ижодий имкониятлари ва шахеий сифатларини очиш, жамоада ишлаш учун қулай шароит вужудга келтириш ҳамда талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида психологик тўсиқларни енгишга йўналтирилган.

«Мураббий ва жамоа» - мураббий ва жамоа билан ишлаш муаммолари моҳиятини аниқлаш малакасини шакллантириш, унинг ечимини излаш ва топишга йўналтирилган.

КБИ ***(кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш)*** - фаол ҳаётий ҳолатни, сардорлик сифатларини, жамоада ишлаш кўникмаларини ҳамда ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда далиллаш, ишонтириш, асослаш, мунозара олиб бориш маҳоратини, муросага келиш ва излаш қобилиятларини шакллантиришга йўналтирилган.

ИМАК ***(ишонтириш мактаби)*** - ишонтириш (муроса йўлларини топиш, уни асослаб бериш), ташкилотчилик қобилиятини, ноанъанавий вазиятларда ўзини ва жамоани бошқара олиш ҳамда мумкин бўлган муаммоли вазиятларни олдиндан кўра билиш, уларни ҳал қилиш йўлларини излаб топиш маҳоратини шакллантиришга йўналтирилган.

«Учлик» ***(САН-самарали, ахлоқий, назокатли)*** - безак ишлари, ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, ижодий тасаввурни ривожлантириш, ташкилотчилик қобилиятларини, турли бадиий эскизларни тайёрлаш кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган.

«Сценарий» ***(«Саҳна»)*** - ижодий фикрлашни ривожлантириш, Пдбирнинг режа-сценарийсини тузиш кўникмаси ҳамда саҳна ва актёрлик к ослари, маданият, режиссура, тадбирни ташкил этиш, нотиқлик м»\оратини шакллантиришга йўналтирилган.

«АЖИЛ» ***{амалиётда жамоавий ижодий ишлар)*** - жамоавий ИЖОДИЙ ишни ташкил қилиш, тайёрлаш ва ўтказиш услубларини ўрганиш ШМДа ижодий фаолиятни шакллантиришга йўналтирилган.

«Баҳслашув» - талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида, баҳс, мунозаралар у I казиш ва баҳслашув клубларини ташкил этиш ҳамда уларни баъзи янглиш фнкрлар, атрофда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга қарши курашиш, НОўрин фикрларга ўз вактида қаршилик кўрсатиш ёки билдирилган фикрни (угри, нотўғри эканлигини аниқлаб олиш, ўз фикрини бошқаларга ўтказа пиши, таъсир эта олишга ўргатиш ва баҳслашиш маданиятини шакллантиришга йўналтирилган.

«Танқид қилишни ўрганинг» - танқид кўринишларининг таснифи, уларни ишлатиш йўллари билан таништириш, танқидни тўғри қабул қилиш кўникмаси ва танқид қилиш маданиятини шакллантиришга йўналтирилган.

«Келишув ва зиддият» - мантиқий ва танқидий фикрлаш, муросага кслиш маҳоратини шакллантириш ҳамда асосли баҳслашиш қоидалари билан таништириш, зиддиятларни ечишда ҳар кимнинг ўз услубларини топа олишларига кўмаклашишга йўналтирилган.

Иерархия техникаси - мураббийларнинг шахсий ва касбий фазилатлари ҳамда мураббий фаолияти учун зарур бўлган фазилатларни амиқлаш ва уларни тарбиялашга йўналтирилган.

«Лойиҳа» - талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил фикрлаш, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслаш, уларни ёзма баён этиш, фикрларни умумлаштиришга ўргатишга йўналтирилган.

2-илова

«ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИЯ ВА ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАВЗУСИДАГИ ТАҚДИМОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

Ушбу иловада ҳозирги кунда республикамизда таълим тизимидаги инновацион ёндашувларда ҳамда «Педагогик технологиялар» курсида қўлланиладган тақдимот материалларини келтирамиз. Тақдимот материаллари 36 та кадрдан иборат бўлиб, унда педагогик жараённинг самарали ва натижали ўтишини таъминлайдиган интерфаол услублар келтирилган.

Жумладан, ақлий ҳужум, кластер, зигзаг, баҳс-мунозара, муз ёрар, ИМЕН (АРИЗ), юмалоқланган қор, 6х6х6, кунгабоқар, жадваллар, аквариум, олмос, тақдимот, кейс-стади, мисоллар асосида таълим бериш, ҳақиқий вазиятларни ўйин қилиб кўрсатиш, Сўқрот суҳбати, герменевтик суҳбат каби услублар, гуруҳ бўлиб ишлаш, гуруҳларни ташкил этиш ва гуруҳ бўлиб ишлаш моделлари келтирилган.

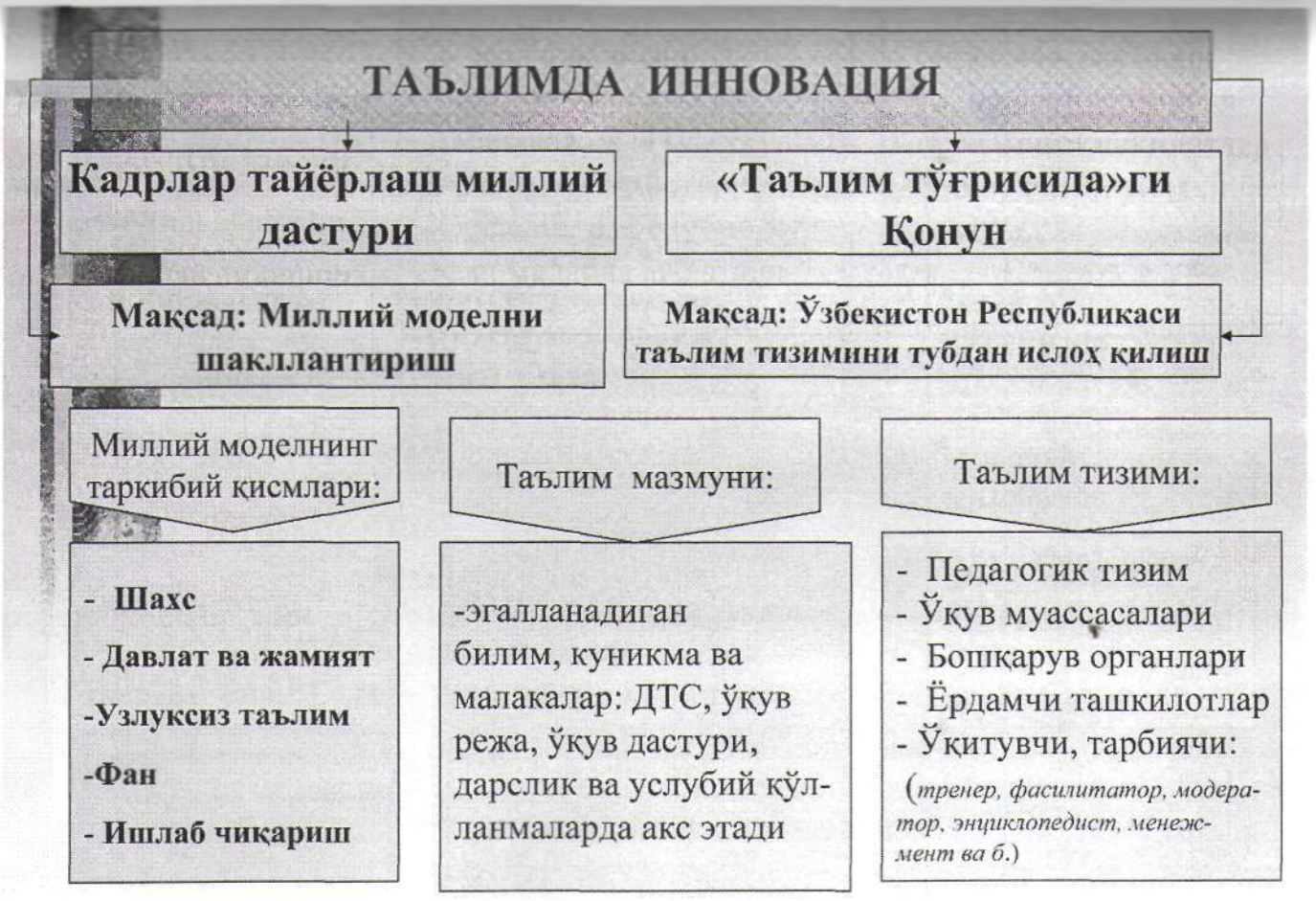

Ўқув жарёнининг мазмуний қисми қуйидагича амалга оширилади:

Стандарт дарс

Ностандарт дарс

Технологик дарс

Виртуал дарс

Ўқув-семинари

Аудитория (синф) ва аудитория (синф)дан ташқари дарс

- **Анъанавий таълим**
- **Ноанъанавий таълим**
- **Ривожлантирувчи таълим**
- **Муаммоли таълим**
- **Дастурлаштирилган таълим**
- **Эвристик таълим**
- **Турли даражали**
- **Модул тизимли**
- **Интерфаол таълим**
- **Масофали таълим**
- **Андрагогика**
- **Информал таълим**
- **Расмий таълим**
- **Норасмий таълим**

Репродуктив услуб

Фаол методлар

Интерфаол услублар

Мустақил ва ижодий иш услублари

Ўз устида ишлаш

Ўқув жараёнининг самараси ва натижаси

Ўқув фаолияти

Ўқув фаолияти қуйидагиларга боғлиқ:

- **лойиҳалаштириш**

-яхлит ҳолатда ташкил этиш

-кафолатли натижага эришиш

Педагогик фаолият

Ўқитувчининг педагогик фаолияти

- **Лойиҳалаштириш**
- **Прогностик**
- **Ташкилотчилик**
- **Конструктивлик**
- **Коммуникативлик**
- **Рефлексивлик**

Ўқув ва ўқитувчи фаолиятининг самара натижаси қуйидагича ўлчанади:

-педагогик квалиметрия

-аттестация

-аккредитация

Педагогик жараёнининг самарали ва натижали бўлишини таъминлайдиган интерфаол услублар

«**Интерфаол**»- инглизча сўз бўлиб, «**interact**» : «**inter**» - «ўзаро» ва «**act**» - «ҳаракат қилмоқ», уларни умумлаштирганда эса, «**Интерфаол**» - «**ўзаро ҳаракат қилмоқ**» маъносини англатади.

Ineraction - ҳамкорликни (бошқалар билан) билдиради.

Ўзаро ҳаракат турлари: ўқитувчи – талаба (ёки ўқувчи); талаба (ёки ўқувчи) – талаба (ёки ўқувчи); ўқитувчи – талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи)лар– талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи) – талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи) лар – ўқитувчи.

ЎҚИТИШНИНГ ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАРИ

1. КОГНИТИВ (cognito – лотинча сўз бўлиб, «билим», «билиш» маъносини англатади) – энг аввало, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тафаккурини шакллантиришга йўналтирилган, у ёки бу шаклда жамоа муҳока-масини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган услубдир.
2. ЭКСПЕРИМЕНТАЛ талаба (ёки ўқувчи)ларнинг «жонли», шахсий тажриба орттиришларига йўналтирилган.
3. РОЛЛИ ЎЙИНЛАР, МОДЕЛЛАШТИРИШ ҳаётий вазиятларни моделлаштириш ҳамда маълум ролларни ижро этиш орқали уларни синаб кўришга йўналтирилган (*услуб жамоа тафаккури, муҳокама билан боғлиқ, аммо муҳокама ролли уйин таҳлили асосида олиб борилади*).
4. ФАСИЛИТАЦИЯ (инглизча fasilitate - осонлаштириш) – гуруҳ ишини ташкил этиш, кўпинча аниқ, ҳақиқий, амалий топшириқлар билан боғлиқ, аниқ қарор қабул қилиш бўйича муҳокама, фаолиятнинг ҳақиқий режасини ишлаб чиқиш, ҳақиқий, можароли манфаатларни мувофиқлаштиришга мўлжалланган.

ҚАБУЛ ҚИЛИШ ВОСИТАЛАРИ (КАНАЛЛАРИ)

- қабул қилишнинг энг муҳим фильтрларидан бири - кўриш, эшитиш, ҳис-туйғудир.

ВИЗУАЛ - кўриш орқали қабул қилинадиган ахборот (образлар, расм, фильм).

АУДИЛ - эшитиш орқали қабул қилинадиган ахборот (нутқ, шамолнинг ҳуштаги, томчилаётган сув, оҳанг, тембр, овоз баландлиги).

КИНЕСТЕТИК (грекча «кинес» - «ҳаракат») - ҳис қилиш орқали қабул қилинадиган ахборот (ҳид, таъм).

АҚЛИЙ ҲУЖУМ

Бевосита жамоа бўлиб «фикрлар ҳужуми»ни олиб бориш. Бу услубдан мақсад-мумкин қадар катта миқдордаги ғояларни йиғиш, талаба (ёки ўқувчи)ларни айни бир хил фикрлашдан ҳоли қилиш, ижодий вазифаларни ечиш жараёнида дастлаб пайдо бўлган фикрларни енгишдир.

БРЕЙНСТОРМИНГ

Бу атама инглизча сўз бўлиб, икки тушунчадан иборат: **brain**-мия, **storming**- ҳужум, бўрон, қаттиқ ҳаяжон. Услубнинг «Мияни ҳаяжонга солиш» деб юритилиши, унинг асл моҳиятини очиб беради, лекин баъзида уни «Жамоавий ижодий фикрлаш» деб ҳам тушунса бўлади. Рус тилида услуб «Мозговая атака», ўзбек тилида эса «Ақлий ҳужум» ёки «Фикрлар ҳужуми» дейилиши, унинг асл моҳиятини сақлашга ёрдам беради.

Бу услуб 15 кишидан ортиқ бўлмаган гуруҳларда ўтказилади. Асосий тамойил: эркин мулоқот-мунозара жараёнида берилган мавзу асосида янги новаторлик ғоя, фикрлар тўпланади. Айтилган ғоя, фикрларнинг сифатига эмас, уларнинг қанчалик кўплигига эътибор қаратилади.

Айтилган ғоя, фикрлар муҳокама ҳам, танқид ҳам қилинмайди. Мунозара эркин ва ўзаро самимий муносабат ҳолатида ўтказилади. Тўпланган ғоя, фикрлар асосида мавзу бўйича умумий фикр шакллантирилади. Айтилган ғоя, фикрларнинг сифати ва улар асосида тузилган умумий ғоя, фикрларнинг қай даражада муҳимлиги, муаммо ёки мавзу билан яхши таниш бўлган мутахассис-экспертлар томонидан баҳоланади.

Ушбу жараёнда ўқитувчининг асосий вазифаси – имкон борича ҳар бир айтилган ғоя, фикрни тўплаб боришдан иборат.

БРЕЙНРАЙТИНГ

Ушбу услубнинг қўлланиши брейнстормнинг услубига ўхшаш бўлиб, фақат унда барча ғоя, фикрлар ёзма баён этилади. Бу эса, ўз ғоя ва фикрларини оғзаки баён этишга уяладиган ёки қийналадиган баъзи тингловчилар учун қулайлик яратади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзилган фикрлар, ғояларнинг имловий ва услубий хатоларига эътибор қаратилмайди ҳамда ёзилган фикрлар ораларида кейинчалик ҳаёлга келган фикрларни ёзиш учун бўш жойлар ҳам қолдирилади.

Талаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикрларини эркин, танқид килмасдан ифода этишга чақириладилар. Ғоялар таҳлили кейинроқ ўтказилади. Бу усулдан фойдаланганда, муаммони ечиш вариантлари имкон қадар ортади.

Бу услуб 15 кишидан ортиқ бўлмаган гуруҳларда ўтказилади. Асосий тамойил: эркин мулоқот-мунозара жараёнида берилган мавзу асосида янги новаторлик ғоя, фикрлар тўпланади. Айтилган ғоя, фикрларнинг сифатига эмас, уларнинг қанчалик кўплигига эътибор қаратилади.

Айтилган ғоя, фикрлар муҳокама ҳам, танқид ҳам қилинмайди. Мунозара эркин ва ўзаро самимий муносабат ҳолатида ўтказилади. Тўпланган ғоя, фикрлар асосида мавзу бўйича умумий фикр шакллантирилади. Айтилган ғоя, фикрларнинг сифати ва улар асосида тузилган умумий ғоя, фикрларнинг қай даражада муҳимлиги, муаммо ёки мавзу билан яхши таниш бўлган мутахассис-экспертлар томонидан баҳоланади.

Ушбу жараёнда ўқитувчининг асосий вазифаси – имкон борича ҳар бир айтилган ғоя, фикрни тўплаб боришдан иборат.

БРЕЙНРАЙТИНГ

Ушбу услубнинг қўлланиши брейнстормнинг услубига ўхшаш бўлиб, фақат унда барча ғоя, фикрлар ёзма баён этилади. Бу эса, ўз ғоя ва фикрларини оғзаки баён этишга уяладиган ёки қийналадиган баъзи тингловчилар учун қулайлик яратади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзилган фикрлар, ғояларнинг имловий ва услубий хатоларига эътибор қаратилмайди ҳамда ёзилган фикрлар ораларида кейинчалик ҳаёлга келган фикрларни ёзиш учун бўш жойлар ҳам қолдирилади.

Талаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикрларини эркин, танқид килмасдан ифода этишга чақириладилар. Ғоялар таҳлили кейинроқ ўтказилади. Бу усулдан фойдаланганда, муаммони ечиш вариантлари имкон қадар ортади.

«ТАРМОҚЛАР» (КЛАСТЕР) услуби

ФИКРЛАРНИНГ ТАРМОҚЛАНИШИ – педагогик стратегия бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)ларнинг бирон-бир мавзуни чуқур ўрганишларига ёрдам бериб, уларни мавзуга тааллуқли тушунча ёки аниқ фикрларни эркин ва очиқ узвий боғлаган кетма-кетликда тармоқлашни ўргатади.

Фикрларни тармоқлаш қуйидагича ташкил этилади:

1. Ҳаёлга келган ҳар қандай фикр бир сўз билан ифода этилиб кетма-кет ёзилади.

2. Фикрлар тугагунча, ёзишда давом этилади ва фикрлар тугаса, у ҳолда янги фикр келгунга қадар бирон расм чизиб турилади.

3. Дарсда имкон борича фикрларнинг ва ўзаро боғлиқлик кетма-кетлигигини кўпайтиришга ҳаракат қилиниши лозим.

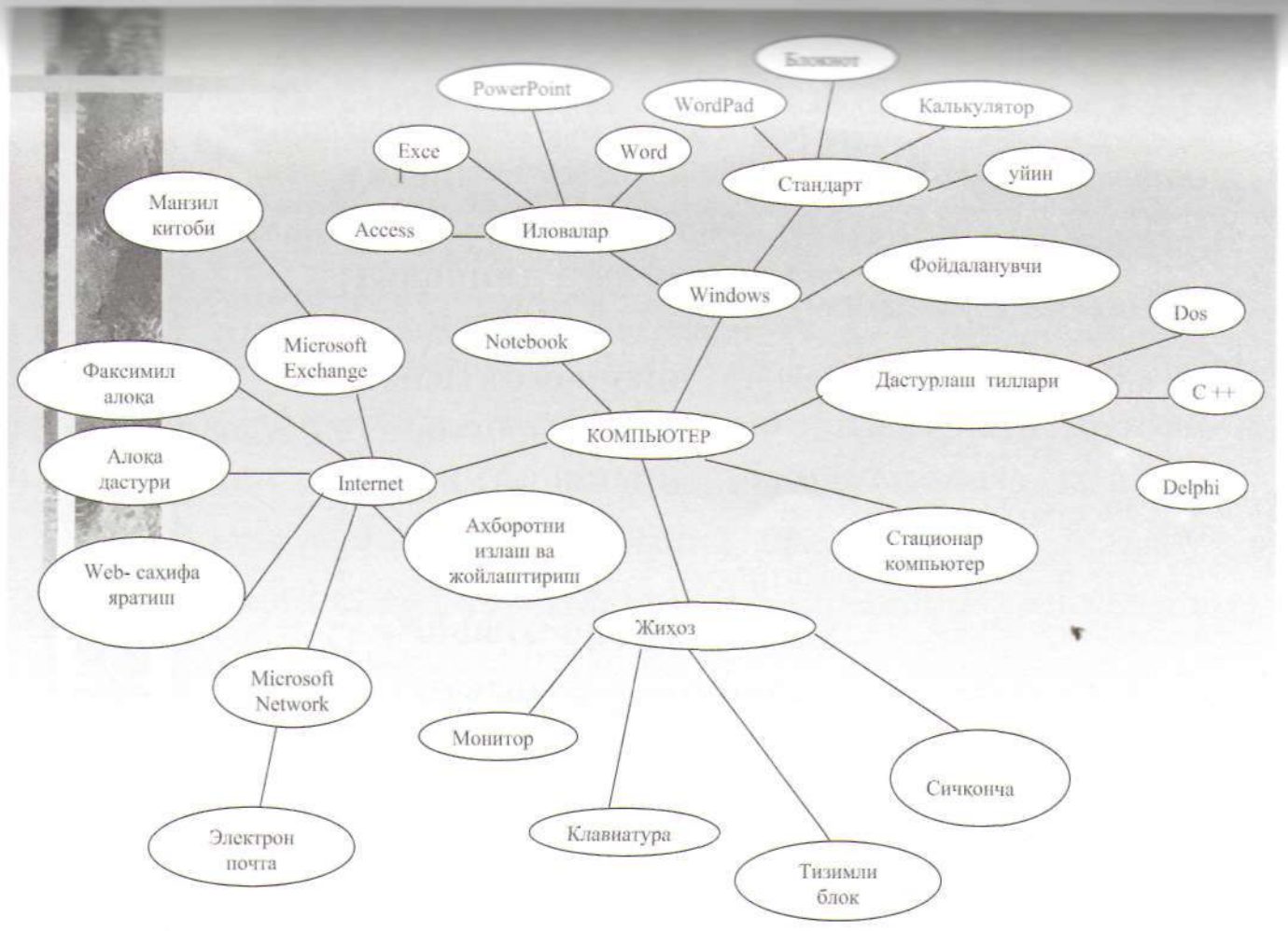

SWOT - ТАҲЛИЛ

S - strength - КУЧ

W - wearness - ОЖИЗЛИК

O - opportunity - ИМКОНИЯТ

T - threat - ТАҲДИД

Кучли томонлари – *ҳал этилаётган вазифанинг афзалликлари;*

Кучсиз томонлари - *мақсадга эришишда ички муҳит омилларининг таъсири;*

Имконият - *белгиланган вазифаларни ҳал этишдаги энг маъқул ҳолат;*

Тахдид – *фаолиятни амалга оширишга тусқинлик қилувчи ташқи муҳит омиллари.*

БАҲС – МУНОЗАРА (*discussion method*) – усулида гуруҳ аъзолари бирор муаммони ечиш (ёки билимларини ошириш, ёки мавзуни тушуниш) мақсадида ўз ғояларини оғзаки таклиф этадилар. Усулдан самарали фойдаланиш учун иштирокчилар муҳокама предметига оид етарли билим ва тажрибага эга бўлишлари лозим. Бу усул катталар таълимида кўпроқ самара беради.

" Музёрар" ўйини

(*Қиздирувчи, фаолиятга жалб қилувчи машқ*) - талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзаро танишиши ва ишчи муҳит яратиш мақсадида қўлланиладиган машқ.

Машқнинг вазифаси - талаба (ёки ўқувчи) ларни мулоқотга чорлаш («музни ёриш»).

Бу ўйин - ўқув хонасидаги руҳий таранглиқни енгиш, гуруҳнинг шаклланиш жараёнини тезлатиш, мулоқот ва ахборот алмашинувини йўлга қўйиш, шунингдек, самимийлик ва ҳамкорлик муҳитини яратишга ёрдам беришдир.

«Музёрар» барча иштирокчиларни жараёнга муваффақиятли жалб қилади ва тренингнинг умумий йўналишига ижобий таъсир кўрсатади.

ИМЕНА (АРИЗ) - ИМЕН (ТРИЗ) услуби

- ИМЕН (ТРИЗ) – ихтиро масалаларни ечиш назарияси;
- ИМЕА (АРИЗ) – ихтиро масалаларни ечиш алгоритми;
- ИШРН (ТРТЛ) – ижодий шахсни ривожлантириш назарияси;
- ИТР (РТВ) - ижодий тасаввурни ривожлантириш.

Илмий ижодкорлик технологиясини яратиш устида 1946 йилдан эътиборан иш бошланган. Бу янги технология ТРИЗ (*теория решения изобретательских задач*) деб номланган. ТРИЗ ҳақидаги биринчи маълумот матбуотда 1956 йилда пайдо бўлган.

1926 й. Тошкент ш. туғилган Генрих Саулович Альтшуллер 1958 йили ТРИЗни ўргатиш бўйича биринчи ўқув семинарини ўтказган ва ушбу ўқув семинарида Г.Альтшуллер томонидан илк бор ИОН (ИКР - идеальный конечный результат) тушунчасига таъриф берилган.

ИМЕН – ишлаб чиқаришни, янги техник фикрларни аниқ фанга айлантиради, ихтироли масалаларни ечишга ёрдам беради. **ИМЕН** – таълимда эскиликлардан воз кечишдир. **ИМЕН** элементлари фақат техник соҳаларда эмас, балки таълим-тарбия, шунингдек, бошқа соҳаларида ҳам ишлатилиши мумкин.

Ҳаётдаги ва табиатдаги ҳар бир предмет, ҳар бир модда, ҳодиса, воқеа, объектда иккиламчилик сири, қарама-қаршилик мавжудлиги талаба (ёки ўқувчи) ларни ҳар бир нарсанинг нимасидир яхши-ю, нимасидир ёмон, бир томондан фойдали, иккинчи томондан зарарли, бир жиҳатдан ҳалал берса, иккинчи жиҳатдан зарур эканлигига қизиқиш уйғотади ва уни топишга ундайди. Бу билан ўзлаштирилиши қийин бўлган айрим материалларни **ИМЕН** элементлари орқали осонлик билан ўзлаштира олиш имкониятига эга бўладилар.

«ЗИГЗАГ» усули

«Зигзаг» усули 1980-1990 йиллардан бошлаб пайдо бўлган. Бу усулнинг бошқа усуллардан фарқи шундаки, иштирокчилар майда гуруҳларга ажратиладилар ва талаба(ёки ўқувчи)лар рақамланадилар, спикер(бошлиқ) сайланади. Сўнгра бир хил рақамлар бир-бирини «топадилар». Топшириқ берилади ва у ўзлаштирилгач, тарқалишадилар. Ҳар бир аъзо ўзи ўзлаштирган материални эски шерикларига айтиб беради. Савол-жавобда эса гуруҳ баҳоланади. Ҳар бир рақамланганлар янги ва ҳар хил топшириқлар олганини ҳисобга олсак, ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ўз гуруҳи манфаати учун ҳам берилган топшириқни *билиши* керак ва билишга *мажбур!* Чунки, у ўз гуруҳига қайтганда, ўрганган мавзу бўйича савол-жавобда гуруҳи номидан қатнашиши керак. 4 та гуруҳ бўлса, 1,2,3,4 ва 3 та гуруҳ бўлса, 1,2,3 каби ва ҳоказо рақамланадилар.

ЮМАЛОҚЛАНГАН ҚОР

Бу услуб ҳар қандай тушунчага мумкин қадар аниқроқ таъриф топишга имкон беради, талаба (ёки ўқувчи)ларга гуруҳларда ишлашни, бошқалар фикрига қулоқ солишни ва умумий нуқтаи назарни ишлаб чиқишни ўргатади.

Бу услуб босқичма - босқич ҳамда ҳар бир босқичга аниқ вақт белгиланиши билан ўтказилади.

1- босқич. Ҳар бир қатнашчи 2 дақиқа мустақил ишлайди.

2- босқич. Жуфтликларда ишлаш - учликларда ишлаш - 5 дақиқа.

3- босқич. Тўртликларда ишлаш - олтиликларда ишлаш - 5 дақиқа.

4- босқич. Саккизликларда ишлаш 5 - дақиқа .

5- босқич. 5 - дақиқа муҳокама.

Гуруҳлардаги иш тугашига кўра ҳар бир гуруҳ вакиллари навбати билан ўз плакатларини хона тахтасига илиб қўядилар ва уни ўқийдилар. Агар саволлар бўлса, гуруҳ жавоб беради.

Ўқитувчи барча гуруҳлар иштирокидаги умумийликни топишга ёрдам беради.

6 x 6 x 6

6x6x6 услубида ўқитувчи гуруҳ **36** та қатнашчисини қисқа вақт мобайнида биронта масалани муҳокама қилишга ўргатиш ва улар кўпчилигининг фикрларини билиб олиш имкониятига эга бўлади.

6 та гуруҳ (ҳар бирида 6 кишидан) иштирокчилари ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммони **6** дақиқа мобайнида муҳокама қиладилар. Шундан кейин ўқитувчи **6** та янги гуруҳни шундай тузадики, унда олдинги мунозара гуруҳида қатнашганлардан биронтаси албатта бўлади. Янги гуруҳ қатнашчилари ўз гуруҳларининг иш натижаларини муҳокама қиладилар.

6x6x6 - гуруҳнинг барча аъзоларини фаоллаштирувчи услубдир. Қатнашчилардан ҳар бири қисқа вақт мобайнида ҳам мунозара қатнашчиси, ҳам сўзловчиси ролида бўлади.

Гуруҳлар битта муаммони ёки бир муаммонинг турли жиҳатларини муҳокама қилишлари мумкин. **6x6x6** услуби ўқитувчи ва гуруҳларнинг фаол иштирокини талаб қилади.

ЖАДВАЛЛАР

Ҳар бир иштирокчига фломастер ва қоғоз варағи берилади ва уни тўрт қисмга ажратиб, ҳар бирига қуйидаги ахборотни ёзишни илтимос қилинади:

- чап юқори бурчакда ўзини битта сўз билан ифодаласин;
- ўнг юқори бурчакда ўзи фахрланадиган нарсасини ёзсин;
- чап пастки бурчакда ўзи тўғрисидаги бирорта сирни ошкор қилсин (жиддий сир бўлиши шарт эмас, лекин атрофдагилардан ҳеч ким билмайдиган сир бўлиши керак);
- ўнг пастки бурчакда ўзи яхши кўрадиган машғулоти (хоббиси) ни ёзсин.

Ўқитувчи ҳам ўз жадвалини талаба (ёки ўқувчи)лар билан бир вақтда тўлдиради.

ДИҚҚАТ! Жадвални айрим катаклари мазмуни ўқув предмети ёки мавзусига кўра ўзгартирилиши мумкин.

Ҳамма иштирокчилар ўзлари тайёрлаган жадвалларини ўртага олиб чиқиб намойиш этадилар ва деворга илиб қўядилар.

КУНГАБОҚАР

Талаба (ёки ўқувчи)лар **4-5** кишидан иборат гуруҳларга бўлинади. Ўқитувчи ўқув предмети мавзусидан келиб чиқиб, ўртага битта муаммони ёки асосий муаммодан келиб чиқиб, ҳар бир гуруҳга биттадан муаммо ташлайди. Ҳар бир гуруҳ кўнгабоқар ясаб, унинг марказига доира жойлаштириб, барглар ёпиштиради.

Мавзуга қараб, доирага ёки умумий битта муаммо ёки ҳар бир гуруҳнинг муаммолари ёзилиб доскага ёпиштирилади (етарли миқдорда қоғоз барглар олдиндан тайёрлаб қўйилиши керак).

Ажратилган вақт ичида гуруҳлар биргаликда фикрлашиб, умумий ёки бир-бирларининг муаммолари бўйича фикр алмашмоқчи бўлсалар, фикрларини баргга ёзиб, уни ўша гуруҳ муаммоси ёзилган гулга жойлаштириб қўядилар ва ҳар бир гуруҳнинг «муаммоли гули» вақт ўтиши билан ўсиб бораверади.

Ўқитувчи барча гуруҳлар қатнашчиларига муаммонинг энг қулай ечиш йўлларини топишга доим ёрдам бериб боради.

Бу услубдан ўтилган мавзуни тушунтириш, уни мустаҳкамлаш ва такрорлаш ҳамда талаба (ёки ўқувчи)лар эгаллаган билимларни аниқлашда фойдаланиш мумкин. Услуб, талаба (ёки ўқувчи)ларга муаммоларни ечиш, умумлаштириш, мустақил фикрлаш ва фикрларини эркин баён қилишга ўргатади.

ОЛМОС

Ҳар бир жуфтликка 9 та жумла (ҳикоя) бўлган конверт берилади ва уларни олмос шаклида жойлаштириш топширилади. Масалан:

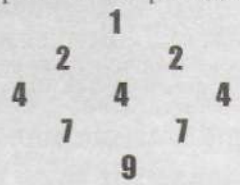

Энг муҳим, маъноли ва қизиқарли жумла олмоснинг учига жойлаштирилади. Кейинги 2 таси бир хил иккинчи ўринга йилади. Ўртадаги 3 таси тўртинчи, кейинги 3 таси эса, еттинчи даража ҳисобланади. Олмоснинг пастига қўйилган жумла, гуруҳ томонидан энг муҳим, маъноли ва қизиқарли бўлмаган жумла деб ҳисобланади. Жуфтликлар ўз машқларини тамомлаганларидан сўнг, улар 6 та бўлиб гуруҳга бўлинадилар. Гуруҳдаги ҳар бир жуфтлик қандай танлангангини бошқа иккита гуруҳга тушунтириб беради. Шундан сўнг, умумий 6 та талаба (ёки ўқувчи), келишув асосида бир фикрга келишади. Фикрларини навбатдаги гуруҳга айтиб, шу тариқа суҳбат давом этади. Машғулот охирида жуфтликлар бир-бирларига баҳо берадилар ва ўқитувчи фикрларни умумлаштиради.

Жумлалар ўрнига 9 та турли расмлар ишлатилиши мумкин. Бундай ҳолда, мезонлар ҳам «ўзига хос», «чиройли», «кулгили», «ажойиби» ёки «ўзгача» ликлари билан баҳоланади. Жойлаштириш пирамида шаклида (олтита жумла, расм ва ш.к.) бўлиши ҳам мумкин.

Талаба (ёки ўқувчи)лар жумла (ёки расм)ларни катта форматли қоғозга «Зина» ёки «Нарвон» шаклидаги чизма кўринишида ҳам жойлаштиришлари мумкин.

АКВАРИУМ

Ўқув хонасида стуллардан иборат икки доира ташкил этилиб, бирида стуллар ташқарига, иккинчисида ичкарисига қараб жойлаштирилади. Талаба (ёки ўқувчи)лар тенг икки гуруҳга бўлинадилар: бири ички стуллар айланасига, бошқаси эса, ташқи стуллар айланасига ўтирадилар. Бунда ҳар ким ўз шеригига қараб ўтиради. Талаба (ёки ўқувчи)ларга муҳокама қилиш учун савол берилади.

Яхшилаб ўйлаб олганларидан сўнг талаба (ёки ўқувчи)ларга шериклари билан саволни муҳокама қилиш учун бир ёки икки дақиқа вақт берилади.

Маълум сигналдан сўнг ташқи айланадагилар бир ўрин чапга сурилишади ва айни саволни янги шериклари билан муҳокама қилишади. Ташқи айланадаги талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларининг энг биринчи шериклари сурилиб келгунга қадар ёки етарлича янги шериклари бўлгунгача фаолият давом эттирилади.

Шу услубни ташқи доирадагилар танқидчи сифатида ички доирадагилар ҳимоячи сифатида «доиравий ролли ўйин» шаклидаги машғулотларда ҳам қўллаш мумкин.

ТАҚДИМОТ

Тақдимот – ахборот, назария ёки тамойилларни талаба (ёки ўқувчи)ларга етказиш мақсадида эксперт томонидан ўтказиладиган тадбир. У турли (маъруза, савол бериш, мунозара юритиш) шаклларда ўтказилиши мумкин. Тақдимотнинг мазмуни услуб сифатида ўқитувчига кўпроқ боғлиқ бўлади.

Уни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)ларни мавзу билан таништириш – сўзлаб бермоқчи бўлаётган нарсалар тўғрисида баён этиш.

2. Аудиториядаги бор имкониятдан фойдаланиб, мавзу билан таништириш (кўргазмали).

3. Бажарилган ишга якун ясаш.

4. Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг саволларига жавоб бериш.

МИСОЛЛАР АСОСИДА ТАЪЛИМ БЕРИШ

Мисоллар асосида таълим бериш – таҳлил қилиш ва муҳокама қилиш учун фойдаланиладиган (гипотетик, тахминий) ва-зиятнинг ёзма равишдаги таърифидир.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)ларни мисол билан таништириш.
2. Мисол билан танишишлари учун талаба(ёки ўқувчи)ларга вақт ажратиш
3. Мунозара юритиш (ёки муаммо ҳал этиш) учун саволлар тақдим этиш.
4. Муаммони ҳал этиш учун талаба (ёки ўқувчи)ларга вақт бериш.
5. Муаммони ҳал қилиш (ёки ўз жавобларининг тақдимотини ўтказишлари) учун талаба (ёки ўқувчи)ларга имкон бериш.
6. Барча тахминий ечимларни, жавобларни муҳокама қилиш.
7. Талаба (ёки ўқувчи)лардан мисол билан ишлаш жараёнида нималарни ўрганганликларини айтиб беришларини сўраш.
8. Машғулот ҳақида фикр билдириш.

«КЕЙС - СТАДИ» услуби

«Кейс-стади» инглизча сўз бўлиб, (**case** –аниқ вазият, ҳодиса, **stadi** - ўқитиш). Бу услуб аниқ вазият, ҳодисага асосланган ўқитиш услуби ҳисобланади.

«Кейс - стади» услуби бўйича ишлаш:

1. ***Якка тартибда ишлаш*** (умумий вақтнинг 30% и):
- вазият билан танишиш (матн бўйича ёки сўзлаб бериш орқали);
- муаммоларни аниқлаш;
- ахборотни умумлаштириш;
- ахборот таҳлили.

2. ***Гуруҳда ишлаш*** (умумий вақтнинг 50% и):
- муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги бўйича кетма-кетлигини (иерархиясини) аниқлаш;
- муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш;
- ҳар бир ечимнинг афзал ва заиф жиҳатларини белгилаш;
- муқобил ечимларни баҳолаш.

3. ***Якка тартибда ва гуруҳда ишлаш*** (умумий вақтнинг 20% и):
- муқобил вариантларни қўллаш имкониятларини асослаш;
- ҳисобот ҳамда натижалар тақдимотини тайёрлаш.

ҲАҚИҚИЙ ВАЗИЯТЛАРНИ ЎЙИН ҚИЛИБ КЎРИШ (СЮЖЕТЛИ ЎЙИН)

Ҳақиқий вазиятларни ўйин қилиб кўриш – ҳақиқий вазиятларни ўйин шаклида кўрсатишдан иборатдир.

Ўтказиш тартиби:

1. Талаба(ёки ўқувчи)ларни ўйин давомида ўзига хос ролларни бажаришларига тайёрлаш.
2. Талаба(ёки ўқувчи)ларни бу ўйиннинг мақсади, қоидалари ва вақт билан белгиланадиган чегаралари билан таништириш.
3. Ўқув предмети мавзуси бўйича ёки танланган муаммо бўйича симуляциявий шароит яратиш.
4. Ўйинни ўтказишга ёрдам бериш.
5. Талаба(ёки ўқувчи)лардан бу ўйин уларда қандай таассурот қолдирганлигини аниқлаш.
6. Яна қандай симуляциявий шароитлар бўлиши ҳақида фикрлашиш.
7. Машғулотни якунлаш.

«КЕЙС - СТАДИ» услуби

«Кейс-стади» инглизча сўз бўлиб, (**case** –аниқ вазият, ҳодиса, **stadi** - ўқитиш). Бу услуб аниқ вазият, ҳодисага асосланган ўқитиш услуби ҳисобланади.

«Кейс - стади» услуби бўйича ишлаш:

1. ***Якка тартибда ишлаш*** (умумий вақтнинг 30% и):
- вазият билан танишиш (матн бўйича ёки сўзлаб бериш орқали);
- муаммоларни аниқлаш;
- ахборотни умумлаштириш;
- ахборот таҳлили.

2. ***Гуруҳда ишлаш*** (умумий вақтнинг 50% и):
- муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги бўйича кетма-кетлигини (иерархиясини) аниқлаш;
- муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш;
- ҳар бир ечимнинг афзал ва заиф жиҳатларини белгилаш;
- муқобил ечимларни баҳолаш.

3. ***Якка тартибда ва гуруҳда ишлаш*** (умумий вақтнинг 20% и):
- муқобил вариантларни қўллаш имкониятларини асослаш;
- ҳисобот ҳамда натижалар тақдимотини тайёрлаш.

ҲАҚИҚИЙ ВАЗИЯТЛАРНИ ЎЙИН ҚИЛИБ КЎРИШ (СИМУЛЯЦИЯ)

Ҳақиқий вазиятларни ўйин қилиб кўриш – ҳақиқий вазиятларни ўйин шаклида кўрсатишдан иборатдир.

Ўтказиш тартиби:

1. Талаба(ёки ўқувчи)ларни ўйин давомида ўзига хос ролларни бажаришларига тайёрлаш.
2. Талаба(ёки ўқувчи)ларни бу ўйиннинг мақсади, қоидалари ва вақт билан белгиланадиган чегаралари билан таништириш.
3. Ўқув предмети мавзуси бўйича ёки танланган муаммо бўйича симуляциявий шароит яратиш.
4. Ўйинни ўтказишга ёрдам бериш.
5. Талаба(ёки ўқувчи)лардан бу ўйин уларда қандай таассурот қолдирганлигини аниқлаш.
6. Яна қандай симуляциявий шароитлар бўлиши ҳақида фикрлашиш.
7. Машғулотни якунлаш.

«КЕЙС - СТАДИ» услуби

«Кейс-стади» инглизча сўз бўлиб, (**case** –аниқ вазият, ҳодиса, **stadi** - ўқитиш). Бу услуб аниқ вазият, ҳодисага асосланган ўқитиш услуби ҳисобланади.

«Кейс - стади» услуби бўйича ишлаш:

1. ***Якка тартибда ишлаш*** (умумий вақтнинг 30% и):
- вазият билан танишиш (матн бўйича ёки сўзлаб бериш орқали);
- муаммоларни аниқлаш;
- ахборотни умумлаштириш;
- ахборот таҳлили.

2. ***Гуруҳда ишлаш*** (умумий вақтнинг 50% и):
- муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги бўйича кетма-кетлигини (иерархиясини) аниқлаш;
- муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш;
- ҳар бир ечимнинг афзал ва заиф жиҳатларини белгилаш;
- муқобил ечимларни баҳолаш.

3. ***Якка тартибда ва гуруҳда ишлаш*** (умумий вақтнинг 20% и):
- муқобил вариантларни қўллаш имкониятларини асослаш;
- ҳисобот ҳамда натижалар тақдимотини тайёрлаш.

ҲАҚИҚИЙ ВАЗИЯТЛАРНИ ЎЙИН ҚИЛИБ КЎРИШ (СИМУЛЯЦИЯ)

Ҳақиқий вазиятларни ўйин қилиб кўриш – ҳақиқий вазиятларни ўйин шаклида кўрсатишдан иборатдир.

Ўтказиш тартиби:

1. Талаба(ёки ўқувчи)ларни ўйин давомида ўзига хос ролларни бажаришларига тайёрлаш.
2. Талаба(ёки ўқувчи)ларни бу ўйиннинг мақсади, қоидалари ва вақт билан белгиланадиган чегаралари билан таништириш.
3. Ўқув предмети мавзуси бўйича ёки танланган муаммо бўйича симуляциявий шароит яратиш.
4. Ўйинни ўтказишга ёрдам бериш.
5. Талаба(ёки ўқувчи)лардан бу ўйин уларда қандай таассурот қолдирганлигини аниқлаш.
6. Яна қандай симуляциявий шароитлар бўлиши ҳақида фикрлашиш.
7. Машғулотни якунлаш.

СУҲБАТ услуби

Суҳбат услуби – оғзаки баён қилиш услуби бўлиб, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларни аста-секин ўзлаштиришларига олиб келувчи пухта ўйланган саволлар тизимидир. Бу услуб материлларини такрорлаш, мустаҳкамлаш ва янги билимларни баён қилишда қўлланилади.

1. **Эвристик суҳбат** (эвристика юнонча сўз – **heurisko** – излайман, топаман, кашф этаман)

Мақсад – ўқитувчининг моҳирлик билан қўйган саволлари ёрдамида ҳамда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тиришқоқлиги ва мустаҳам фикрлашлари туфайли уларни янги билимларни жадал ўзлаштиришларини таъминлаш.

Бу суҳбатда ўқитувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кўплаб жавобларини кутиш мумкин.

2. **Катехизик суҳбат** (катехизис юнонча – **katechesis** – насиҳат, угит – бирон-бир таълимот асосларини савол-жавоб тарзидаги қисқача баёни).

Мақсад – талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларни тушунганлик ва ўзлаштирганликларини назорат қилишдир. Бу услуб биринчи ўринда хотира ва тафаккурни ривожланишига ёрдам беради. Бу суҳбатда ўқитувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи)лар битта аниқ тўғри жавоб беришлари керак.

ГЕРМЕНЕВТИК СУҲБАТ

Герменевтик– (юнонча сўз бўлиб, hermeneutikos – «тушунтирувчи, талқин қилувчи» маъноларини англатади) — матнларни шарҳлаш санъати.

Мақсад - ўқилаётган, ўрганилаётган матнни, то-моша килинаётган расмни, эксперимент ва саёҳат натижаларининг асл маъносини, мазмунини талаба (ёки ўқувчи)лар ҳамкорлигида тушунтириш ва изоҳлаш.

Бу суҳбат мобайнида ўрганилаётган материални тўғри тушуниш ва баҳо бериш кўникмалари ҳосил бўлади.

СУҚРОТ СУҲБАТИ

Сукрот услуби ва маевтикага асосланган (**маевтика** – юнонча сўз бўлиб - **maieutike** – «повивал санъат, инсондаги яширинган билимларни ўйлаб кўришга ундайдиган, ёрдамчи саволлар орқали юзага чиқариш» маъноларини англатади).

Суҳбатнинг мақсади – диалектик фикрлашга, баҳс-мунозара санъатига ўргатиш, қатъиян ман қилинадиган фикрлардан қочишдан иборат.

Бу суҳбатда суҳбатдошни иккиланиш, ўз фикрини баён этиш ҳолатини аниқлашга қаратилган оғзаки мулоқот услуби ишлатилади.

ГУРУҲ БЎЛИБ ИШЛАШ

Ташкилий		Услубий	
Тарбиявий		**Амалий**	
- гуруҳларга бўлиш, танишиш; -иш жойини тайёрлаш; -эркин ҳаракат, фикрлашга шароит яратиш; -ёрдамчи воситаларни тайёрлаш; - гуруҳ бўлиб ишлашни ташкил этиш.	- бошқариш; -ҳамкорликни ташкил этиш; -эркин, ижодий фикрлаш ва уни билдириш, муаммони ечишни ташкил этиш; -ахлоқий баҳо бериш; - қарор қабул қилиш.	-ўз имкониятларига ишонч уйғотиш; -бошқаларни қадрлаш; -ишонч қозона олиш; -ўзини йўқотиб қўйишнинг олдини олиш; -қизиқиш.	- гуруҳ фикрини топиш; -фикрни гуруҳ бўлиб муҳокама қилиш; - гуруҳ бўлиб бир қарорга келиш; -бажарилган иш муҳокамаси; -жараён муҳокамаси.

Гуруҳларни ташкил этиш усуллари

Гуруҳлар билан танишиш

- анкета;
- интервью;
- музёрар;
- предметли (коптоқ, шар ва б.)
- саноқ (30 гача санаш).

Гуруҳларга бўлиш

- хоҳишига кўра;
- тасодифий (*жребий, фантик ва б.);*
- белги *(расмлар, ранглар, йил фасллари ва б.);*
- сардор орқали (*сардор танлови*);
- ўқитувчи танлови.

Талаба (ёки ўқувчи)лар билан мулоқотга кириш

- ўқув жараёнини демократик бошқариш
- ҳамкорликда ишлаш;
- ҳамкорликда режа тузиш;
- «Биз ва ўқитувчи» усули.

ГУРУҲ БЎЛИБ ИШЛАШ МОДЕЛИ

МУҲИТ	ТАЛАБ	ТАМОЙИЛ	ҲАРАКАТ
-психологик; -педагогик; -ижодий; -ўзига ишонч; -ишчанлик; -масъулият.	- бевосита тажриба (*ўзаро, мақсадли кузатиш ва б.*); - ўрганиш (*мустақил, семинар, малака ошириш, гуруҳларда ишлаш*).	- меҳнат (*МИТ ва маҳорат*); -интеллект (*ақл-заковат, маданият);* -мотив (*бошқариш*).	- вербал ва новербал алоқа; - мунозара қилиш; - ижодий ва кўп қиррали фикрлаш, консенсусни қидириш, қарор қабул қилиш, баҳолаш ва уни акс эттириш.

Эътиборингиз учун раҳмат!

3-илова

«Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот материаллари

Ушбу қўлланмада ёритилган фикрлар, тавсияларнинг самарали, натижали бўлиши кўп жиҳатдан унинг ижрочи (ўқитувчи, мураббий, таълим-тарбия тизими ходим ва раҳбар)лари, шунингдек, уларнинг педагогик маҳоратлари ҳамда маданиятларига боғлиқ. Шу сабабдан, ило-вага «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот киритилди. Ушбу тақдимот таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган педагогларнинг машғулотларини сермаҳсул қилишда амалий ёрдам беради деган умиддамиз.

Эътиборингиз учун раҳмат!

3-илова

«Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот материаллари

Ушбу қўлланмада ёритилган фикрлар, тавсияларнинг самарали, натижали бўлиши кўп жиҳатдан унинг ижрочи (ўқитувчи, мураббий, таълим-тарбия тизими ходим ва раҳбар)лари, шунингдек, уларнинг педагогик маҳоратлари ҳамда маданиятларига боғлиқ. Шу сабабдан, ило-вага «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот киритилди. Ушбу тақдимот таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган педагогларнинг машғулотларини сермаҳсул қилишда амалий ёрдам беради деган умиддамиз.

#м[л]

цеД[л]

млД[л111#] [т]

УК[г] ЧИ — КЕЛАЖАК БУНЕДКОРИ

• *Ўзини комол топтира олмаган инсон, ўзгалар камолотини таъминлай олмайди,*

Конфуций

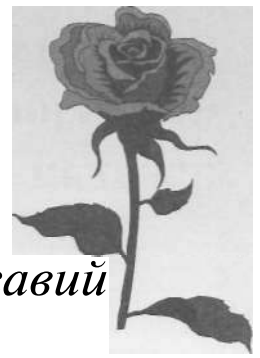

•*Ҳамиша ярагил халқ хизматига, безак бўл оламу, одам зотига.*

Низомий Ганжавий

Замонавий ўқитувчи – келажак бунёдкори, янги педагогик технологиялар, назариялар, концепцияларнинг муаллифи, ишлаб чиқарувчиси, тадқиқотчиси, фойдаланувчиси ва тарғиботчисидир.

ЎҚИТУВЧИНИНГ ФАОЛИЯТИ

Педагогик маҳорат ва маданият

МАДАНИЯТ

ўқитувчининг юксак

фазилатларидан дарак беради,

МАҲОРАТ эса,

уни касб эгаси

даражасига кўтаради.

Ўқитувчига қўйиладиган талаблар:

- талаба (ёки ўқувчи)лар билан муомалада босиқ ва жиддий бўлиш;
- берилаётган билимни талаба (ёки ўқувчи)лар қандай ўзлаштириб олаётганига алоҳида эътибор бериш;
- таълимда турли услуб ва шакллардан фойдаланиш;
- талаба (ёки ўқувчи)нинг хотираси, билимларни эгаллаш қобилияти, шахсий хусусиятларини билиш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларни фанга қизиқтира олиш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларга узатилаётган билимларнинг энг муҳимини ажратиб бериш;
- билимларни талаба (ёки ўқувчи)ларга тушунарли ҳамда уларнинг ёши, ақлий даражасига мос равишда бериш;
- ҳар бир сўзнинг талаба(ёки ўқувчи)лар ҳиссиётини уйғотиш даражасида бўлишига эришиш.

Абу Али Ибн Сино

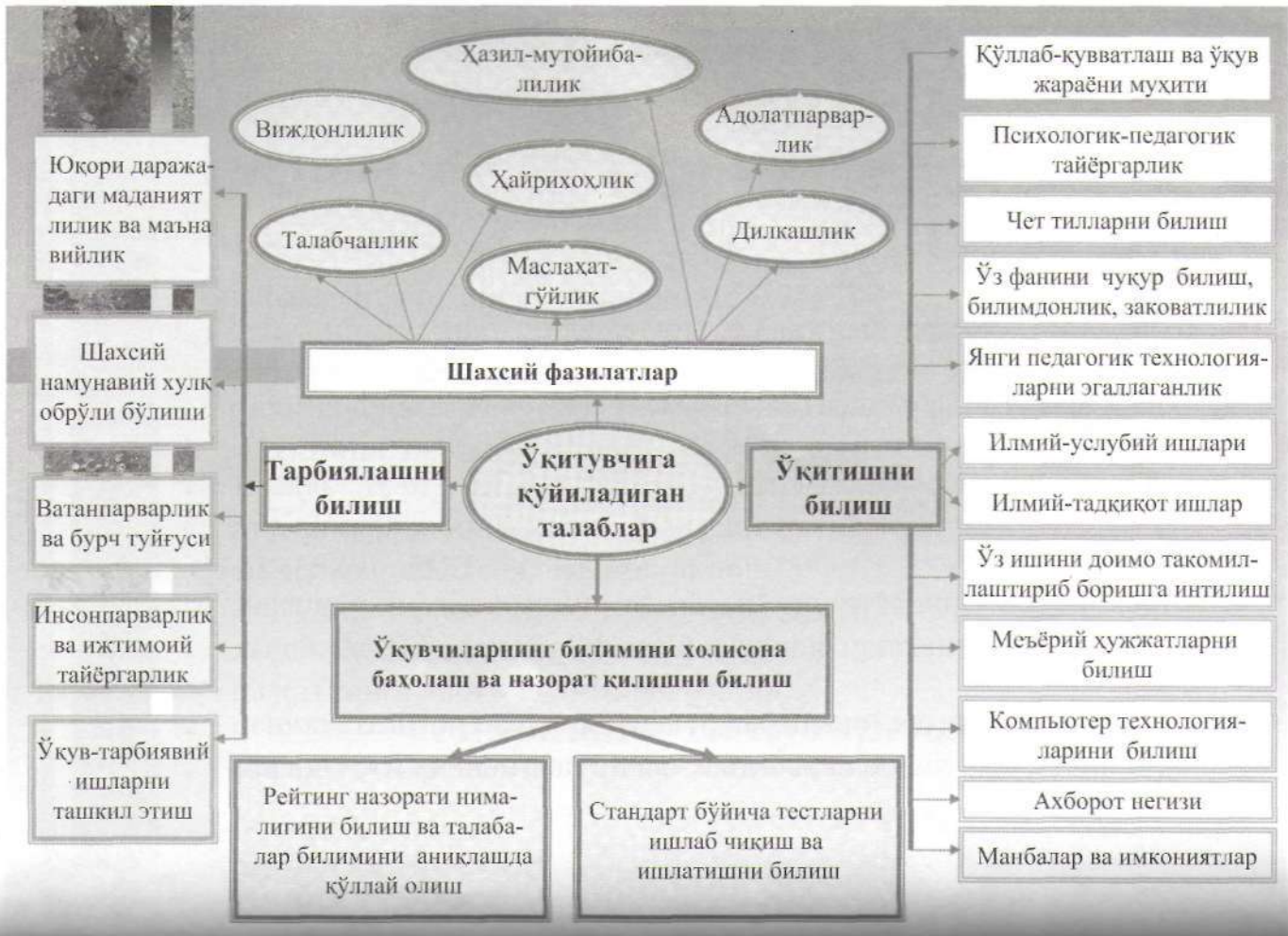

ЎҚИТУВЧИНИНГ ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДАГИ АСОСИЙ ВАЗИФАСИ:

БОШҚАРУВЧИЛИК;

Ўқитувчи шахс ва жамоанинг шаклланиши, ривожланиши, билим олиши ва тарбияланиши жараёнини бошқаради.

БОШҚАРИШ – бу,

йўналтириш;

вазифа қўйиш;

ўргатиш;

ёрдам бериш;

қўллаб-қувватлаш;

маслаҳат бериш;

раҳбарлик қилиш;

кузатиш;

талаб қилиш;

кўрсатма бериш.

Донишманд ва мутафаккирлар фикрлари:

- Билади ва билишини ҳам билади,

  у - олимдир, унга тобе бўлмоқ керак.
- Билмайди ва лекин билмаслигини ҳам билади, бу қобил инсондир, унга ўргатмоқ керак.
- Билар, лекин билишини билмас,

  у – уйқудадир, уни уйғотмоқ керак.
- Билмас, лекин билмаслигини ҳам тан олмас,

  у – жоҳилдир, ундан қочмоқ керак.

Темперамент-хусусиятлари:

- **Меланхолик** – тез таъсирланувчан, арзимаган нарсага йиғлаб юбориши мумкин, уятчан, тортинчоқ.
- **Сангвиник** - доимо кўтаринки кайфиятда юради, хушчақчақ-шаддод инсон.
- **Холерик** - уришқоқ, серҳаракат, жанжал қилишга мойил.
- **Флегматик** – ичимдан топ дейди, бўш, судралувчи, лапашанг, унинг юзидан қандай кайфиятда эканлигини билиш қийин.

ТАЛАБА (ЁКИ ЎҚУВЧИ)НИНГ ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДАГИ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ:

- *ИЗЛАШ;*
- *КЕРАКЛИ БИЛИМЛАРНИ МУСТАҚИЛ ҚИДИРИБ ТОПИШ;*
- *АХБОРОТ ТЎПЛАШ ВА УЛАРНИ ИШЛАТА БИЛИШ.*

Ўқитувчининг педагогик маҳорати

Ўқитувчи педагогик маҳоратини ташкил этувчи омиллар

- Педагог шахси
- Юксак ахлоқийлик
- Педагогик тажриба
- Ўз устида ишлаш
- Педагогик маданият
- Меҳнатни илмий ташкил этиш

Ўқитувчининг педагогик маҳорати — Ишга бўлган фидойилик, билим ва тажрибаларнинг бирикмаси бўлиб, педагог фаолиятининг энг юқори чўққисидир. Чунки у ўзига ажратилган жуда қисқа вақт ичида энг юқори мукаммал натижага эришади

Педагогик маҳоратнинг таркибий қисмлари

- **Инсонпарварлик**
- **Касбий билимлар**
- **Педагогик қобилият**
- **Педагогик техника**

Маҳоратнинг шаклланиш босқичлари	Махсус педагогик сифатлар, кўникмалар	Тарбиявий билим, кўникма ва малакалар
-репродуктивлик, имитаторлик (бошланғич); - ижодкорлик; -ижодкорлик-новаторлик.	- педагогик тасаввур; - педагогик кузатувчанлик; - педагогик такт; - педагогик тафаккур; - лойиҳалаш; - конструкциялаш; - педагогик мулоқот; - ташкилотчилик.	-тарбиялаш услуб ва усулларини билиш; -талаба (ёки ўқувчи) ва улар жамоаси психологиясини билиш; -тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва ўтказиш услубиятини билиш.

Ўқитувчи шахсининг инсонпарварликка йўналганлиги:

- **касбига, ишига ва талаба (ёки ўқувчи)ларга бўлган муносабати;**
- **ўз фанини чуқур билиши ва касбига тегишли бўлган барча фанлардан етарли даражада хабардор бўлиши.**

«Ўз ишига ва ўқувчиларга бўлган муҳаббатини қўша олган ўқитувчи – мукаммал ўқитувчидир».

Ўқитувчи - бир боғбон бўлса, талаба(ёки ўқувчи)ларнинг ҳар бири - ҳар хил гуллардир. Ҳар бир гул алоҳида парвариш талаб илганидек, ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ҳам ўзига алоҳида эътибор талаб қилади. Лекин, бир талаба (ёки ўқувчи)ни эътибордан четда қолдирдингми, бас, у парваришсиз қолган гулга ўхшаб қолади, ё сўлиб қолади, ё ўзи хоҳлаган томонга ўсиб, гўзаллик тарқатмайди.

КАСБИЙ БИЛИМЛАР

- **МЕТОДОЛОГИК** (фалсафа, психология, мантиқ, педагогика, қонуниятлар);
- **НАЗАРИЙ** (мақсад, тамойил, қоидалар, олимлар фикри);
- **МЕТОДИК** (ўқув-тарбия жараёнини ташкил қила олиш даражаси);
- **ТЕХНОЛОГИК** (аниқ шароитда педагогик вазифаларни ечиш ва вазиятлардан чиқа олиш даражаси) ;
- **ПРОГНОСТИК** (шахс ривожланишини олдиндан лойиҳалаштира олиш);
- **АМАЛИЙ** (кўникма, малака).

ПЕДАГОГИК ҚОБИЛИЯТ

- **КОММУНИКАТИВ;**
- **КРЕАТИВ;**
- **ТАШКИЛОТЧИЛИК;**
- **ПЕРЦЕПТИВ (педагогик зийраклик, эмпатия, интуиция);**
- **КОНСТРУКТИВ;**
- **РЕФЛЕКТИВ.**

ПЕДАГОГИК ТЕХНИКА КОМПОНЕНТЛАРИ

- Ўқитувчининг ўз хулқ- атворини бошқара олиш билан боғлиқ бўлган кўникмаси (мимика, пантомимика, ҳис-туйғусини бошқариш, ижтимоий-перцептив қобилияти, нутқ техникаси);
- Ўқитувчининг якка шахс ва жамоага таъсир этиш билан боғлиқ бўлган кўникмаси (дидактик кўникма, ташкилотчилик кўникмаси, конструктив ва коммуникатив кўникмаси, педагогик муносабатни бошқариш, жамоанинг ижодий ишини ташкил этиш).

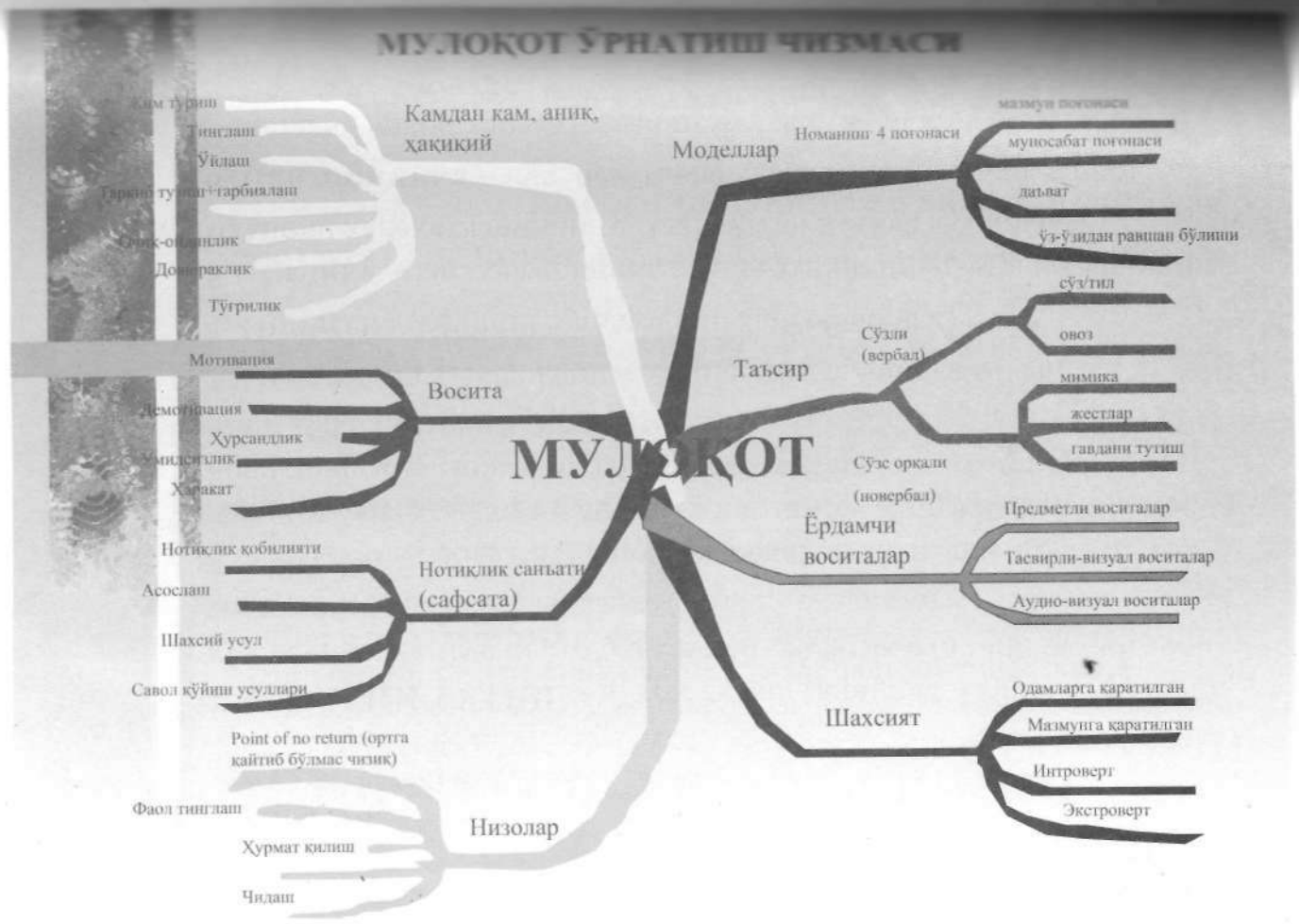

ЎҚИТУВЧИНИНГ ТАШҚИ ҚИЁФАСИНИ ИФОДАЛОВЧИ МАДАНИЯТИ

1. ГАВДАНИ ТУТИШ – тўғри тутиш (юришда, ўтириб туришда), қўлларнинг ўқитувчи столида эркин ҳолатда бўлиши, батартиблиги, ихчамлиги.

2. КИЙИМ – озодалиги, шинам ва башанглиги, камтарлиги, ранглларнинг мос ҳолда танланиши, кийимнинг ёшига ва касбига муслиги, кийимни модага мувофиқлилиги, бижутерия, тақинчоқларнинг кўп ва камлиги, ишига муслиги.

3. Пардознинг меъёрдалиги, ёши, касби ва ишига муслиги.

4. Причёска (сочнинг маълум бир тартибдалиги).

5. Мимика – ҳис-ҳаяжоннинг ифода этилиши, юз мушакларининг, маъноли ҳаракатларининг сўзланаётган нутққа муслиги.

6. Пантомимика – қўл, оёқ, гавда ҳаракатлари: юриш, қадам ташлаш, эркин ҳаракат қилиш, жестлар ва ш.к.

ПЕДАГОГИК МУНОСАБАТ МАДАНИЯТИ

Муносабат вақтида осойишталик ва хайрихоҳликка, овоз оҳангига риоя қилишлик:

- суҳбатдошини эшита олиш, савол бериш ва жавоб беришни билиш, муносабат вақтида рўй берадиган вазиятларга мослаша олиш, ўзгаларни тушуна олиш, ўзгалар фикрини таҳлил қилиш ва муносабат билдира олиш ва ш.к.

Қизиқарли ҳикоя, ахборот ва чиқишлар ҳамда аудиториядагилар нигоҳли қарашлари орқали алоқа ўрнатишни билишлик:

- ёрдамчи материал ёки маъруза матнига қарамай эркин, ишончли, мантиқий боғланган нутқ орқали мавзу мазмунини аудиторияга етказиб бериш, беҳаловат бўлмай, ҳар томонга қарайвермай, тингловчиларда мавзуга ёки ўқув жараёнига хоҳиш, қизиқиш уйғотиш, уларнинг ҳаракатларини тушуна олиш ва ш.к.

Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ, жаҳлдор бўлишни билиши лозим, у ўзини шундай тутиши лозимки, унинг ҳар бир ҳаракати тарбияласин.

А.С.Макаренко

ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ МАДАНИЯТИ

- ортиқча ҳаяжонни йўқ қила олиш;
- сўзга чиқишдан олдин журъатсизликни енга олиш;
- қаттиқ ҳаяжон, руҳий зарба (стресс) вақтида ўзини бошқара олиш;
- ўзида ишга, фаолиятига керакли бўлган кайфиятни ҳосил қила олиш.

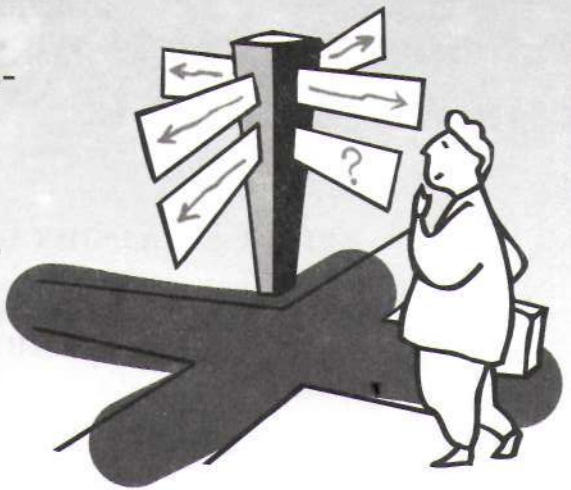

НУТҚ МАДАНИЯТИ

1. Нутқнинг грамматик жиҳатдан тўғрилиги
2. Сўз бойлиги
3. Нутқнинг ифодалилиги ва хис-туйғу билан суғорилганлиги
4. Нутқ техникаси:

- нутқнинг жарангдорлиги, масофаси;
- талаффузнинг ва овознинг майинлиги;
- овоз кучининг тўғри танланиши;
- нутқ тезлигининг тўғри танланганлиги;
- нутқнинг талаффуз тарзи, сўзларнинг аниқ, равшан айтилиши;
- нутқ гигиенасига риоя қилиниши ва ш.к.

Тилнинг ширинлиги ва хулқнинг поклиги сен учун ҳар қандай оғир ишни енгиллаштиради, тор ризқингни кенгайтиради, етолмаган мақсадларингга етказади, одамлар сени севади ва сенинг фойданг учун меҳнатини аямайди.

Абдулқодир Нурий ал Барзанжий

«Муктатафоти адабиййа»
(Одобга оид термалар)

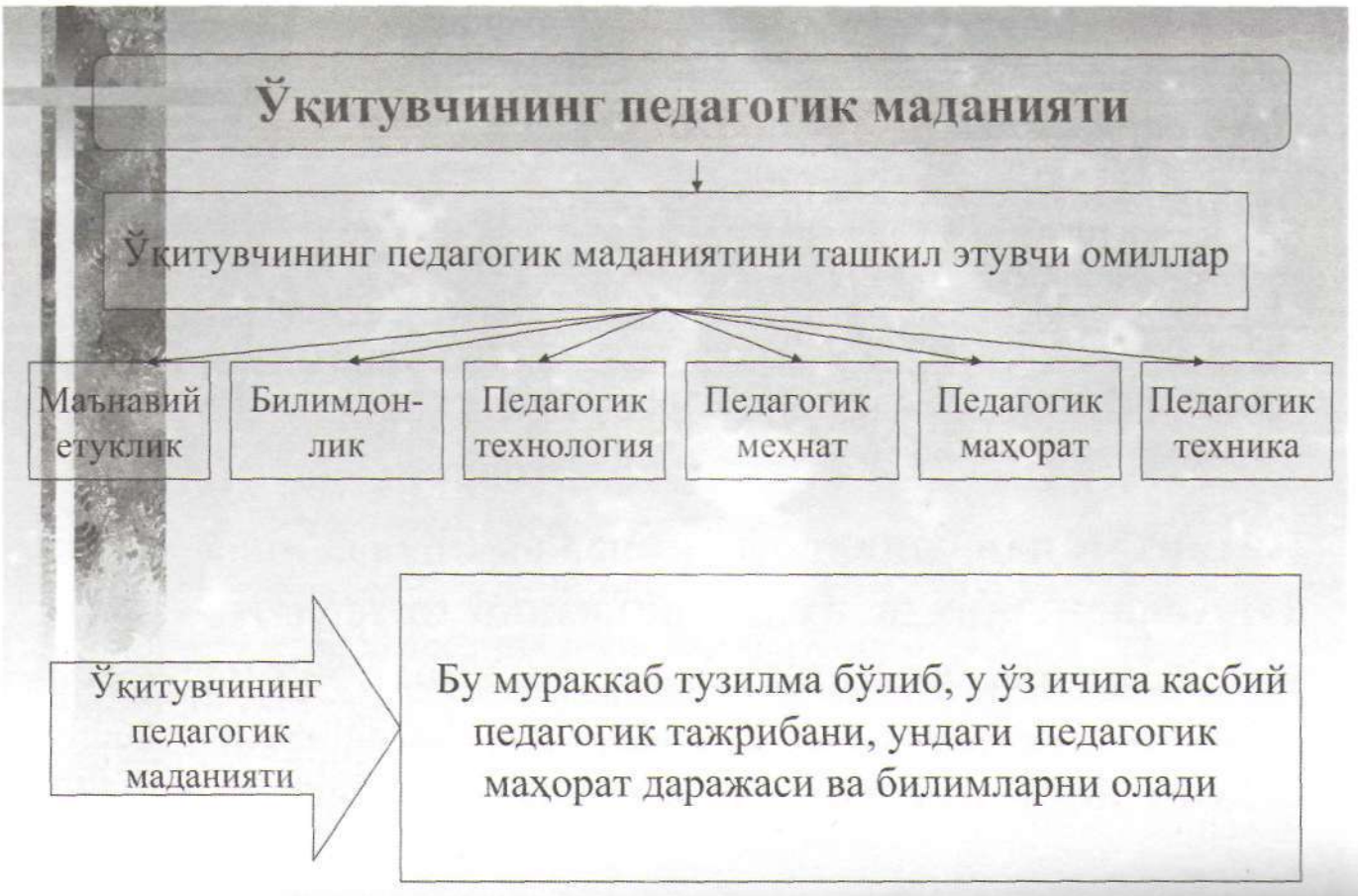

Шарқ мутафаккирлари, донишманд ва олимлари ўқитувчи маҳорати ҳақида

- Абу Наср Фаробий «*Фозил одамлар шаҳри*» хамда-Юсуф Хос Хожибнинг «*Кутадғу билиг*» асарларида бошқарув маданияти, услублари;
- Ибн Сино «*Тадбири манзил*» китоби «*Мактабда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш*» бўлимида ўқитувчи ва унинг маҳоратли бўлишига, уларни танлашга қўйилган талаблар;
- Ҳусайн Воиз Кошифий «*Нотиқлик санъати*», «*Юзни ўқиш санъати*» асарларида муносабатга киришиш, нутқ ва муомала маданияти;
- Турк олими Мустафо Ҳомийпошшо «*Болаларнинг вазифалари*» ҳамда Абдулқодир Нурий ал-Барзанжийнинг «*Одобга оид термалар*» китобларида ўзаро инсоний муносабатлар, муомала қоидаси, устозларни ҳурматлаш.

ЭЪТИБОРИНГИЗ УЧУН РАХМАТ!

4-илова

Ўқув жараёнини қизиқарли ташкил этиш, унда қўлланиладиган интерфаол услуб ва педагогик технологияларнинг самараси ўқув аудитория (синф хона)ларининг қай даражада жиҳозланганлигига боғлиқ. Шунинг учун, ўқитиш технологияларидан амалларда фойдаланиш, ўқув хоналарининг жиҳозларини махсус талабларинишга олиб келиш, талаба (ёки ўқувчи)ларни хонада эркин ҳаракат қилишлари, фикр билдиришлари, ҳамкорликда ишлашлари учун шароит ва имкоиятлар яратишни тақозо этади.

Қуйида ўқитувчиларга ёрдам тариқасида тадқиқот шаклидаги назарий ва амалий ўқув машғулотларни ташкил этишга ёрдам берувчи аудитория (ёки синф) хоналарининг муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган жойлашуви эскизларини ифодаловчи «Инновацион технологиялар ўқув хоналари кўриниши намуналари» тақдимотини келтирамиз

И нновацион технологиялар ўқув хоналари кўриниши намуналари

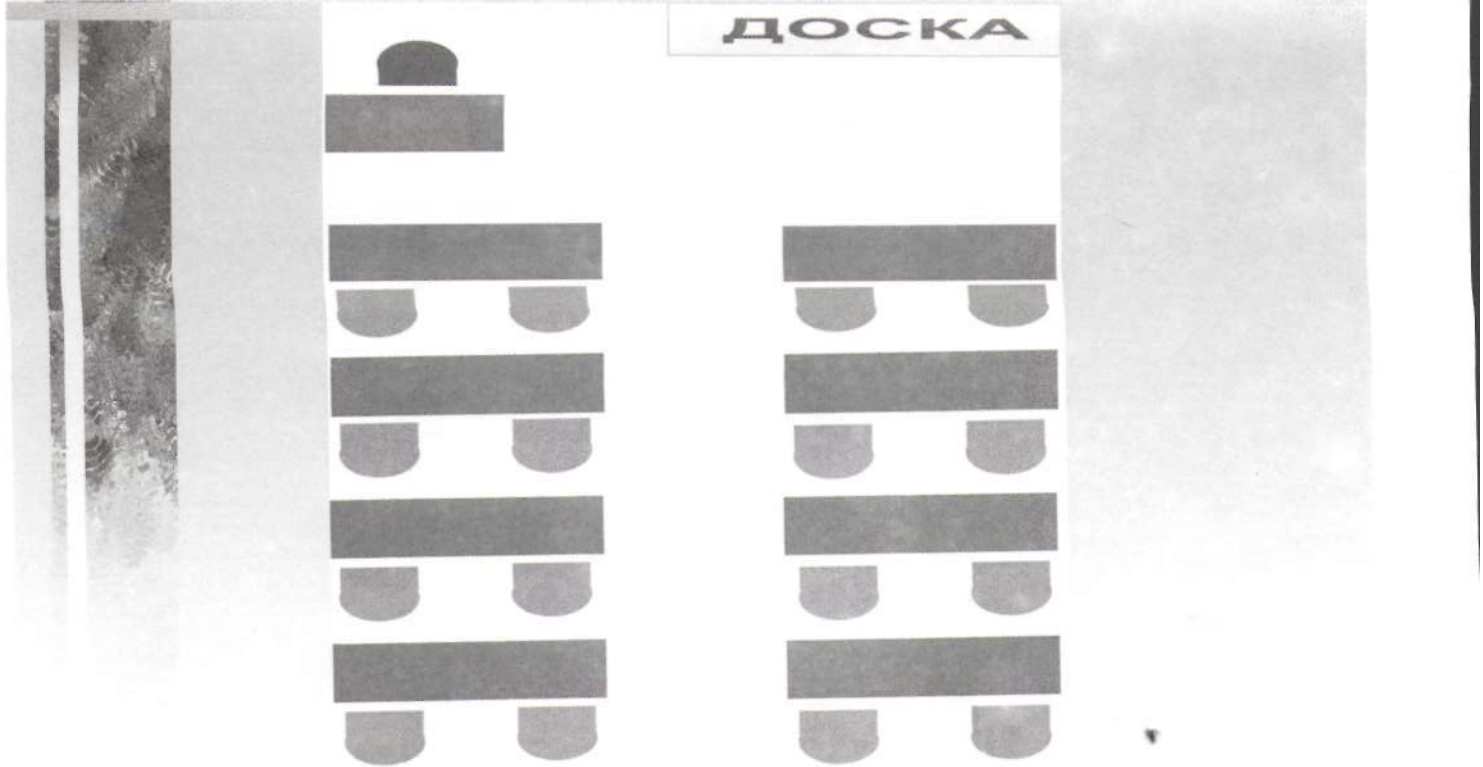

Аудитория

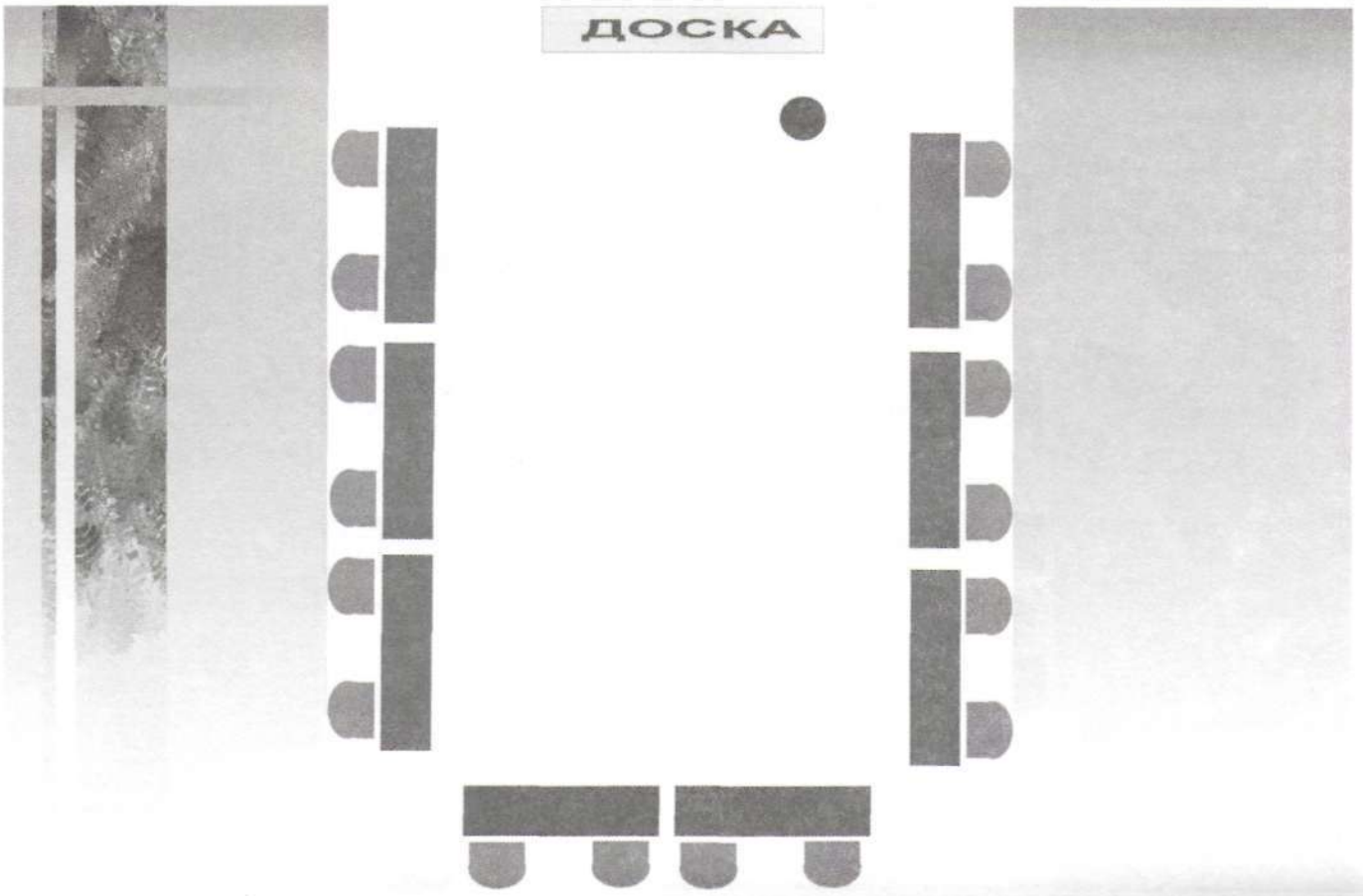

“П” харф кўринишидаги ўқув хонаси

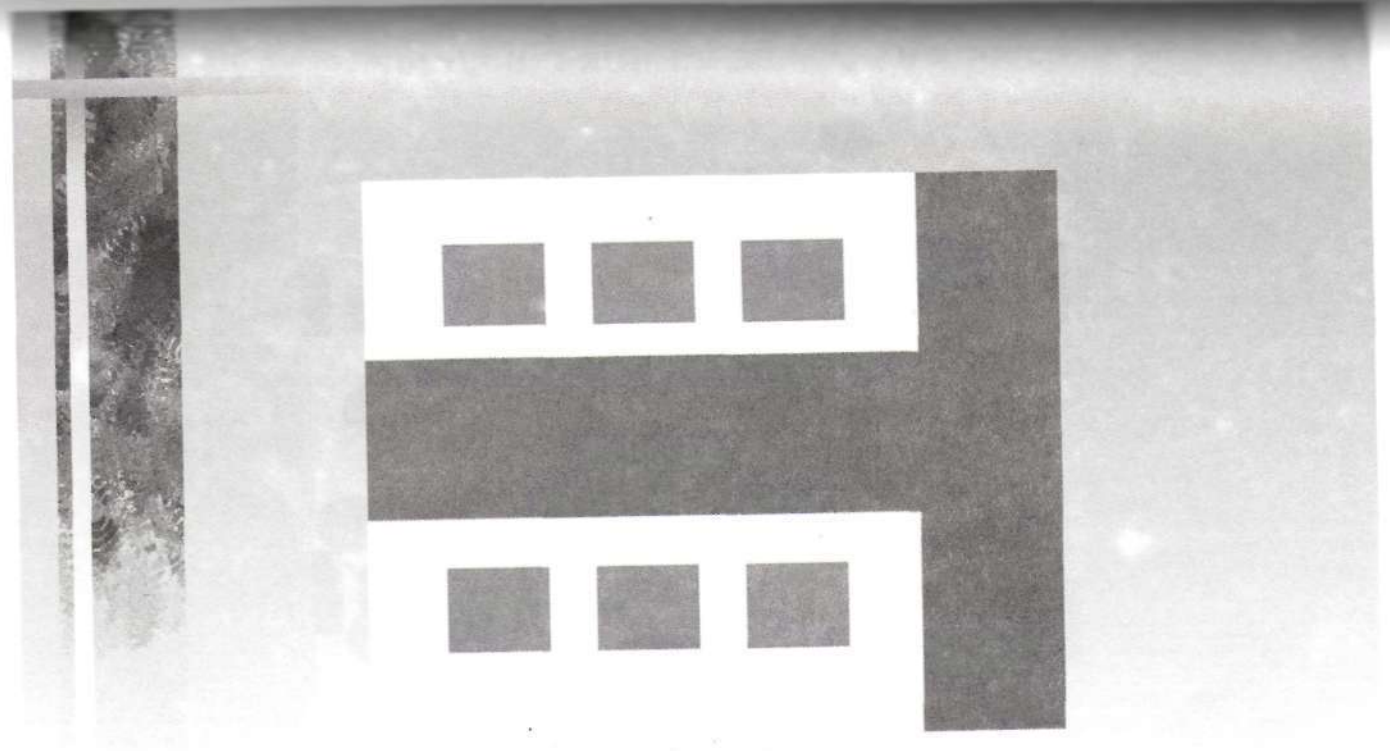

“Т” харф кўринишидаги ўқув хонаси

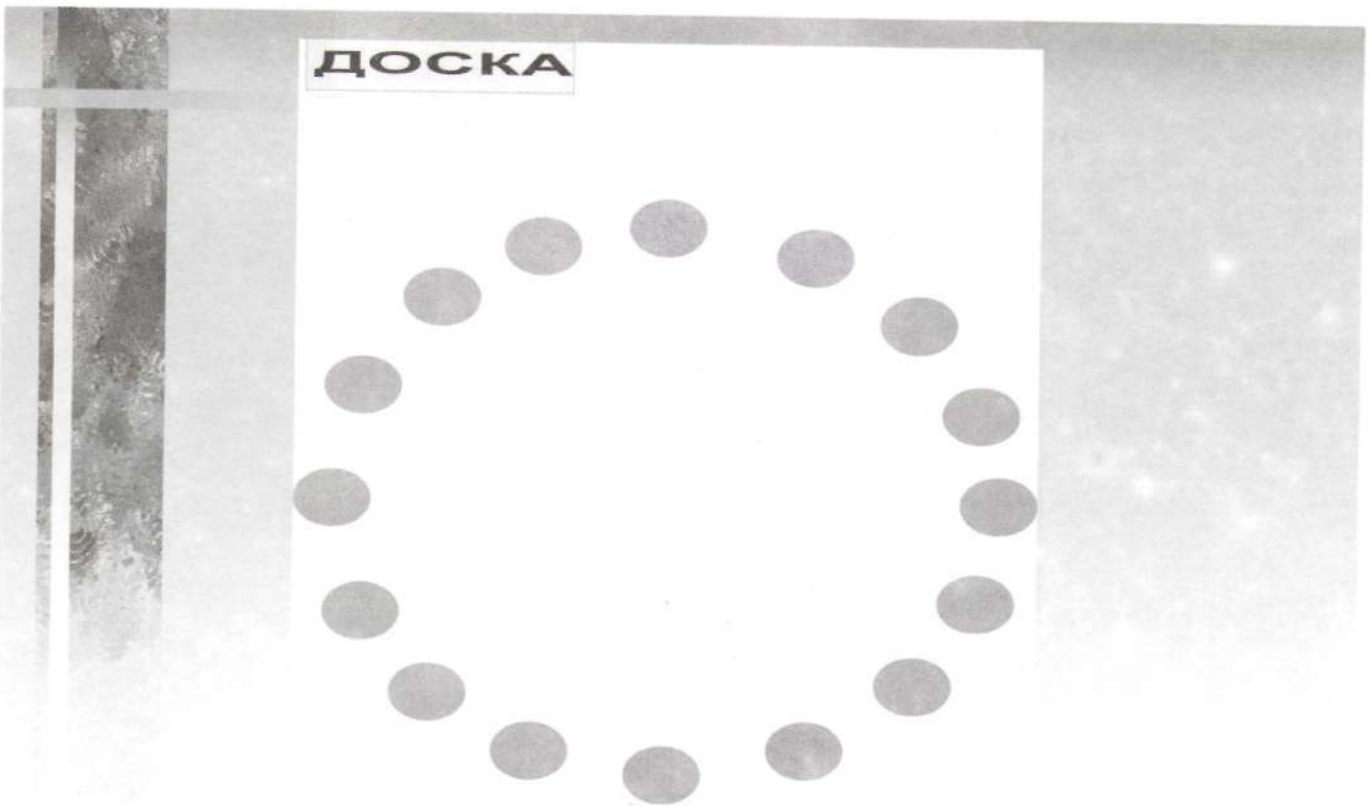

Доира кўринишидаги ўқув хонаси

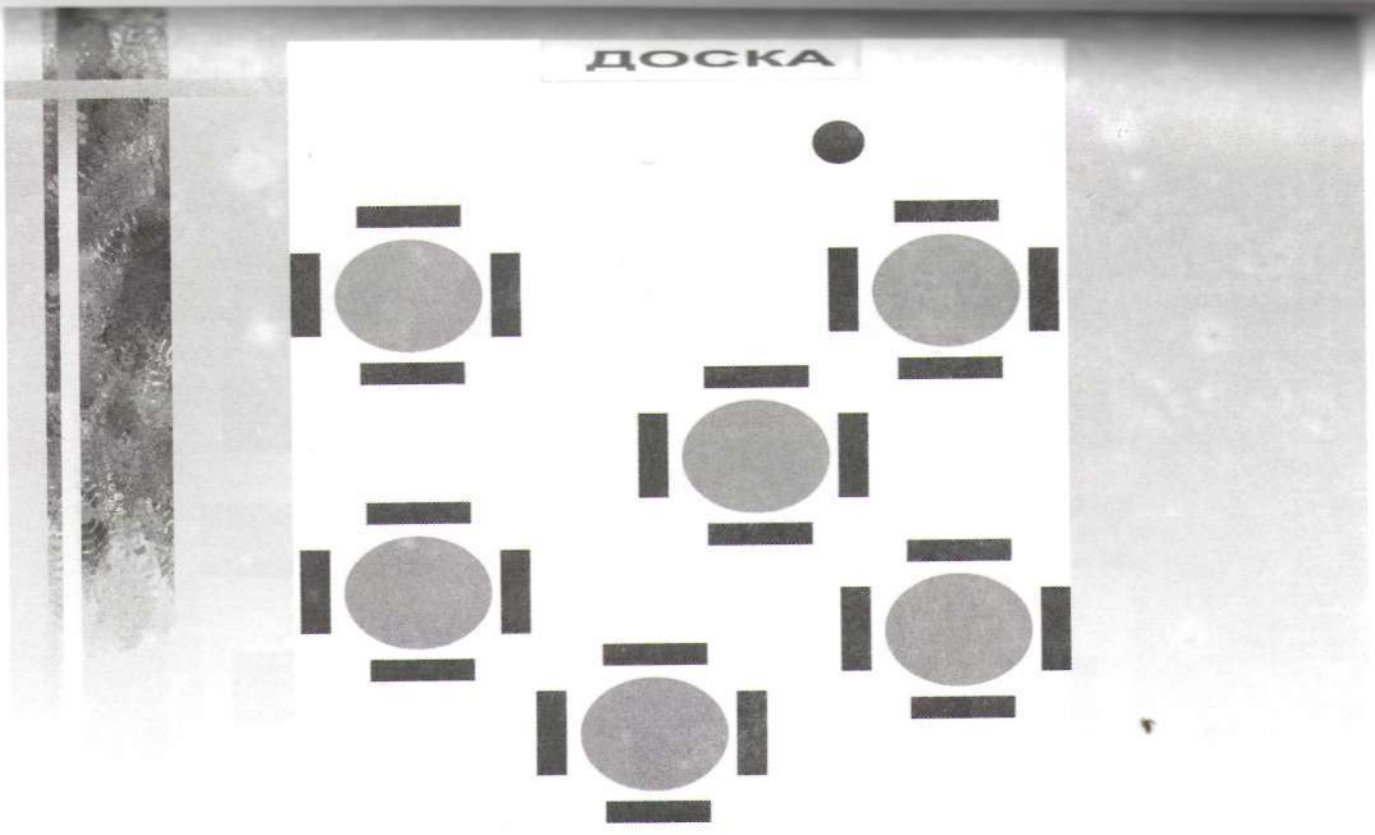

Мунозара клуби

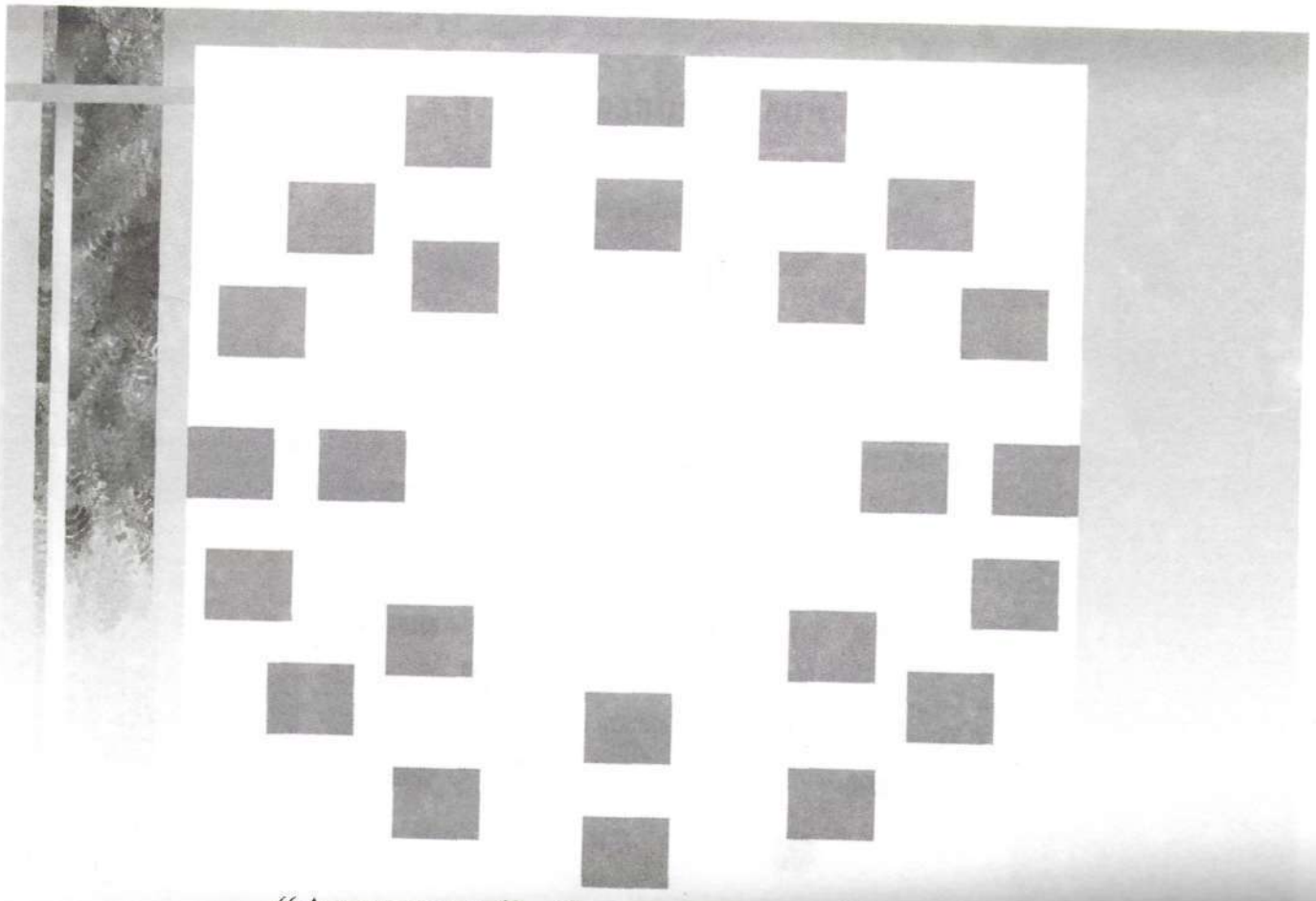

“Аквариум” кўринишидаги ўқув хона

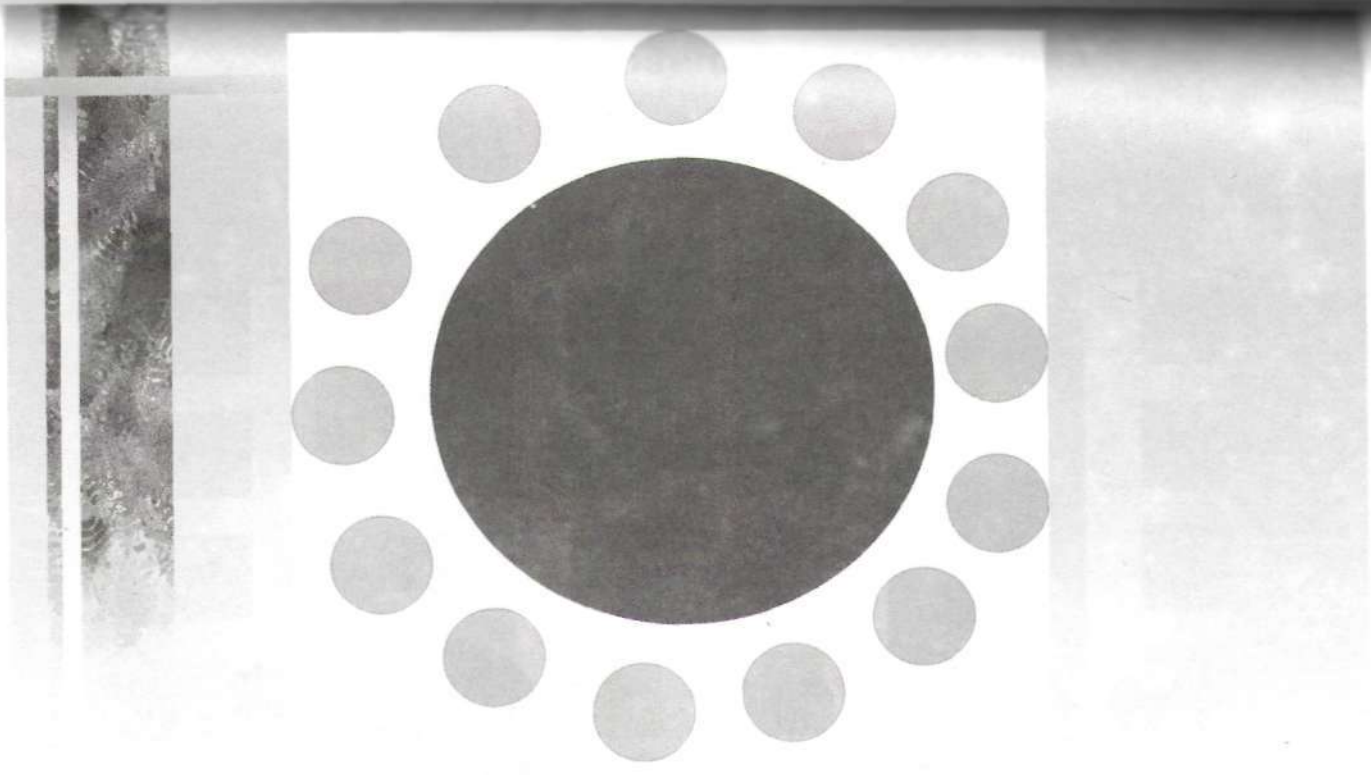

“Думалоқ стол” кўринишидаги ўқув хона

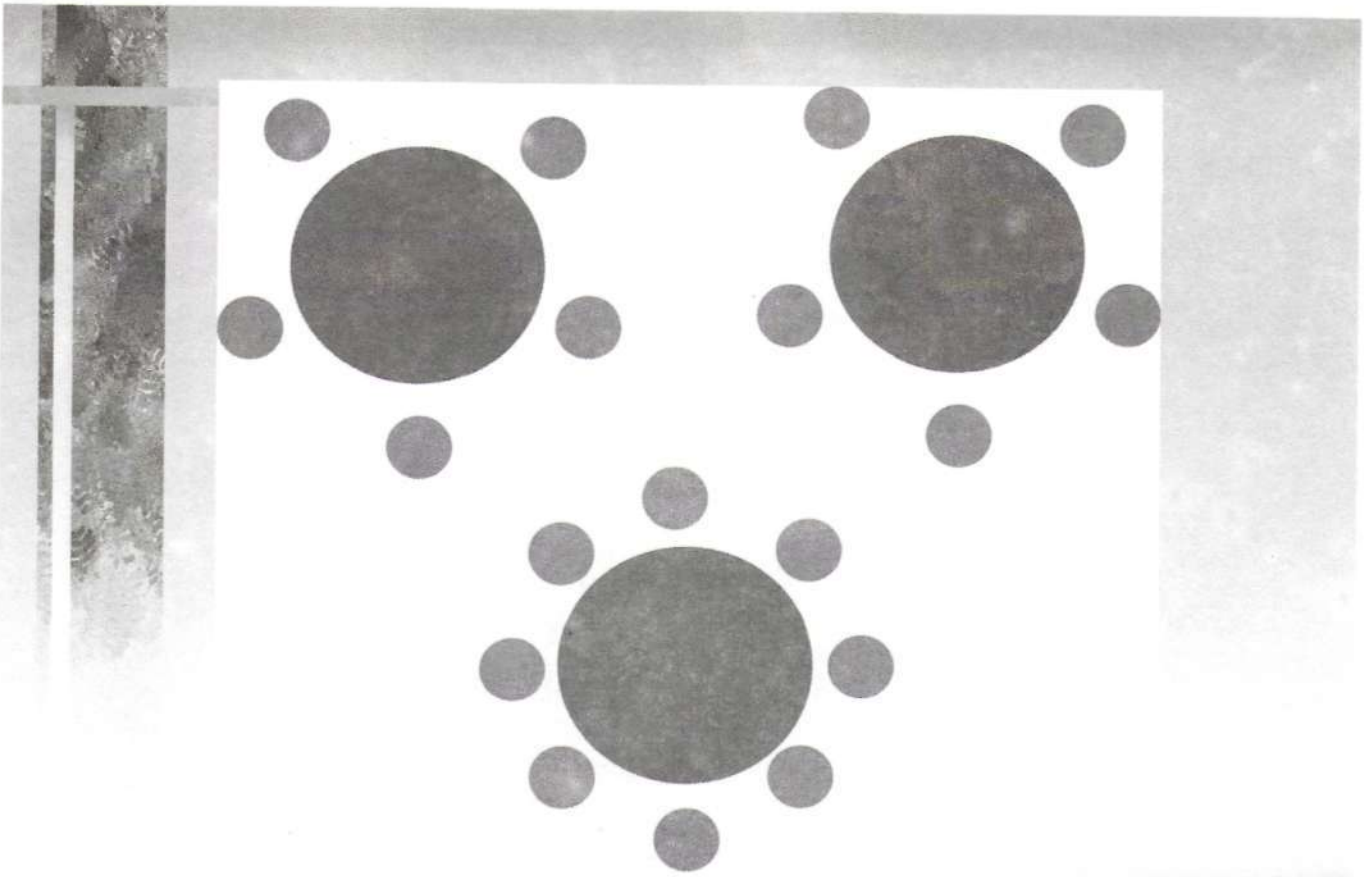

“Доиралар” кўринишидаги ўқув хона

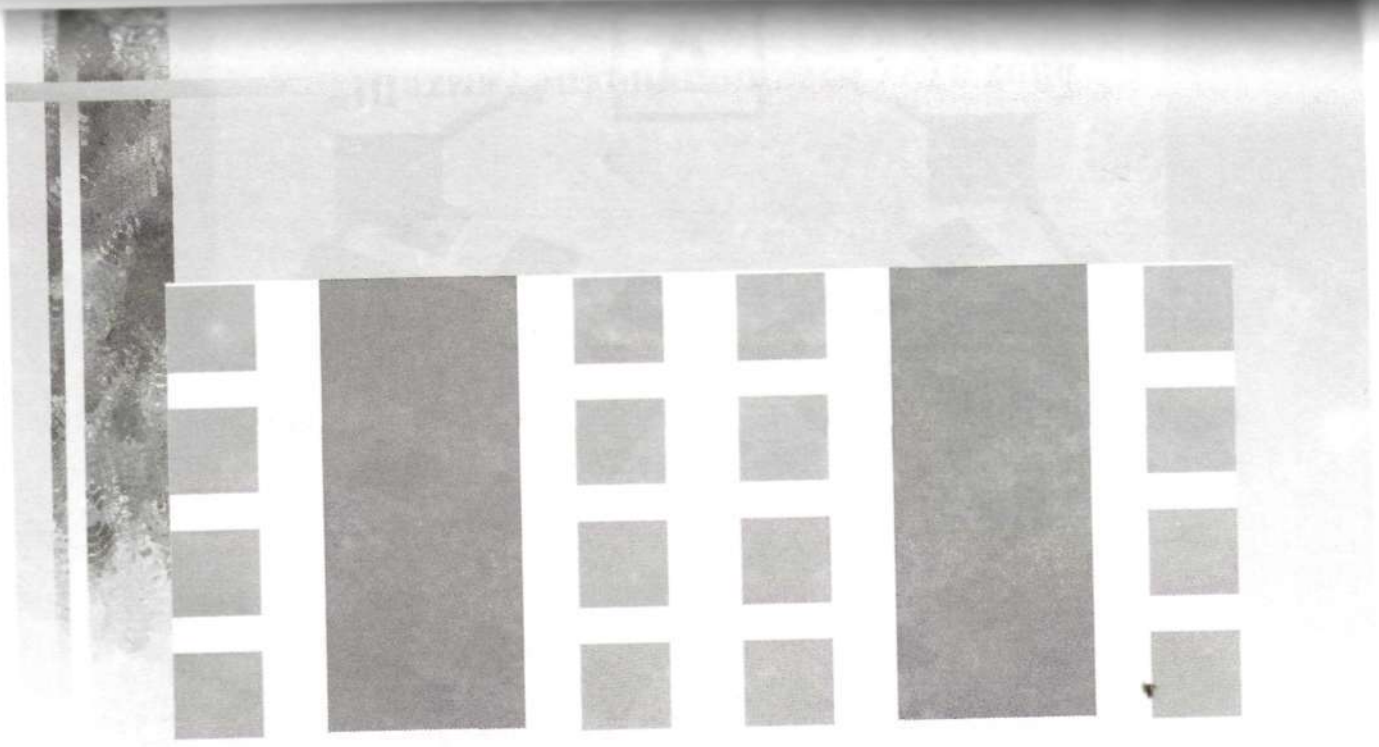

Иккита кичик хона

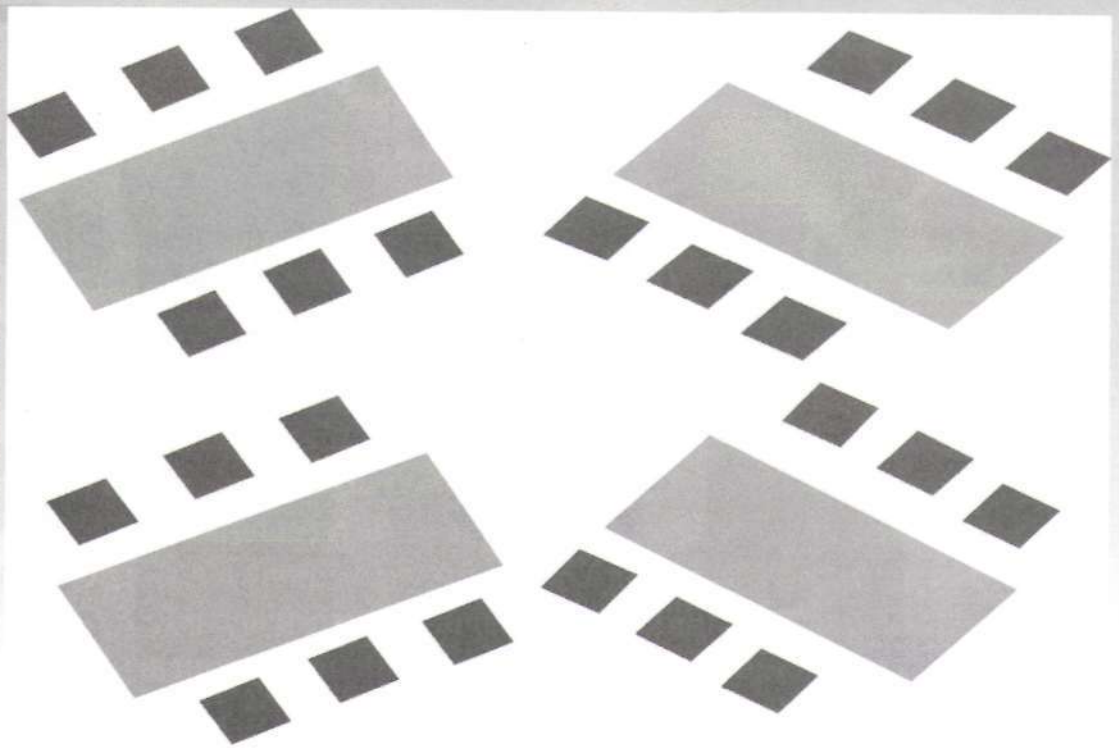

“Шахмат” кўринишидаги ўқув хона

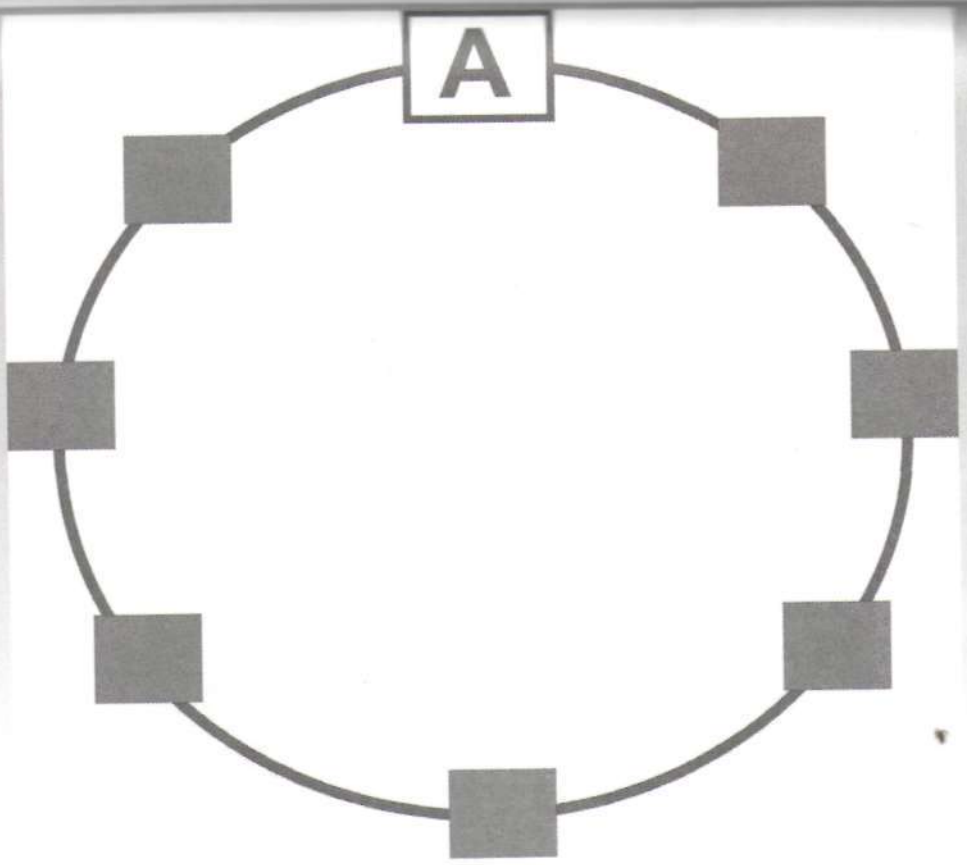

“Доира” кўринишидаги ўқув хона

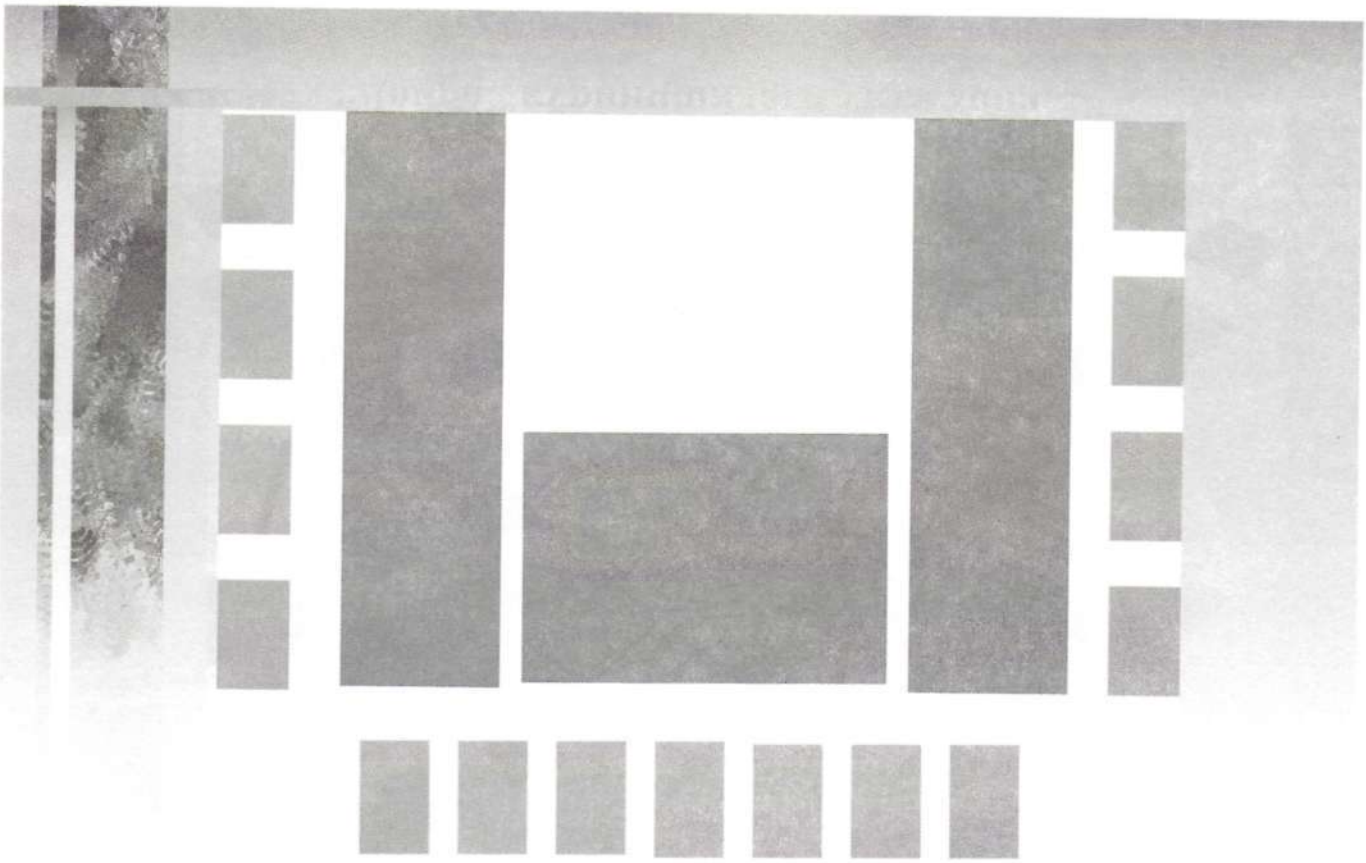

“П” ҳарфи кўринишидаги ўқув хона

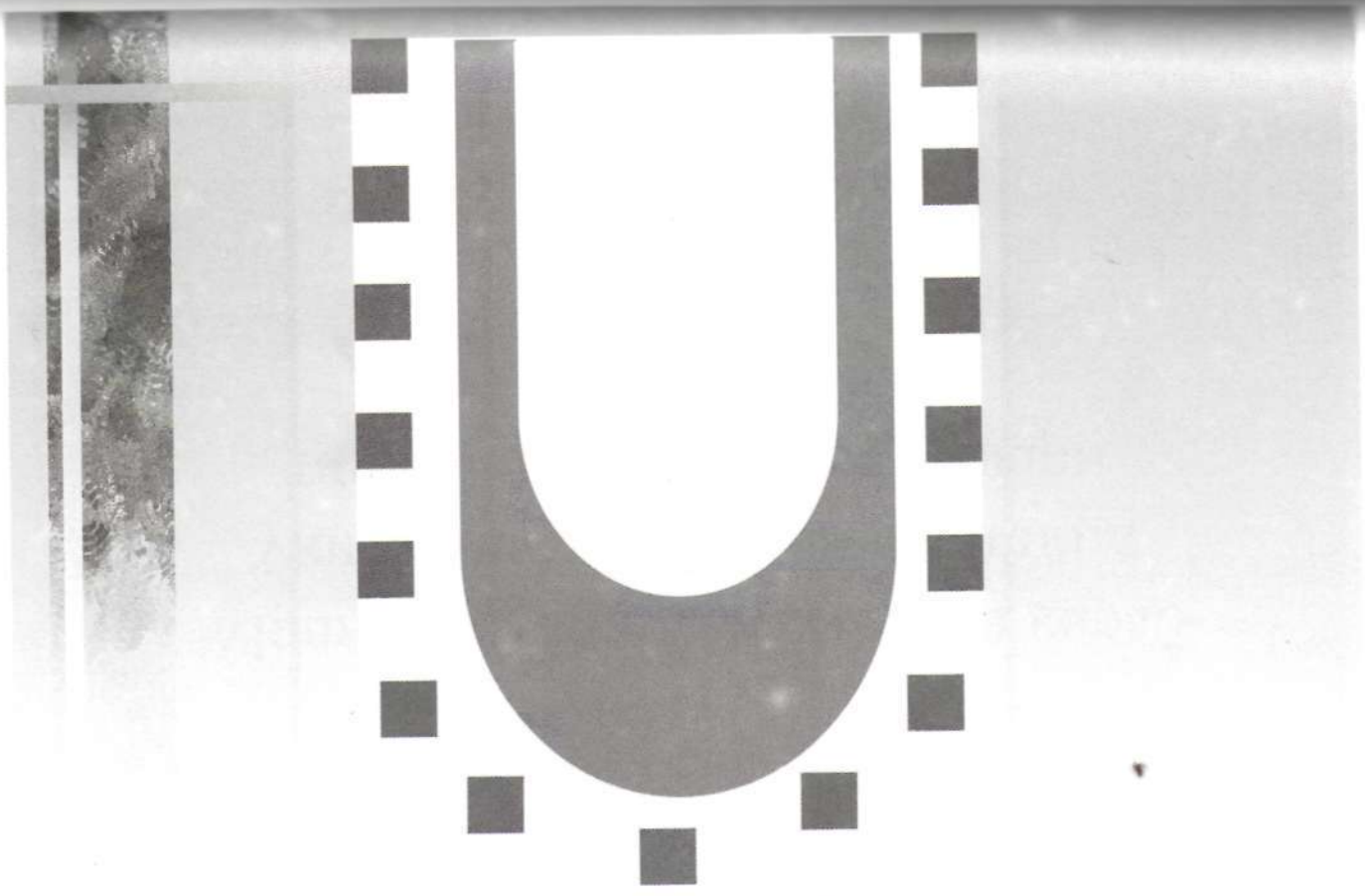

“Тақа” кўринишидаги ўқув хона

Машғулотнинг характерига қараб ўқитувчи томонидан мустақил танланадиган ўқув хоналари намуналари

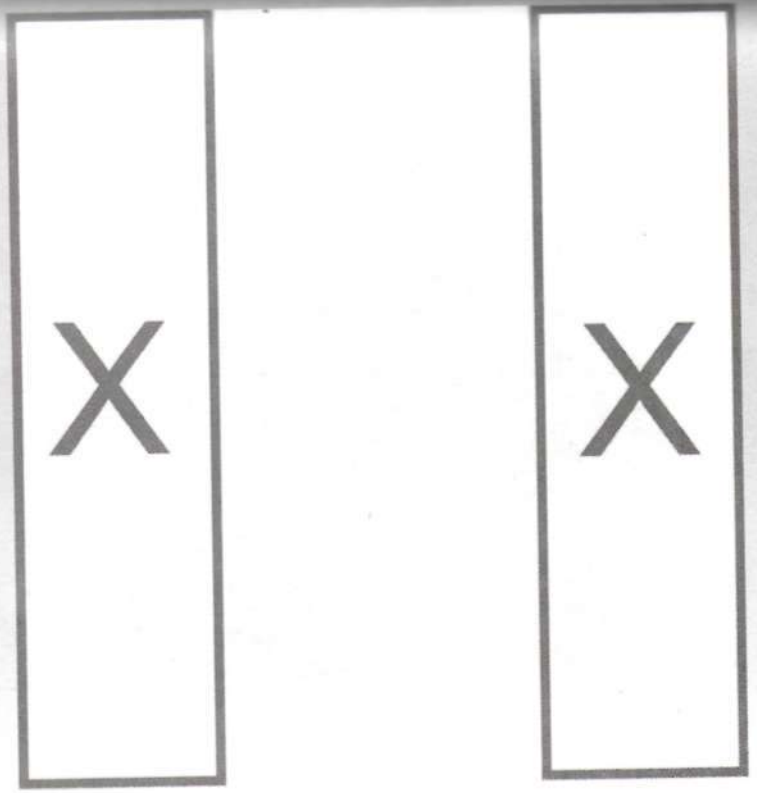

“Юзма-юз” ўқув хонаси

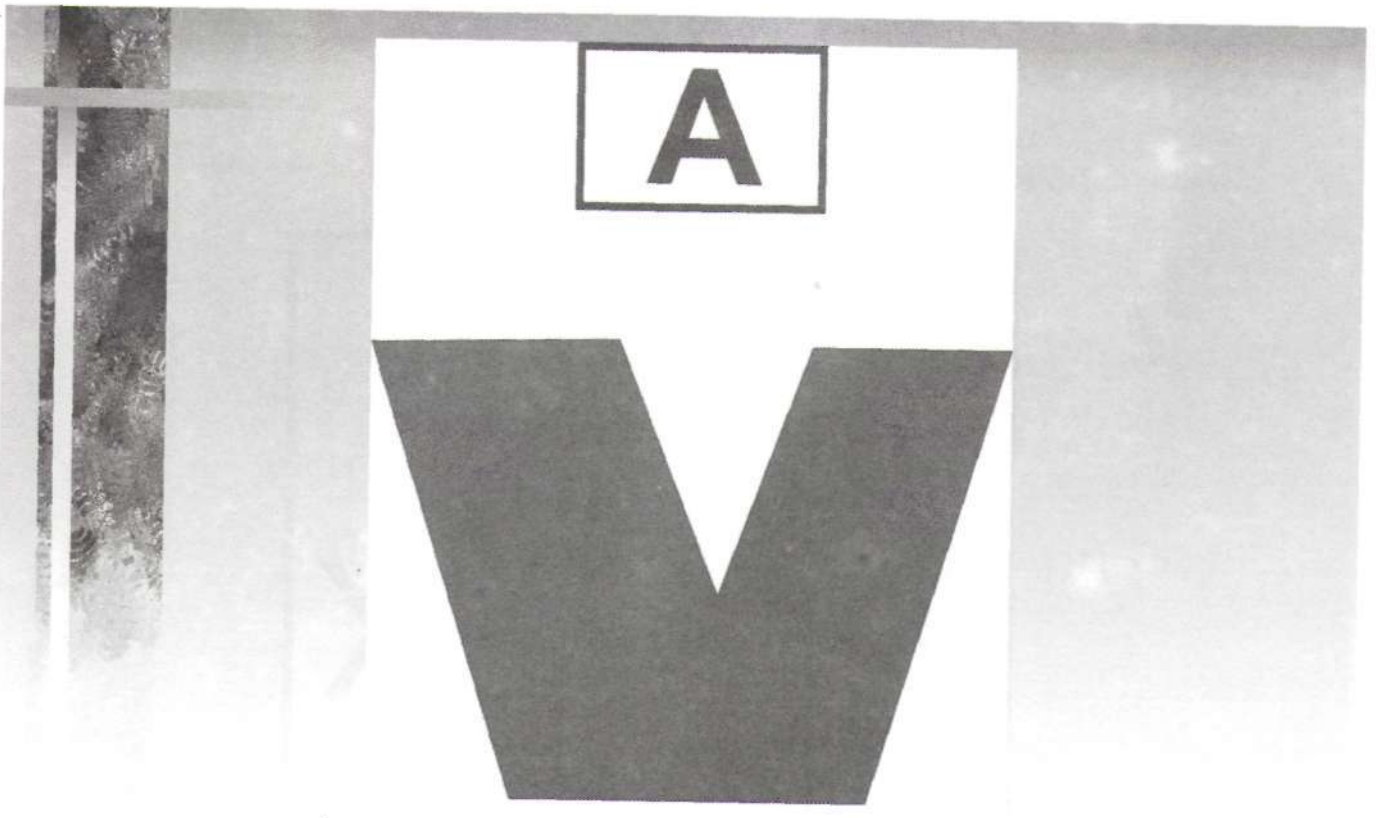

“V” ҳарфи кўринишидаги ўқув хона

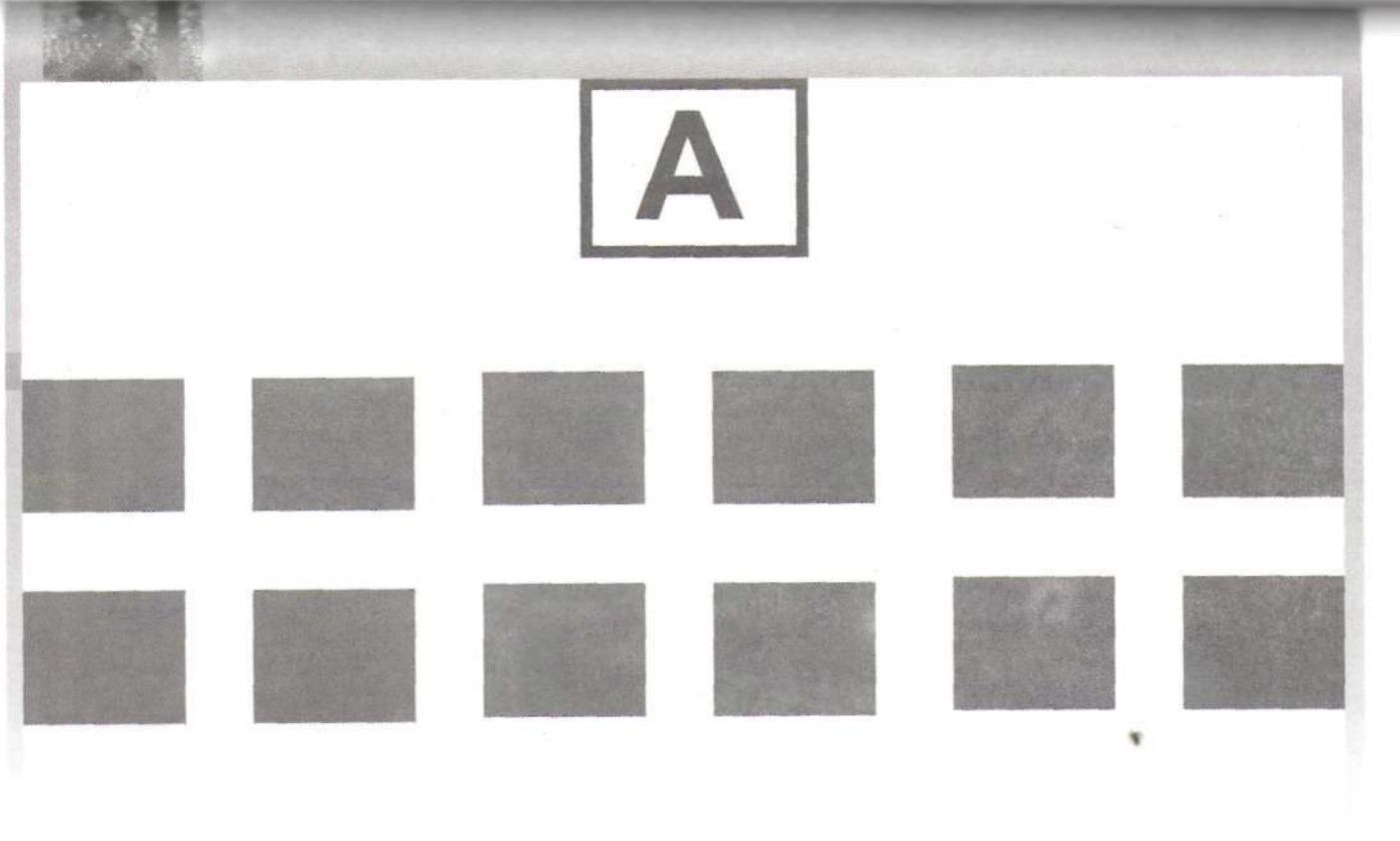

“Якка тартиб” ўқув хонаси

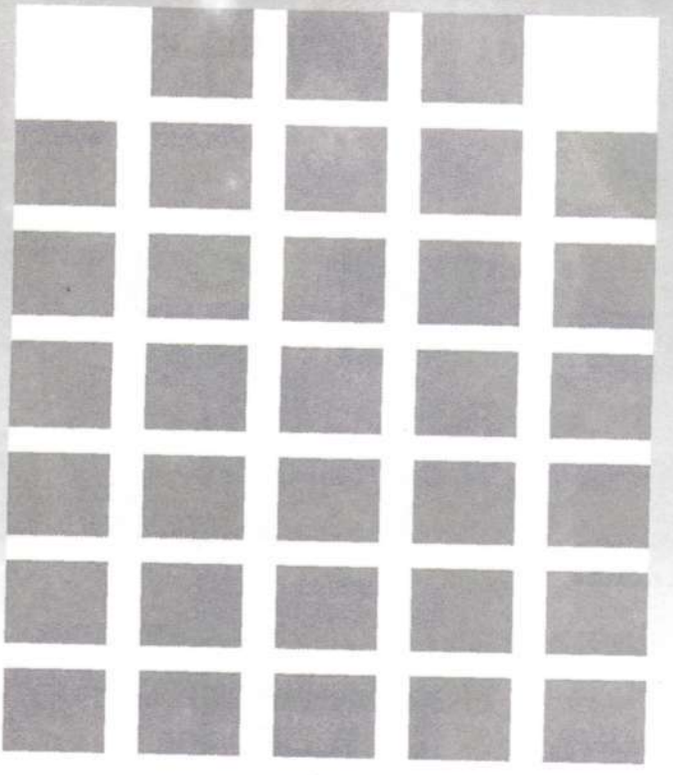

“Квадрат” кўринишидаги ўқув хона

Эътиборингиз учун раҳмат!

5-илова

«Инновацион технологиялар» ўқув хоналарининг тавсифлари

№	Номи	Қўлланилиши (машғулот тури)	Ишни ташкил этиш шакли	Жиҳозлар	Қўшимча жиҳозлар
1	**«Аудитория»** (Синф)	- маъруза - суҳбат - маслаҳат	- жамоавий	стол (парта)лар	- магнитли доска - аудио- видеоаппаратлар - мультимедиа - экран - проектор
2	**«П» ҳарфи** (1-вариант)	- маъруза - амалий машғулот - коллоквиум	- гуруҳ бўлиб - жуфтликда	- стол(парта)лар - стуллар	- магнитли доска - ЎТВ - мультимедиа - экран - проектор - компьютер
3	**«Т» ҳарфи**	- амалий ва лаборатория машғулотлари - коллоквиум - ишчан ўйин - имитациявий ўйин	- якка тартибда - жамоавий	- мажлис столлари - стуллар	- аудио- видеоаппаратлар - магнитли доска
4	**«Доира»** (1 - вариант)	-суҳбат - мулоқот	- жамоавий - якка тартибда	эркин ҳаракатланадиган (енгил) стуллар	- магнитли доска - видеомагнитофон
5	**«Мунозара клуби»**	- муаммоли машғулот - суҳбат-мунозара - савол-жавоблар	- гуруҳ бўлиб - кичик гурухларда	- думалоқ столлар - стуллар	- магнитли доска - теливизор
		- амалий машғулот - семинар машғулоти - лаборатория машғулоти			
6	**«Аквариум»** (ичма-ич доира)	- амалий машғулот - лаборатория машғулоти - занжирсимон иш	- занжирсимон ишлаш - жамоавий - якка тартибда	- якка тартибда ишга мўлжалланган столлари - стуллар	- аудио- видеоаппаратлар - магнитли доска
7	**«Думалоқ стол»**	- назарий - суҳбат ва мунозара - муаммоли машғу-лотлар	- жамоавий - якка тартибда	- катта думалоқ стол - стуллар	- экран - аудио- видеоаппаратлар - проектор
8	**«Доиралар»**	- семинарлар - имитациявий ўйинлар - вазиятли ижодий иш	- кичик гурухлар (ўтиш билан)да - кесишма саволлар	- кичик думалоқ столлар - стуллар	- аудио- видеоаппаратлар - магнитли доска
9	**«Иккита кичик хона»**	- назарий машғулот - амалий машғулот	- гуруҳий - аниқ вазифалар бажарганда	- мажлис столи - стуллар	- магнитли доска - экран - проектор - ЎТВ - мультимедиа
10	**«Шахмат»**	- назарий машғулот - якка тартибдаги машғулот - коллоквиум	- мустақил иш - якка тартибда - ижодий иш	- якка тартибда ишга мўлжалланган столлар стуллар	- экран - проектор - мультимедиа

		- лаборатория машғулоти			
11	**«Дойра»** (2-вариант)	- мустақил иш - муаммоли машғулот - ижодий машғулот	- ҳужжатлар билан ишлаганда - материалларни ўрганишда -гуруҳий	-стуллар	- магнитли доска - мультимедиа -теливизор - видеоаппаратлар
12	**«П» ҳарфи** (2-вариант)	- амалий машғулот	- жамоанинг иши (ўқув гуруҳлар) да	- мажлис столи -стуллар	- магнитли доска - экран -теливизор
13	**«Тақа»**	- назарий машғулот - амалий машғулот	- якка тартибда - жуфтликда - гуруҳ бўлиб	- мажлис столи - стуллар	- магнитли доска - экран - проектор - видеоаппаратлар

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Узбекистан Республикаси Конституцияси.-Т.: Ўзбекистон, 1992.

2. Каримов И. Юксак маънавият - енгилмас куч.-Тошкент: Маънавият, 2008.- 176 б.

3. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (Урта махсус, касб-ҳунар таълим муассасалари учун қўлланма).-Т.: Янги аср авлоди, 2001.- 176 б.

4. Айсмонтас Б.Б. Педагогическая психология: схё"мы и тесты. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006.

5. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ўтказиладиган ритуаллар тизими (1-китоб).- Бобобеков Х., Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж. ва бошқ.-Т.: Фан, 1999.

6. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ўтказиладиган удумлар ва асосий тадбирлар тизими (2-китоб).- Бобобеков Х., Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж. ва бошқ.-Т.: Фан, 2005.

7. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ,1998.-64б.

8. Вилсон Г., Макклафлин К. Язык жестов - путь к успеху - СПб: Издательство «ПИТЕР», 2000.

9. Дьяченко В.К. Организация структуры учебного процесса и его развитие.-М.: Педагогика, 1989.

10. Зиёмухамедов Б., Абдуллаева Ш. Педагогика. Олий ўқув юртлари учун дарслик. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000.

11. Йулдошев Ж.Г. Янги педагогик технологиялар йуналишлари, муаммолари, ечимлари// Халк таълими, 1999, №4.

12. Йулдошев Ж.Г., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.-Т, 2001.

13. Ишмуҳамедов Р. Болаларни тарбиялаш ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология (узбек ва рус тилларида).- Т.: УДАП, 2004.

14. Ишмуҳамедов Р. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.

15. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби.-Т.,2007.- 122 б.

16. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах.-М.: Айрис-пресс, 2006.

17. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта.-М.: «Знание», 1989.

18. Количенко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей.- СПб.: КАРО,2005.-368 с.

19. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Учеб. пос. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров/ Под ред.Е.С.Полат.-М.:Издательский центр «Академия», 2005.

20. Педагогические технологии. Учебное пособие/Авт. сост. Т.П.Сальникова - М.: ТЦ Сфера, 2005.

21. Радугин А.А. Педагогика. Учебное пособие для высших учебных заведений.-М.: Центр, 2002.

22. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар.-Т.:Молия, 2003.

23. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2004.

24. Талызина Н.Д. Управление процессом усвоения знаний. - М.: МГУ, 1975.

25. Толипов У., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. - Т.; 2006.

Мундарижа Бет

Кириш 3
I БОБ. «ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАХСУС КУРСИНИНГ ДАСТУРИ 6
Дастурнинг асосий мақсади ва тингловчиларнинг билим, кўникма ҳамда малакаларига қўйиладиган талаблар 6
«Инновацион технологиялар» курсининг дастури ва мавзулари 8
«Инновацион технологиялар» курсининг кундалик мавзулар тематикаси 10
II БОБ. ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЕРДАМИДА ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ 14
«Инновацион технология» лар тушунчаси 14
Технологик харита 17
Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимини баҳолаш турлари ва уларнинг афзалликлари ҳамда камчиликлари 20
3-БОБ. ЎҚУВ ЖАРАЕНИДА ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАР ВА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ УСЛУБИЯТИ 23
«Танишув» технологияси 24
«Тушунчалар таҳлили» услуби 25
«Зинама - зина» технологияси 27
«Чархпалак» технологияси 29
«Бумеранг» технологияси 32
«3 х 4» технологияси 34
«Резюме» технологияси 36
«Муаммо» технологияси 38
«Лабиринт» технологияси 39
«Блиц-сўров» усули 40
ФСМУ технологияси 43
«Скарабей» технологияси 44
«Елпиғич» технологияси 45
«Мулоқот» технологияси 46
«Баҳслашув» технологияси 47
КБИ (кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш) технологияси 51
Ёзма баҳс (дебат) лар усули 53
«Муносабат» технологияси («Мураббий ва жамоа» мавзуси мисолида) 55
«Ташвиқот жамоаси» технологияси 57
«Ажил» *(амалиётда жамоавий ижодий ишпар)* технологияси . . 58
«Сценарий» техиоло) ия< и 59
"ИМАК" (ишонтириш мактаби) гохнологияси 60
«САН» технологияои (учлик самарали, ахлоқий, назокатли) . . 62
«Консенсус ВЙ КОНфрОИТвЦИЯ» роЛЛИ ИШЧан ўЙИНИ («Келишувва зиддиит») 63

4-БОБ. МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ 65
Асосий тушунчалар ва уларнинг маъноси 65
Маросимларнинг гуруҳлари 69
Узбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси 71
Ҳаётимизда кўп учраб турадиган маросим (ритуал)лар 74
Таълим муассасаларида ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар 75
5-БОБ. ДАРСГА КИРИШ ВА ТАҲЛИЛ ЭТИШ ТЕХНИКАСИ 76
Дарсга кириш ва таҳлил этиш зарурати 76
Даре таҳлилининг асосий таркибий қисмлари 77
Таълим шакллари ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар 79
Дарсни таҳлил қилиш бўйича ёрдамчи материаллар 81
«Инновацион технологиялар» хонасининг кўринишлари 82
1-илова. Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларнинг қисқача таърифлари 84
2-илова. «Ўқув жараёнида педагогик технологиялар» мавзусидаги Тақдимот материаллари 86
3-илова. «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдимот материаллари 123
4-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналарининг кўриниши намуналари 153
5-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналарининг тавсифлари . . . 174
Фойдаланилган адабиётлар 177
Мундарижа 179